

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU

Stowarzyszenia N.A.R.E.W. - Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi 2014-2020

Turość Kościelna, grudzień 2015 z późn. zm.

Choroszcz, Kobylin Borzymy, Krypno, Łapy, Poświętne, Sokoły, Suraż, Turość Kościelna, Tykocin, Wyszki, Zawady

Europejski Fundusz Rolny
na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie.

Lokalna Strategia Rozwoju LGD N.A.R.E.W. współfinansowana jest z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

SPIS TREŚCI

ROZDZIAŁ I. CHARAKTERYSTYKA LGD STOWARZYSZENIA N.A.R.E.W. – NARWIAŃSKA AKCJA ROZWOJU EKONOMICZNEGO WSI.....	4
NAZWA STOWARZYSZENIA	4
STATUS PRAWNY STOWARZYSZENIA N.A.R.E.W.	4
ZWIĘZŁY OPIS OBSZARU LGD N.A.R.E.W.....	4
OPIS PROCESU TWORZENIA PARTNERSTWA I DOŚWIADCZENIE LGD N.A.R.E.W.....	5
OPIS STRUKTURY LGD N.A.R.E.W.	7
OPIS SKŁADU ORGANU DECYZYJNEGO STOWARZYSZENIA N.A.R.E.W.....	8
CHARAKTERYSTYKA ROZWIĄZAŃ STOSOWANYCH W PROCESIE DECYZYJNYM LGD N.A.R.E.W.....	8
ROZDZIAŁ II. PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR LGD N.A.R.E.W.	12
ROZDZIAŁ III. DIAGNOZA – OPIS OBSZARU I LUDNOŚCI STOWARZYSZENIA N.A.R.E.W.....	16
3.1. SPÓJNOŚĆ OBSZARU STOWARZYSZENIA N.A.R.E.W.– GEOGRAFICZNA, PRZYRODNICZA, HISTORYCZNA I KULTUROWA.....	16
3.1.1. UWARUNKOWANIA GEOGRAFICZNE I PRZYRODNICZE.....	16
3.1.2. UWARUNKOWANIA HISTORYCZNE I KULTUROWE	18
3.2. POTENCJAŁ LUDNOŚCIOWY	19
3.3. CHARAKTERYSTYKA GOSPODARKI/PRZEDSIĘBIORCZOŚCI, ROLNICTWA I TURYSTYKI	21
3.3.1 PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ	21
3.3.2. ROLNICTWO.....	23
3.3.3. TURYSTYKA I PRODUKTY LOKALNE	24
3.3.4 PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ SPOŁECZNA	26
3.4. RYNEK PRACY	26
3.5. DZIAŁALNOŚĆ SEKTORA SPOŁECZNEGO - SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE	29
3.6. PROBLEMY UBÓSTWA I WYKLUCZENIA ORAZ POMOC SPOŁECZNA.....	31
3.7. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA.....	33
3.8. EDUKACJA I KULTURA.....	35
3.8.1 PRZEDSZKOLA, DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM.....	35
3.8.2. SZKOŁY PODSTAWOWE ORAZ GIMNAZJALNE	35
3.8.3. ŚWIETLICE WIEJSKIE I OBIEKTY PEŁNIĄCE ICH FUNKCJE.....	36
3.8.4. DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA NA TERENIE STOWARZYSZENIA N.A.R.E.W.	36
3.9. PROBLEMY I OBSZARY INTERWENCJI ODNOSZĄCE SIĘ DO GRUP DOCELOWYCH SZCZEGÓLNIENIE ISTOTNYCH W LSR.....	37
ROZDZIAŁ IV. ANALIZA SWOT OBSZARU STOWARZYSZENIA N.A.R.E.W.	38
ROZDZIAŁ V. CELE I WSKAŹNIKI LSR STOWARZYSZENIA N.A.R.E.W.....	41
UZASADNIENIE I CHARAKTERYSTYKA CELÓW LSR LGD N.A.R.E.W.....	41
ZGODNOŚĆ CELÓW LSR N.A.R.E.W. Z CELAMI PROGRAMÓW PROW I RPOWP	49
CEL 1. ROZWÓJ EKONOMICZNY LGD N.A.R.E.W. W ZGODZIE Z POTENCJAŁEM NATURALNYM I KULTUROWYM OBSZARU DO 2023 R.....	49
CEL 2. WZMOCNIENIE STANDARDU ŻYCIA MIESZKAŃCÓW LGD N.A.R.E.W. DO 2023 R.....	53
CEL 3. WZMOCNIENIE WSPÓŁPRACY I AKTYWNOŚCI LOKALNEJ NA RZECZ ROZWOJU LGD N.A.R.E.W. DO 2023R.	54
ZAŁOŻENIA ANALIZY WSKAŹNIKOWEJ REALIZACJI LSR	57
ROZDZIAŁ VI. SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU	68
ROZDZIAŁ VII. PLAN DZIAŁANIA LGD N.A.R.E.W.....	70
POWIĄZANIE PLANU DZIAŁANIA Z CELAMI I PRZEDSIĘWZIĘCIAMI LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU.....	70
POWIĄZANIE PLANU DZIAŁANIA I BUDŻETU Z ZAŁOŻENIAMI PROGRAMÓW RPOWP ORAZ PROW	70
ROZDZIAŁ VIII. BUDŻET LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU LGD N.A.R.E.W.	72
OGÓLNE ZASADY DOFINANSOWANIA	73
ROZDZIAŁ IX. PLAN KOMUNIKACJI LGD N.A.R.E.W.....	74

GŁÓWNE CELE I PRZESŁANKI POWSTANIA PLANU KOMUNIKACJI	74
GŁÓWNE ZAŁOŻENIA DOTYCZĄCE PRZYJĘTYCH WSKAŹNIKÓW W PLANIE KOMUNIKACJI.....	74
ROZDZIAŁ X. ZINTEGROWANIE	75
ROZDZIAŁ XI. MONITORING I EWALUACJA W LGD N.A.R.E.W.	82
ROZDZIAŁ XII. STRATEGICZNA OCENA ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO	83
SPIS MAP	85
SPIS RYSUNKÓW.....	85
SPIS TABEL	85
ZAŁĄCZNIKI DO LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU STOWARZYSZENIA N.A.R.E.W. – NARWIAŃSKA AKCJA ROZWOJU EKONOMICZNEGO WSI.....	86
1. PROCEDURA AKTUALIZACJI LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU LGD N.A.R.E.W.	86
2. PROCEDURA DOKONYWANIA EWALUACJI I MONITORINGU LGD N.A.R.E.W.	87
3. PLAN DZIAŁANIA WSKAZUJĄCY HARMONOGRAM OSIĄGANIA POSZCZEGÓLNYCH WSKAŹNIKÓW PRODUKTU	91
4. BUDŻET LSR LGD N.A.R.E.W. ORAZ PLAN FINANSOWY	103
5. PLAN KOMUNIKACJI W LGD N.A.R.E.W.....	104
6. TABELLE DODATKOWE	109

ROZDZIAŁ I. Charakterystyka LGD Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi

Nazwa Stowarzyszenia

Stowarzyszenie N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi, zwane w dalszej części **LGD N.A.R.E.W. lub Partnerstwo N.A.R.E.W. lub Stowarzyszenie N.A.R.E.W.**

Status prawny Stowarzyszenia N.A.R.E.W.

Status prawny: Stowarzyszenie N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi ma statut stowarzyszenia działającego na podstawie: Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach, ustawy z 7 marca 2007r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, ustawy z 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności, ustawy z 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylającym rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006, rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich(EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1306/2013 z dnia 17 grudnia 2013r. w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej, zarządzania nią i monitorowania jej oraz uchylające rozporządzenia Rady (EWG) nr 352/78, (WE) nr 165/94, (WE) nr 2799/98, (WE) nr 814/2000, (WE) nr 1290/2005 i (WE) nr 485/2008 oraz postanowień statutu.

Data rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym: 13.03.2006 r.

Nr w Krajowym Rejestrze Sądowym: 0000252668

Zwięzły opis obszaru LGD N.A.R.E.W.

Stowarzyszenie N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi obejmuje **11 gmin** położonych w województwie podlaskim: Choroszcz, Kobylin-Borzymy, Krypno, Łapy, Poświętne, Sokoły, Suraż, Turośń Kościelna, Tykocin, Wyszki i Zawady. Cztery gminy Partnerstwa N.A.R.E.W.: Choroszcz, Łapy, Suraż i Tykocin mają status gmin miejsko-wiejskich, natomiast siedem: Kobylin-Borzymy, Poświętne, Turośń Kościelna, Sokoły, Wyszki, Krypno i Zawady - gmin wiejskich. Stowarzyszenie N.A.R.E.W. skupia gminy leżące w czterech powiatach: białostockim (7 gmin), wysokomazowieckim (2 gminy) i po jednej gminie w powiecie monieckim i bielskim. Swoją powierzchnią obejmuje obszar **1 536 km²**, a liczba mieszkańców na dzień 31 XII 2013 r. wynosiła **75 879 mieszkańców**.

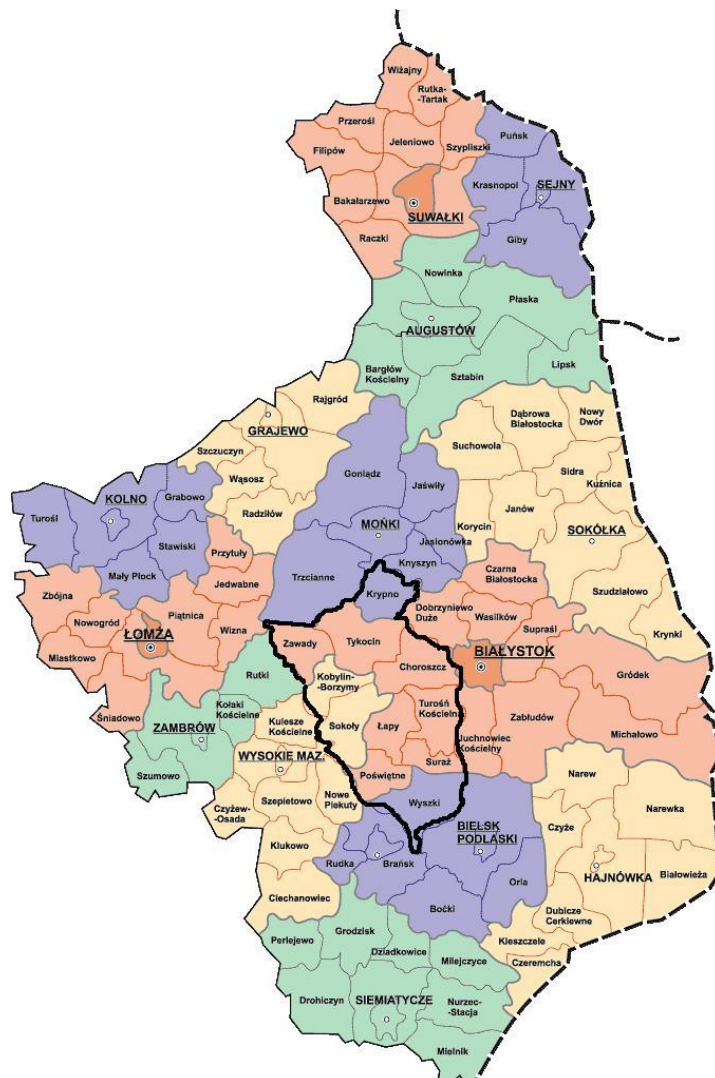
Tabela 1. Powierzchnia i typ gmin oraz liczba ludności w 2013 r.

Lp.	Jednostka terytorialna (gmina)	Powiat	Typ gminy	Powierzchnia w km ²	Liczba ludności	EFSI
1	Choroszcz	białostocki	gmina miejsko-wiejska	164	14 504	PROW/EFS/EFRR
2	Łapy	białostocki	gmina miejsko-wiejska	128	22 511	PROW/EFS/EFRR
3	Poświętne	białostocki	gmina wiejska	115	3 640	PROW/EFS/EFRR
4	Suraż	białostocki	gmina miejsko-wiejska	77	2 054	PROW/EFS/EFRR
5	Turośń Kościelna	białostocki	gmina wiejska	140	5 948	PROW/EFS/EFRR
6	Tykocin	białostocki	gmina miejsko-wiejska	207	6 435	PROW/EFS/EFRR
7	Zawady	białostocki	gmina wiejska	112	2 846	PROW/EFS/EFRR
8	Wyszki	bielski	gmina wiejska	206	4 651	PROW/EFS/EFRR
9	Kobylin-Borzymy	wysokomazowiecki	gmina wiejska	119	3 378	PROW/EFS/EFRR
10	Sokoły	wysokomazowiecki	gmina wiejska	156	5 843	PROW/EFS/EFRR

11	Krypno	moniecki	gmina wiejska	112	4 069	PROW/EFS/EFRR
Razem				1 536	75 879	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl

Spójność obszaru LGD jest w największym stopniu związana z doliną Narwi i jej naturalnym środowiskiem oraz bogactwem przyrodniczym, zachowanym w naturalnym, pierwotnym kształcie. Spójność geograficzna, w tym głównie przyrodnicza obszaru wpływa na spójność historyczną, ekonomiczną oraz kulturowo-społeczną tego obszaru.

Mapa 1. LGD N.A.R.E.W. na tle województwa podlaskiego

Źródło. Opracowanie własne na podstawie <http://www.praca-podlaskie.eu/wojewodztwo-podlaskie/>

Opis procesu tworzenia partnerstwa i doświadczenie LGD N.A.R.E.W.

Cel powstania LGD: Wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych, w tym potencjału obszarów należących do sieci Natura 2000

Inicjator utworzenia LGD: mieszkańcy obszaru LGD N.A.R.E.W.

Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie N.A.R.E.W. - Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi powstała w oparciu o doświadczenia we współpracy pomiędzy gminami wchodzącymi w skład Narwiańskiego Parku Narodowego. Jest wynikiem doświadczeń i wspólnych prac w ramach projektu „Lokale Agenda 21 – Narew” realizowanego przez Fundację Europejskiego Dziedzictwa Przyrodniczego EURONATUR. To właśnie współpraca na płaszczyźnie drobnej przedsiębiorczości w otoczeniu rolnictwa, wykorzystania potencjału przyrodniczego i kulturowego regionu w celu zrównoważonego rozwoju stały się podstawą do realizacji projektu Partnerstwa N.A.R.E.W. w ramach Pilotażowego Programu Leader + oraz w jego efekcie do powołania i zarejestrowania Stowarzyszenia N.A.R.E.W. w KRS w dniu **13 marca 2006 r.** Na przełomie 2005 i 2006 r. w ramach cyklu warsztatów, seminariów i konferencji opracowana została Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich. W pracach nad

nią brali udział lokalni liderzy, przedstawiciele samorządów siedmiu gmin: Choroszczy, Kobylin-Borzymy, Łap, Sokół, Suraża, Turośni Kościelnej i Tykocina, przedstawiciele organizacji i stowarzyszeń, lokalni przedsiębiorcy, eksperci, a przede wszystkim sami mieszkańcy. Partnerstwo N.A.R.E.W., które ukonstytuowało się w postaci Stowarzyszenia N.A.R.E.W., jako temat przewodni dla swojej ZSRW wybrało „Wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych, w tym potencjału obszarów należących do sieci Natura 2000”, co zgodne było ze specyfiką regionu LGD N.A.R.E.W.

W trakcie realizacji ZSRW przez Stowarzyszenie N.A.R.E.W. w okresie 2007-2008 zorganizowano szkolenia, wyjazdy studyjne oraz opracowano szereg analiz. Efektem tych działań był dokument pn.: Lokalna Strategia Rozwoju LGD N.A.R.E.W.

W dniu 8 grudnia 2008 r. Stowarzyszenie N.A.R.E.W. rozszerzyło obszar swego działania o gminy Poświętne i Wyszki. Są to gminy bezpośrednio sąsiadujące z granicami ówczesnej LGD N.A.R.E.W., a także niemal identyczne pod względem demograficznym, gospodarczym, przyrodniczym i infrastrukturalnym.

W 2015 r. Stowarzyszenie po raz kolejny rozszerzyło swój skład o kolejne dwie gminy: Krypno (19.06.) i Zawady (21.07.), które dotychczas wchodziły w skład dwóch Lokalnych Grup Działania: Królewski Gościniec Podlasia i Brama na Bagna. Przyjęte gminy wykazują spójność terytorialną, społeczną i gospodarczą z pozostałymi członkami Stowarzyszenia.

Na przestrzeni lat 2009-2015 Stowarzyszenie N.A.R.E.W. wdrażało powstałą Lokalną Strategię Rozwoju. W tym okresie przeprowadziło 33 nabory wniosków na działania: „Odnowa i rozwój wsi” – 8, „Małe projekty” – 9, „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” – 9 i „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” – 7 razy. Do Stowarzyszenia wpłynęły łącznie 323 wnioski, które oceniono na 17 posiedzeniach Rady i wybrano z nich do dofinansowania 252 wnioski. Realizacja powyższych operacji w ramach LSR przyczyniła się do powstania ogólnodostępnej niekomercyjnej infrastruktury pełniącej funkcje publiczne, kulturalne i rekreacyjne, w tym: wyremontowano i wyposażono 25 świetlic wiejskich, wybudowano 21 placów zabaw, 3 zielone siłownie, 5 boisk sportowych i kompleks 2 basenów zewnętrznych. Liczba osób korzystających ze zmodernizowanych i nowoutworzonych obiektów do 2015 roku wyniosła ponad 29 000. Dodatkowo zagospodarowano 2 centra wsi i inne tereny ogólnodostępne dla mieszkańców. Aktywność mieszkańców pobudziły organizowane festyny i imprezy tematyczne w liczbie 79. Do 2015 roku zorganizowano 111 szkoleń, kursów i warsztatów dla mieszkańców obszaru, a liczba osób uczestniczących w zorganizowanych szkoleniach, kursach i warsztatach wyniosła 2 156. Założono i rozwinięto 6 mikroprzedsiębiorstw i utworzono w nich 10 miejsc pracy.

W związku z rozszerzeniem składu Stowarzyszenia N.A.R.E.W. o gminy Krypno i Zawady, wchodzące w poprzednim okresie programowania w skład innych Lokalnych Grup Działania, **średnie wykorzystanie budżetu dla działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” wynosi powyżej 70%, tj. 97,65 %**, co zostało zaprezentowane szczegółowo w załączniku do Wniosku o Wybór LSR.

LGD N.A.R.E.W. w poprzednim okresie programowania nie realizowała projektów i przedsięwzięć sfinansowanych z innych źródeł niż PROW 2007-2013. Natomiast LGD Brama na Bagna, z której wywodzi się jedna z dwóch nowoprzyjętych do Stowarzyszenia N.A.R.E.W. gmin – gmina Zawady, **realizowała przedsięwzięcia z innych środków niż PROW 2007-2013 na łączną kwotę 152 199,61 zł.** (średnia wynosi – 50 733,20 zł) co zostało szczegółowo w załączniku do Wniosku o Wybór LSR.

W okresie 2007-2013 Stowarzyszenie N.A.R.E.W. zrealizowało 4 projekty współpracy, w tym:

1. **„Turystyka aktywna – różne miejsca, równe szanse”, o akronimie: „TOUR-AKTIV” w partnerstwie 3 partnerów LGD: N.A.R.E.W. (grupa koordynująca) wraz z LGD „Nasza Suwalszczyzna” oraz LGD „Stowarzyszenie Brama na Bagna”.** Projekt skierowany był do członków, mieszkańców obszarów objętych Lokalnymi Strategiami Rozwoju oraz turystów. Miał on na celu poznanie oraz przejęcie i rozpowszechnianie dobrych praktyk związanych z aktywną turystyką, w tym również turystyką rzeczną. Wartość całkowita projektu: 110 101,55 zł, w tym LGD N.A.R.E.W. – 51 712,76 zł.
2. **„Aktywne klastry wypoczynku i rekreacji” o akronimie: „AKTIV”** wraz z Lokalną Grupą Działania „Kraina Bobra”; celem projektu było wprowadzenie na teren obu Stowarzyszeń usługi klastrowania usług turystycznych, czyli łączenia ich w pakiety turystyczne. Wartość całkowita projektu: 77 516,63 zł, w tym LGD N.A.R.E.W. – 40 164,36 zł.
3. **„Produkt Lokalny Atrakcja Turystyczna” o akronimie „PLAT” w partnerstwie międzyregionalnym: N.A.R.E.W. (grupa koordynująca) wraz z LGD „Kraina Bobra” oraz LGD „Region Kozła” (woj. zielonogórskie).** Projekt miał na celu promocję i rozwój turystyki na obszarze trzech LGD poprzez wspólną akcję informacyjno-promocyjną dotyczącą produktów lokalnych jako atrakcji turystycznych. Wartość całkowita projektu: 257 676,39 zł, w tym LGD N.A.R.E.W. – 69 973,53 zł.
4. **„Mobilne Okno Blisko Informacji – internetowy serwis informacyjny na urządzenia mobilne” o akronimie „MOBI”;** realizowany przez **5 Lokalnych Grup Działania** z województwa podlaskiego, tj. LGD „Brama na Bagna” (LGD koordynująca), Stowarzyszenie LGD „Kraina Bobra”, Fundację „Kraina Mlekiem Płynąca”, Stowarzyszenie LGD Szlak Tatarski oraz LGD „Sejneńszczyzna”. Celem projektu był wzrost potencjału gospodarczego w zakresie turystyki poprzez stworzenie jednolitego dla większego obszaru mobilnego systemu informacji: www.infoserwis.mobi. Wartość całkowita projektu: 179 367,29 zł, w tym LGD N.A.R.E.W. – 31 598,85 zł.

Dodatkowo gmina Krypno wchodząca dotychczas w skład LGD Królewski Gościniec Podlasia zrealizowała **międzynarodowy projekt współpracy pt. „Zwiększenie atrakcyjności miejscowości wiejskich rozwijając międzynarodową współpracę w regionach Litwy i Polski”.** Partnerami były 3 Lokalne Grupy Działania z Litwy: Marijampolės, krainy Šakiu; oraz Vilkaviškio. Celem ogólnym tego przedsięwzięcia było zwiększenie atrakcyjności obszarów wiejskich LGD, a tym samym poprawa ich infrastruktury, usług lokalnych ludzi i dostępności produktów, popularyzacja wiejskich rzemiosł, umożliwiające większy zbył dla produktów rzemieślniczych. Wartość całkowita projektu: 377 856,46 zł., w tym „Królewski Gościniec Podlasia” – 58 786,10 zł. Gmina Zawady

należąca do LGD „Brama na Bagna” zrealizowała 2 projekty współpracy – oba w partnerstwie z LGD N.A.R.E.W. (wymienione powyżej)

Dotychczasowe działania strategiczne LGD mające na celu wykorzystanie zasobów naturalnych i kulturowych, w tym potencjału obszarów należących do sieci NATURA 2000, w okresie 2014-2020 będą kontynuowane. LGD N.A.R.E.W. będzie kontynuować swoją dotychczasową politykę poprzez efektywne wykorzystanie potencjału obszaru dla rozwoju ekonomicznego, wzrostu spójności społecznej i przestrzennej, zwłaszcza w zakresie wsparcia i rozwoju przedsiębiorczości związanej z szeroko pojętym produktem lokalnym i turystyką, inicjatyw wzmocniających kapitał społeczny i rozwój kompetencji zawodowych mieszkańców, wsparcia ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej.

Nowe, planowane przedsięwzięcia w ramach LSR, takie jak: ochrona i wsparcie dziedzictwa kulturowo-historycznego oraz ochrona środowiska przyrodniczego obszaru LGD N.A.R.E.W., będą uzupełniać dotychczasowe działania w zakresie tożsamości kulturowej i dziedzictwa lokalnego.

Nowym obszarem wsparcia, zasygnalizowanym przez mieszkańców obszaru podczas konsultacji LSR są także inwestycje na rzecz ekologii i OZE w gospodarstwach domowych. Szczególną uwagę zwrócono również na osoby zagrożone wykluczeniem społecznym z obszaru LGD, dlatego też promowane będą przedsięwzięcia, które przyczynią się będą do integracji społecznej i zawodowej grup wymagających wsparcia, w tym w szczególności będący pod opieką OPS lub kwalifikujący się do objęcia wsparciem, osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z tytułu powodów wspomnianych w ustawie o zatrudnieniu socjalnym oraz osób niepełnosprawnych. W szczególności problemem, z którym boryka się obszar LGD N.A.R.E.W. jest plan wsparcia w LSR grupy defaworyzowanej jaką jest bezrobotna młodzież, która w przypadku braku szybkiej interwencji, wyjedzie w poszukiwaniu pracy do dużych ośrodków miejskich lub za granicę; kobiety na obszarach wiejskich i tzw. „domownicy” w małych gospodarstwach rolnych generujący „ukryte bezrobocie”; osoby starsze i niesamodzielne z powodu wieku, czy choroby, a także osoby niepełnosprawne, które wymagają m.in. rozwoju różnego typu usług opiekuńczych, a których liczba nieustannie wzrasta. Obok bezrobocia, które w szczególności dotyczy gminę Łapy, poważnym problemem na całym obszarze wsparcia są osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym. W planie komunikacji określono szczegółowo metody komunikacji z tymi grupami, które w szczególności mają zostać objęte wsparciem w ramach LSR. Do tych grup skierowane zostaną cele i przedsięwzięcia, które mają przyczynić się do włączenia tych grup i ich otoczenia do życia społecznego i zawodowego. Szczegółowo określają je zapisy rozdziału V oraz załącznik do wniosku o wdrażanie LSR.

Opis struktury LGD N.A.R.E.W.

Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie N.A.R.E.W. - Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi liczy **105 członków** (stan na 29 grudnia 2015), w tym 15 prawnych. Członkostwo w LGD reguluje § 7 i 8 Statutu Stowarzyszenia N.A.R.E.W. Na podstawie § 7 Statutu członkami zwyczajnymi Stowarzyszenia mogą być: pełnoletnie osoby fizyczne oraz osoby prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego, z wyłączeniem województw. Aby rozszerzyć skład LGD o osobę fizyczną / osobę prawną, zainteresowany podmiot musi działać na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, złożyć pisemną deklarację członkowską oraz przedstawić rekomendację, zawierającą w szczególności pozytywną opinię w tym zakresie udzieloną przez minimum 1 członka Zarządu Stowarzyszenia. Natomiast na podstawie § 8 Statutu utrata członkostwa w Stowarzyszeniu następuje wskutek: złożenia Zarządowi Stowarzyszenia pisemnej rezygnacji z członkostwa w Stowarzyszeniu; wykluczenia ze Stowarzyszenia za działalność niezgodną ze statutem lub uchwałami władz Stowarzyszenia, za nie branie udziału w pracach Stowarzyszenia, z powodu pozbawienia praw publicznych prawomocnym wyrokiem sądu; cofnięcia rekomendacji; nieopłacenia składki członkowskiej za dwa lata po uprzednim dwukrotnym wezwaniu do zapłacenia tych składek oraz śmierci członka będącego osobą fizyczną albo likwidacji członka będącego osobą prawną. Biuro Stowarzyszenia o zaistniałym fakcie powiadamia pisemnie przyjętego lub usuniętego członka Stowarzyszenia.

Strukturę przynależności członków i partnerów do sektorów: społecznego, publicznego i gospodarczego przedstawia poniższa tabela:

Tabela 2. Reprezentatywność sektorów Lokalnej Grupy Działania N.A.R.E.W.

Sektor	Liczba przedstawicieli	Udział procentowy
Spoleczny, w tym:	69	65,71%
mieszkańcy	48	69,57%
organizacje pozarządowe, w tym:	21	30,43%
prowadzące CIS, WTZ, ZAZ	2	9,52%
Gospodarczy	21	20,00%
Publiczny	15	14,29%
Razem	105	100,00%

Źródło: Opracowanie własne

Członkowie LGD N.A.R.E.W. reprezentują środowiska zarówno społeczne, jak i gospodarcze, niezbędne do wspólnej realizacji LSR w latach 2014-2020(23). Budowanie partnerstwa, ze względu na fakt, iż jest procesem ciągłym, sukcesywnie uzupełniane jest o przedstawicieli grup docelowych, niezbędnych do rozwoju społeczności lokalnej i sprostania wyzwaniom jakie stawia RLKS. Dlatego też w skład LGD N.A.R.E.W. oprócz sektora publicznego wchodzi organizacje społeczne wspierające grupy defaworyzowane (w tym prowadzące: CIS, WTZ, ZAZ) oraz przedsiębiorcy, którzy budują rynek pracy lokalnie i zgodnie z założeniami EFRROW tworzyć będą miejsca pracy w ramach środków przewidzianych na przedsiębiorczość.

Opis składu organu decyzyjnego Stowarzyszenia N.A.R.E.W.

Rada, jako organ decyzyjny, odpowiedzialna jest za wybór operacji i ustalenie kwoty wsparcia oraz gwarantować będzie, że wybrane operacje są zgodne ze strategią. W składzie organu decyzyjnego – zgodnie z statutem LGD oraz regulaminem Rady, żadna pojedyncza grupa interesu nie posiada więcej niż 49% praw głosu w podejmowaniu decyzji. Organ decyzyjny składa się z **11 członków**, wśród których znajduje się **6 kobiet, 4 przedsiębiorców** (w tym 3 rolników) oraz **1 osoba poniżej 35 roku życia**. Ponadto członkowie reprezentujący sektor publiczny stanowią mniej niż 30% składu Rady. Dane wszystkich członków Rady przedstawione zostały w Załączniku do wniosku o wybór LGD. Ponadto w regulaminie Rady wprowadzony został zapis o braku możliwości upoważniania osób trzecich do udziału w podejmowaniu decyzji oraz prowadzeniu rejestru interesów członków organu decyzyjnego, który pozwala na identyfikację charakteru powiązań z wnioskodawcami / poszczególnymi projektami. Ustanowiono również, że co najmniej 50% członków Rady ma mieć doświadczenie we wdrażaniu LSR lub realizacji projektów finansowanych z funduszy Unii Europejskiej, a wiedza wszystkich członków Rady w zakresie zapisów LSR zostanie zweryfikowana na podstawie testu egzaminacyjnego przeprowadzanego przed pierwszym naborem wniosków z zakresu wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju. Członkowie Rady zobowiązani zostali do uczestniczenia w szkoleniach w zakresie oceny wniosków w celu podniesienia ich wiedzy i kompetencji określonych w programie szkoleń. Powyższe działania mają na celu zapewnienie wysokiego poziomu wiedzy i podnoszenie kompetencji członków Rady, a przede wszystkim zapewnienie sprawnego i przejrzystego wyboru operacji. Ponadto Regulamin reguluje również działania dyscyplinujące wobec członków Rady polegające na odwołaniu członka z pełnienia przez niego funkcji w przypadku niesystematycznego udziału w posiedzeniach organu (nieuczestniczenia w dwóch kolejnych posiedzeniach Rady) oraz dokonywania oceny wniosków niezgodnie z zatwierdzonymi kryteriami o charakterze powtarzalnym.

LGD N.A.R.E.W. uregulowała również ustanowienie osoby (oddelegowanego pracownika Biura), której zadaniem jest czuwanie nad prawidłowym przebiegiem procesu oceny i wyboru, poprawności dokumentacji i zgodności formalnej. W przypadku wystąpienia rażącej rozbieżności oceny w ramach kryteriów oceny Przewodniczący wzywa członków Rady do ponownej analizy dokonanej oceny, a w razie konieczności odbywa się dyskusja.

Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym LGD N.A.R.E.W.

Organami władzy Stowarzyszenia są: **Walne Zebranie Członków (WZC), Zarząd, Komisja Rewizyjna** oraz **Rada**. Rozwiązania stosowane w procesie decyzyjnym reguluje Statut oraz inne dokumenty wewnętrzne opisane w poniższej tabeli.

Tabela 3. Wykaz dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD

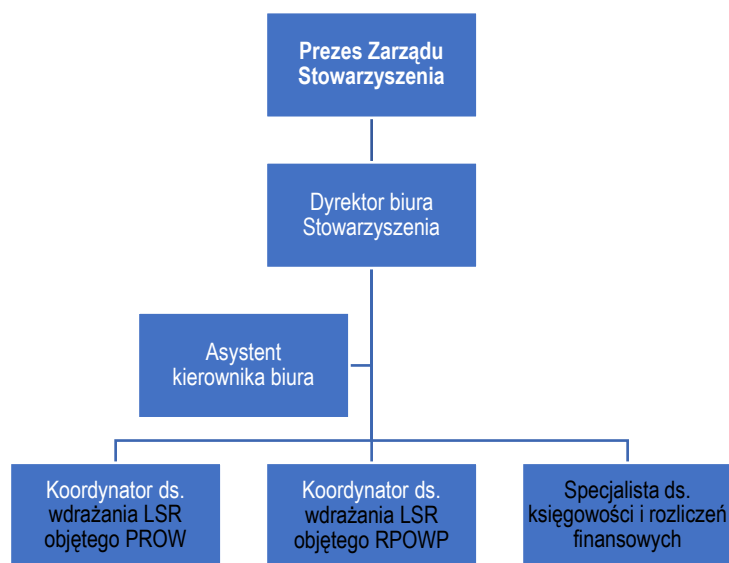
Lp.	Dokument	Sposób uchwalania i aktualizacji	Główne kwestie zawarte w dokumencie
1	Statut Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków kwalifikowaną większością głosów	Statut określa cele i zasady działania Stowarzyszenia, sposób nabycia i utraty członkostwa oraz prawa i obowiązki członka zwyczajnego. Ponadto przedstawione są w nim organy władz Stowarzyszenia, ich kompetencje, w tym organu odpowiedzialnego za wybór operacji (Rada), zasady reprezentatywności w tym organie oraz bezstronności członka Rady, sposób zmiany statutu i rozwiązania Stowarzyszenia. Statut określa ponadto organ LGD kompetentny w zakresie uchwalenia LSR i jej aktualizacji oraz kryteriów wyboru operacji. Wskazano w nim także jako organ nadzorujący Marszałka Województwa Podlaskiego.
2	Regulamin pracy Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków zwykłą większością głosów	Regulamin określa szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń WZC, w tym sposób informowania członków o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, szczegółowe zasady podejmowania decyzji w sprawie powołania organów LGD oraz zasady protokołowania posiedzeń WZC.

3	Regulamin pracy Zarządu Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków zwykłą większością głosów	Regulamin określa skład Zarządu, jego kompetencje w zakresie spraw członkowskich, w sprawach WZC oraz w sprawach majątkowych. Ponadto zawiera także podział zadań pomiędzy członków Zarządu oraz zasady protokołowania obrad Zarządu.
4	Regulamin pracy Komisji Rewizyjnej Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi	Uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków zwykłą większością głosów	Regulamin zawiera szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Komisji, zasady prowadzenia działań kontrolnych oraz zasady protokołowania posiedzeń. Ponadto w regulaminie określone są zadania członków Komisji Rewizyjnej.
5	Regulamin pracy Rady Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi	Uchwalany i aktualizowany przez Zarząd zwykłą większością głosów	Regulamin zawiera szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego, w tym sposób informowania członków organu o posiedzeniach, zasady powoływania i odwoływania członków, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, zasady protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego oraz zasady wynagradzania członków organu decyzyjnego.
6	Księga procedur wyboru operacji w ramach wdrażania wielofunduszowej LSR 2014-2020 Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi	Uchwalana i aktualizowana przez Zarząd zwykłą większością głosów	Księga procedur zawiera zasady uzgania terminów i warunków naborów wniosków, zasady dotyczące ustalania i zmiany kryteriów oceny operacji, zasady oceny wniosków i wyboru operacji oraz ustalenia kwoty wsparcia, w tym zasady bezstronności członków Rady, prowadzenia rejestru interesów członków Rady oraz zasady przekazywania do SW dokumentacji dot. przeprowadzonego wyboru wniosków. Ponadto księga zawiera procedurę wyboru operacji własnych.
7	Regulamin biura Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi	Uchwalany i aktualizowany przez Zarząd zwykłą większością głosów	Regulamin określa zasady funkcjonowania biura Stowarzyszenia N.A.R.E.W, strukturę organizacyjną, opisy stanowisk pracy określające konieczne i pożądane kwalifikacje i doświadczenia zawodowe, zakres obowiązków, uprawnień i odpowiedzialności na poszczególnych stanowiskach, szczegółową procedurę naboru pracowników oraz postępowania w sytuacji wystąpienia trudności w zatrudnieniu pracowników spełniających wymagania konieczne. Ponadto określone w regulaminie zostały prawa i obowiązki pracodawcy i pracownika, uprawnienia kierownika biura, zasady wynagradzania pracowników, zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych oraz metoda oceny efektywności świadczonego przez pracowników LGD doradztwa.
8	Regulamin wynagradzania pracowników Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi	Uchwalany i aktualizowany przez Zarząd zwykłą większością głosów	Regulamin określa warunki wynagradzania za pracę oraz przyznawania innych świadczeń związanych z pracą.
9	Regulamin udzielania zamówień publicznych o wartości szacunkowej wyrażonej w złotych nieprzekraczającej kwoty określonej w art. 4 pkt 8 ustawy z dnia 29 stycznia 2004 roku prawo zamówień publicznych w Stowarzyszeniu N.A.R.E.W. – Narwiańska	Uchwalany i aktualizowany przez Zarząd zwykłą większością głosów	Regulamin określa sposób postępowania w procesie udzielania zamówień na dostawy, usługi i roboty budowlane nieprzekraczających równowartości kwoty określonej w art. 4 pkt 8 ustawy z dnia 29 stycznia 2004 roku „Prawo zamówień publicznych”.

	Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi		
--	------------------------------------	--	--

Źródło: Opracowanie własne

W celu właściwego funkcjonowania Stowarzyszenia utworzone jest Biuro, które kieruje pracami organizacyjnymi i przygotowawczymi (§ 24 Statutu). Szczegółowy podział zadań poszczególnych pracowników biura, wymagania konieczne i pożądane adekwatne do przewidzianych obowiązków wraz z zakresem uprawnień i obowiązków został opisany w „Opisach stanowisk pracy określających konieczne i pożądane kwalifikacje i doświadczenia zawodowe, zakres obowiązków, uprawnień i odpowiedzialności na poszczególnych stanowiskach adekwatnych do wymagań koniecznych i pożądanych” stanowiący Załącznik nr 1 do Regulaminu biura Stowarzyszenia (Regulamin Biura załączono do Wniosku o wybór LSR). Biuro LGD zatrudni 5 pracowników etatowych, zgodnie z rozporządzeniem dot. wsparcia na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji. Na dzień składania LSR **min. 50% pracowników zatrudnionych w biurze przy wdrażaniu Lokalnej Strategii Rozwoju posiada doświadczenie i niezbędną wiedzę do wdrażania i aktualizacji dokumentów o strategicznym zasięgu regionalnym lub lokalnym.** Ponadto opracowana została procedura naboru pracowników do biura stanowiąca Załącznik nr 2 do Regulaminu biura. Struktura Biura (zgodnie z Regulaminem biura Stowarzyszenia) zakłada następujący podział stanowisk i obowiązków:

Rysunek 1. Podział stanowisk

Źródło: Opracowanie własne

Regulamin biura Stowarzyszenia określa 6 stanowisk pracy (w tym Prezes Zarządu pełniący swoją funkcję społecznie) według schematu przedstawionego powyżej. W ramach zadań Dyrektora biura wpisuje się prowadzenie bieżących spraw statutowych Stowarzyszenia, realizacja działań związanych z funkcjonowaniem LGD N.A.R.E.W., w tym koordynację działań z zakresu animacji lokalnej i współpracy oraz udzielanie doradztwa beneficjentom w zakresie przygotowywania i składania wniosków o dofinansowanie i realizowanie, koordynowanie i inspirowanie działań promocyjnych i informacyjnych Stowarzyszenia. Ponadto Dyrektor odpowiada także za bieżącą pracę pracowników Stowarzyszenia, nadzoruje wdrażanie LSR-u, dokonuje sprawdzenia weryfikacji oceny wstępnej oraz zgodności operacji z LSR oraz Programem wniosków składanych w ramach naborów, dokonuje monitoringu i ewaluacji zadań ujętych w LSR. Koordynatorzy ds. wdrażania LSR objętego odpowiednio PROW i RPOWP zobowiązani są do koordynowania działań z wdrażania LSR w ramach poszczególnych programów, dokonywania bieżącego monitoringu poszczególnych działań z zakresu wdrażania poszczególnych funduszy, doradztwa beneficjentom w zakresie przygotowywania i składania wniosków o dofinansowanie w ramach wdrażania LSR, dokonują weryfikacji oceny wstępnej oraz zgodności operacji z LSR oraz Programem wniosków składanych w naborach dot. poszczególnych programów a także zobowiązaniu są do wspierania działań w zakresie animacji lokalnej i współpracy oraz informowania społeczności lokalnej o funkcjonowaniu LGD i stanu realizacji LSR. Obsługą kancelaryjno-techniczną organów Stowarzyszenia i wsparciem organizacyjno-technicznym działań realizowanych w zakresie wdrażania LSR zajmuje się Asystent dyrektora biura. Zadania osoby zajmującej stanowisko specjalisty ds. księgowości i rozliczeń finansowych wynikają przede wszystkim z ustawy o rachunkowości. Dodatkowo osoba prowadzi sprawy pracownicze oraz realizuje zadania związane z rozliczeniem finansowym projektu.

Zgodnie z Opisem stanowisk określono zakresy obowiązków, uprawnień i odpowiedzialności na poszczególnych stanowiskach. W szczególności określono zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy wraz z metodami ich pomiaru.

Tabela 4. Zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy i metody ich pomiaru

Lp.	Nazwa zadania	Metoda pomiaru
1	Szkolenia tematyczne	Ilościowa – liczba zorganizowanych szkoleń, liczba uczestników, liczba gmin, na terenie których zostaną zrealizowane szkolenia. Jakościowa – ankiety dla uczestników dot. postępu wiedzy
2	Warsztaty tematyczne	Ilościowa – liczba zorganizowanych warsztatów, liczba odbiorców, liczba gmin, na terenie których zostaną zrealizowane warsztaty. Jakościowa – ankiety dla uczestników
3	Wyjazdy studyjne	Ilościowa - liczba zorganizowanych wyjazdów studyjnych, liczba uczestników. Jakościowa – ankiety dla uczestników
4	Spotkania informacyjno-konsultacyjne w poszczególnych gminach członkowskich	Ilościowa - liczba zorganizowanych spotkań, liczba uczestników, liczba gmin, na terenie których zostaną zrealizowane spotkania.
5	Punkt informacyjno-konsultacyjny w biurze LGD	Ilościowa - liczba osób, którym została udzielona informacja. Jakościowa – ankiety satysfakcji udzielonego doradztwa.
6	Akcje promocyjne	Ilościowa – liczba przeprowadzonych akcji promocyjnych Stowarzyszenia, liczba uczestników akcji promocyjnych.
7	Konferencje /otwierająca i zamykająca/	Ilościowa – liczba zorganizowanych konferencji, liczba uczestników. Jakościowa – ankiety satysfakcji uczestnika.
8	Wydawnictwa, np. foldery, ulotki, broszury	Ilościowa – liczba wydawnictw, liczba egzemplarzy w ramach danego wydawnictwa.
9	Materiały promocyjne	Ilościowa - liczba wydanych materiałów promocyjnych w podziale na rodzaje.
10	Ogłoszenia prasowe	Ilościowa - liczba umieszczonych ogłoszeń prasowych, liczba wydanych egzemplarzy wydawnictwa w którym umieszczono ogłoszenie.
11	Projekty współpracy	Ilościowa - liczba zorganizowanych projektów współpracy, liczba uczestników. Jakościowa – ankiety dla uczestników projektów

Źródło: Opracowanie własne

Pracownicy Biura LGD, stosownie do swoich obowiązków, podnoszą i aktualizują swoje kompetencje, zgodnie z **Planem szkoleń** określonym dla pracowników biura oraz członków organu decyzyjnego (załącznik do Wniosku o wybór LSR). Jakość pracy na stanowiskach w Biurze LGD N.A.R.E.W. jest oceniana w procedurze śródkresowej ewaluacji wewnętrznej (opisano w załączniku do LSR: Plan monitoringu i ewaluacji).

W szczególności Dyrektor Biura LGD N.A.R.E.W./Prezes Zarządu, w ramach ewaluacji wewnętrznej, **prowadzi badania jakości i efektywności świadczonego doradztwa** udzielanego przez pracowników biura Stowarzyszenia / Dyrektora Biura.

Badanie jakości udzielonego doradztwa w ramach stanowisk pracy związanych z udzielaniem doradztwa mierzone będzie poprzez ankiety satysfakcji wypełniane przez osoby, którym udzielono doradztwa oraz rejestr świadczonych usług.

Stopień efektywności udzielonego doradztwa określony jest liczbą podmiotów, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze Stowarzyszenia, na podstawie rejestru świadczonych usług,

Procedury badania jakości oraz stopnia efektywności udzielanego doradztwa zostały szczegółowo przedstawione w Regulaminie Biura Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi.

ROZDZIAŁ II. Partycypacyjny charakter LSR LGD N.A.R.E.W.

Do opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju LGD N.A.R.E.W. wykorzystano liczne dane i wnioski zebrane w ramach szerokich konsultacji społecznych prowadzonych w okresie od lipca do grudnia 2015 roku. Na każdym z **5 kluczowych etapów przygotowywania LSR** wykorzystano co **najmniej 4 metody konsultacji**, zgodnie z wytycznymi partycypacji opisanymi na stronie www.decdujmyrazem.pl. Ponadto **każdorazowo dokonano analizy przyjęcia bądź odrzucenia wniosków z konsultacji**, co zostało w sposób skondensowany ujęte w opisie poniżej. **Przewidziano konsultacje LSR ze społecznością lokalną przy jej aktualizacji**, co zostało opisane w procedurze aktualizacji LSR, stanowiącej załącznik do LSR. LGD N.A.R.E.W. przy konstruowaniu zapisów LSR uwzględniła również wyniki badań własnych i ewaluacji. Ma to odzwierciedlenie w poszczególnych rozdziałach LSR poprzez powołanie się na źródła zapisów w Strategii. LGD N.A.R.E.W. przygotowała i przeprowadziła proces partycypacji oraz **przygotowała Strategię w oparciu o wykorzystanie zasobów własnych**, tj. członków Zarządu, Rady i Komisji Rewizyjnej, pracowników Biura oraz członków i sympatyków LGD N.A.R.E.W. Dane z szerokich konsultacji społecznych, w tym wyniki badań prezentuje poniższe zestawienie.

Kluczowe etapy przygotowywania LSR w LGD N.A.R.E.W. wraz z oddziaływaniem na zapisy Strategii			
Metoda partycypacji	Dane / wnioski	Analiza przyjęcia / odrzucenia wniosków z konsultacji / odniesienie do Rozdziału LSR	
ETAP 1: Diagnoza i analiza SWOT (tzw. partycypacyjna diagnoza)			
1.1	Analiza potrzeb rozwojowych obszaru LGD N.A.R.E.W. grudzień 2014 ¹ ; metodą ankietową	Podczas 10 szkoleń Lokalnych Liderów przeprowadzonych przez LGD w okresie od czerwiec – listopad 2014 r., w których uczestniczyło 137 osób, zebrano dane, w tym ankietowe (96 ankiet), dotyczące głównych wyzwań i problemów dla obszaru LGD w perspektywie społecznej, gospodarczej, infrastrukturalnej. We wszystkich obszarach wypowiedzieli się przedstawiciele trzech sektorów uczestniczący w spotkaniach. Pozwoliło to uzyskać realne i adekwatne wnioski co do niedostatków w poszczególnych dziedzinach, jak i sposobu ich przyszłej niwelacji.	Przyjęcie wniosków do wstępnej wersji założeń do SWOT; dane uwzględnione w rozdziale III oraz IV LSR.
1.2	Deбата otwarta podczas Konferencji LGD o przyszłych kierunkach rozwoju (29 maja 2015)	W ramach podsumowania działań LGD 2007-2013 zorganizowano debatę towarzyszącą Konferencji Podsumowującej z przedstawicielami 3 sektorów, w której uczestniczyło 90 osób, nad stanem obszaru LGD i głównymi kierunkami rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem doświadczeń wdrażania LSR. Wnioski z debaty pozwoliły na wstępne zdefiniowanie rekomendacji do diagnozy w zakresie głównych obszarów problemowych, niezbędnych do dalszego zweryfikowania w procesie konsultacji społecznych.	Przygotowanie danych do diagnozy i SWOT. Dane uwzględnione w rozdziale III oraz IV LSR
1.3	Internetowy sondaż konsultacyjny ² (lipiec – listopad 2015) www.stowarzyszenienarew.org.pl	W ramach działań w okresie przygotowawczym LGD przeprowadziło sondaż konsultacyjny rangujący mocne i słabe strony, zagrożenia i możliwości stojące przed LGD w nowej perspektywie w oparciu o wstępne obszary problemowe. Pozwoliło to na uzupełnienie danych i zdefiniowanie obszarów SWOT. W ramach sondażu internetową ankietę wypełniło 74 osoby.	Zebrane wnioski i dane uwzględnione w rozdziale III oraz IV LSR
1.4	3 Spotkania Konsultacyjne w gminach w ramach okresu przygotowawczego (wrzesień 2015)	W ramach 3 pierwszych spotkań, dotyczących przede wszystkim diagnozy, udział wzięło 37 osób. Zorganizowane zostały w gminach Zawady i Kobylin-Borzymy (25.09.15) oraz w gminie Sokoly (30.09.15). Celem spotkań było zapoznanie zebranych z założeniami programu LEADER na lata 2014-20 oraz na tym etapie warsztatowe zidentyfikowanie poszczególnych problemów / wyzwań dla obszaru, zidentyfikowanie mocnych i słabych stron z perspektywy społeczności współuczestniczącej w LGD N.A.R.E.W.	Zebrane wnioski i dane uwzględnione w rozdziale III oraz IV LSR
ETAP 2: Określanie celów i wskaźników oraz planu działania			

¹ Potrzeby rozwojowe obszaru LGD N.A.R.E.W. Cele i zadania w nowej perspektywie finansowej 2014-2020 w świetle doświadczeń i efektów wdrażania LSR N.A.R.E.W. 2007-2013; grudzień 2014; Soen Partners Sp. z o.o.

² <http://www.interankiety.pl/interankieta/6b5dbf99de2fc658a0208f30e5583f90>

2.1.	Badanie ankietowe dotyczące jakości życia (wrzesień – październik 2015)	W badaniu ankietowym realizowanym z uczestnikami spotkań informacyjnych zebrano 163 ankiet (metodą PAPI). Uczestnicy zostali poproszeni o wskazanie głównych problemów oraz ewentualnych propozycji ich rozwiązania. Zebrany materiał został opracowany przez Biuro LGD w postaci zestawienia głównych problemów i wstępnych celów planowanej strategii, z propozycjami projektów do nowej LSR.	Zebrane wnioski pozwoliły zidentyfikować oraz doprecyzować cele i przedsięwzięcia, wskazane w rozdziale V LSR
2.2	3 Spotkania Konsultacyjne w gminach w ramach okresu przygotowawczego (październik 2015)	W ramach 3 kolejnych spotkań udział wzięło łącznie 55 osób. Zorganizowane zostały w gminie Poświętne (01.10.15) oraz w gminach: Wyszki i Suraż (02.10.15). Zbierane wnioski dotyczące diagnozy zostały w kolejnym etapie spotkań połączone z wynikami badania ankietowego przedsięwzięć (metoda 2.1) ze szczególnym uwzględnieniem planowanych obszarów wsparcia w LSR. Wnioski ze spotkań pozwoliły na sformułowanie ostatecznego brzmienia oraz hierarchii celów, wraz z potencjalnymi typami przedsięwzięć kierowanych do przyszłych konkursów. Ponadto sformułowano cele w odniesieniu do niwelowania problemów społecznych z którymi boryka się ten obszar, a mianowicie potrzebą wsparcia grup defaworyzowanych w obszarze: osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym z tytułu niepełnosprawności, oddalenia od rynku pracy (np. kobiety w gospodarstwach domowych) czy osób młodych poszukujących zatrudnienia również strukturalnego bezrobocia np. w Łapach.	Zebrane wnioski pozwoliły doprecyzować cele i przedsięwzięcia, wskazane w rozdziale V LSR, z uwzględnieniem potrzeb grup defaworyzowanych
2.3	Konsultacje indywidualne w Punkcie Informacyjnym LGD w zakresie celów LSR (lipiec – wrzesień 2015)	W ramach Punktu Informacyjnego mieszkańcy LGD zapoznawali się z wypracowywanymi w ramach partycypacji planowanymi celami LSR oraz wstępną wersją planu działania. Łącznie w konsultacjach w Punkcie Informacyjnym LGD wzięło udział 23 osoby. Zgłosiły one 11 wniosków do zapisów LSR w zakresie celów, ich hierarchii oraz Planu Działania. Informacje o możliwości konsultowania zapisów LSR w Punkcie informacyjnym zostały zamieszczone na stronie internetowej LGD.	Wnioski zostały uwzględnione w zapisach rozdziału V LSR oraz Planu działania - rozdział VI LSR
2.4	Konsultacje celów LSR w ramach 3 Paneli Sektorowych (13 października 2015)	W ramach Walnego Zgromadzenia Członków N.A.R.E.W., zorganizowało 3 panele z przedstawicielami 3 sektorów, w których uczestniczyło 34 osoby, dotyczące dyskusji nad przekonsultowanymi w ramach partycypacji celami rozwoju LSR N.A.R.E.W., ze szczególnym uwzględnieniem doświadczeń przedsiębiorców (wsparcie przedsiębiorczości w LSR), sektora publicznego (wsparcie rozwiązania problemów społecznych, poprawy infrastruktury, dziedzictwa), sektora społecznego i mieszkańców (wsparcia aktywności społecznej, rozwiązania wyzwań społecznych oraz wsparcia grup defaworyzowanych).	Wnioski z paneli pozwoliły na doprecyzowanie celów oraz ich hierarchii w kontekście grup docelowych oraz wsparcia grup defaworyzowanych (rozdz. V i VII LSR)
ETAP 3: Opracowanie zasad wyboru operacji i ustanawiania kryteriów wyboru			
3.1.	Warsztat problemowy dot. analizy ³ procedur i kryteriów wyboru operacji LSR 2007-2013 (09 października 2015)	W ramach przygotowywania i konsultowania dokumentacji towarzyszącej ustanawianiu kryteriów wyboru, Biuro LGD przeprowadziło warsztat problemowy dla przedstawicieli organów LGD (Zarząd, Rada, Komisja Rewizyjna), w którym wzięło udział 23 osoby. Zaprezentowane zostały wyniki analizy oraz wypracowane rekomendacje do Regulaminu Rady oraz kart wraz z kryteriami (w świetle wytycznych PROW i RLSK). Rekomendacje, w dużej mierze pokrywające się ze wskazanymi w Opracowaniu, zostały zebrane przez Biuro LGD i uwzględnione w pierwszym projekcie zapisów nowego Regulaminu i Kart Wyboru.	Rekomendacje z warsztatu uwzględnione w projektach dokumentów organu decyzyjnego (rozdz. VI LSR)
3.2	2 Spotkania Konsultacyjne w gminach w ramach okresu przygotowawczego	W ramach 2 kolejnych spotkań udział wzięło łącznie 23 osoby. Zorganizowane zostały w gminach Krypno oraz Tykocin (05.10.15). Oprócz omówienia i zebrania wniosków dotyczących diagnozy i celów, przedyskutowano doświadczenia z wyboru operacji w ramach 2007-2013. W oparciu o prezentację planowanych zakresów LSR przedyskutowano i zebrano wnioski od uczestników konsultacji w zakresie uwzględnienia	Wnioski z konsultacji uwzględnione w projektach dokumentów organu

³ Ocena procedur i kryteriów wyboru operacji oraz wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi za lata 2007-2013; Soen Partners Sp. z o.o., (2015).

	(październik 2015)	w kryteriach w szczególności preferowania m.in. podmiotów z terenu LGD. Wnioski zostały uwzględnione w zapisach Regulaminu Rady i Kartach Oceny, poddane do zatwierdzenia przez WZC.	decyzyjnego (rozdz. VI LSR)
3.3	Panel obywatelski dla członków Organu Decyzyjnego – Rady (09 listopada 2015)	Przeprowadzony z udziałem 11 członków organu decyzyjnego, metodą partycypacyjną: panelu obywatelskiego. Celem warsztatu było przedyskutowanie zasad wyboru operacji i kryteriów w kontekście ich zgodności z osiągnięciem przez LGD celów strategicznych LSR, zgodności z PROW oraz wniesienie wniosków i uwag w oparciu o wymianę doświadczeń Członków Organu Decyzyjnego. Spisane zostały wnioski w postaci uwag do projektu Regulaminu Rady i Kart Oceny przedłożonych do zatwierdzenia przez WZC.	Wnioski z warsztatu uwzględnione w projektach dokumentów organu decyzyjnego (rozdz. VI LSR)
3.4	Mobilny punkt konsultacyjny w gminach LGD na temat oceny zasad wyboru operacji i kryteriów za lata 2007-2013 i rekomendacji do nowej LSR (grudzień 2015)	Do mobilnego punktu konsultacyjnego, który został zorganizowany we wszystkich gminach członkowskich LGD N.A.R.E.W. w okresie 14-16.12.15 zgłosiło się 15 osób, które zgłosiły uwagi do zasad wyboru operacji i kryteriów, podsumowujące proces budowania kryteriów wyboru i zasad. Szeroka debata publiczna pozwoliła na potwierdzenie konsensusu co do ostatecznego brzmienia powyższego dokumentu. Jednocześnie podkreślono i ujęto preferencje w kryteriach dla grup defaworyzowanych wskazanych w LSR.	Wnioski zostały zebrane w postaci zapisów „Księżde Procedur” oraz brzmienia rozdziału VI LSR zatwierdzone przez WZC w dniu 29 grudnia 2105
Etap 4: Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji			
4.1	Spotkanie Konsultacyjne w gminie w ramach okresu przygotowawczego (październik 2015)	W ramach kolejnego spotkania udział wzięło 12 osób. Zorganizowane zostały w gminie Turośń Kościelna (08.10.15). Oprócz omówienia i zebrania wniosków dotyczących diagnozy i celów, przedsięwzięć, część czasu poświęcono dyskusji i zebraniu wniosków na temat sposobów oceny pracy biura, wdrażania LSR, przedyskutowano doświadczenia ze współpracy w latach 2007-2013. Zebrano wnioski od uczestników konsultacji w zakresie potrzeby oceny pracy biura, oceny wdrażania celów LSR, w tym uczestnicy rekomendowali uwzględnienie w Planie ewaluacji LSR, oceny działań animacyjnych i promocyjnych planowanych w LSR. Wyrażają potrzebę większej wzajemnej rozpoznawalności i znajomości pomiędzy mieszkańcami LGD oraz monitorowania wyników naborów, tak aby w miarę równomiernie wspierać cały obszar i szczególnie animować aktywność mieszkańców gmin, z których wpływać będzie mniej wniosków.	Wnioski z konsultacji uwzględnione w projekcie Planu Ewaluacji w zakresie oceny przebiegu konkursów, efektywności pracy biura (rozdz. XII LSR) – dot. Wdrażania LSR
4.2	Sondaż Społeczna ocena LSR N.A.R.E.W. do (13 października 2015)	W ramach działań własnych LGD, przy okazji Walnego Zgromadzenia Członków, Biuro LGD przeprowadziło sondaż konsultacyjny rangujący potencjalne elementy podlegające ewaluacji Funkcjonowania LGD, które w opinii Członków Stowarzyszenia powinny być przede wszystkim ujęte w przyszłym planie ewaluacji w oparciu o założenia LSR wypracowane w partycypacyjnych konsultacjach. Zebrano 53 głosów. Pozwoliło to na wstępne poszerzenie ważności poszczególnych elementów, które powinny podlegać ewaluacji.	Uwzględnienie obszarów ewaluacji wg priorytetów nadanych przez uczestników (rozdz. XII LSR) – dot. Funkcjonowania LGD
4.3	Warsztat ekspercki: doświadczenia ewaluacji LGD 2007-2013 rekomendacje 2020 (18 listopada 2015)	Warsztat został przygotowany przez Pracowników Biura LGD celem prezentacji działań ewaluacyjnych ⁴ prowadzonych w ramach LSR 2007-2013. Uczestniczyło w nim 9 osób, przedstawicieli LGD zaangażowanych w proces budowania LSR, posiadających doświadczenia ewaluacyjne. W ramach warsztatu przygotowano zasady ewaluacji, które zostały uwzględnione w rozdziale XII LSR, w tym: w zakresie projektu Planu ewaluacji i monitoringu oraz prowadzenia ewaluacji w oparciu o kryteria ewaluacyjne. Rekomendowano utrzymanie ewaluacji wewnętrznej. Ewentualne zaangażowanie ewaluatora zewnętrznego wyłącznie w ramach ewaluacji ex-post lub oceny pracy biura (obiektywizacja).	Przygotowanie wniosków do Planu Ewaluacji i Monitoringu, uwzględnionych w rozdz. XII LSR, zatwierdzonym przez WZC
4.4	Uzgodnienia Planu Ewaluacji	W ramach konsultacji indywidualnych przeprowadzonych w biurze przez pracowników Biura LGD, którzy przygotowali Plan Ewaluacji na lata 2014-	Przygotowanie wniosków do Planu

⁴ Ewaluacja własna za 2009-2013, Katarzyna Jaworska; Ewaluacja własna za 2014, Monika Dzielnik; Stowarzyszenie LGD N.A.R.E.W.; www.stowarzyszenienarew.org.pl.

	metodą konsultacji indywidualnych (listopad 2015)	2020, spotkano się z osobami posiadającymi wiedzę z ewaluacji, z przedstawicielami 6 instytucji publicznych, 5 stowarzyszeń oraz 3 przedsiębiorców, którzy zostali poproszeni o zapoznanie się z założeniami Planu. W ramach konsultacji zostało wniesionych 3 rekomendacje zmian i usprawnień, które zostały wprowadzone do Planu Ewaluacji LGD i przedstawione do akceptacji WZC.	Ewaluacji i Monitoringu, uwzględnionych w rozdz. XII LSR, zatwierdzonym przez WZC
Etap 5: Przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR			
5.1	2 Spotkania Konsultacyjne w gminach w ramach okresu przygotowawczego (październik 2015)	W ramach 2 kolejnych spotkań udział wzięło łącznie 36 osób. Zorganizowane zostały w gminach Choroszcz i Łapy (09.10.15). Oprócz omówienia i zebrania wniosków dotyczących diagnozy i celów, zidentyfikowano dotychczasowe problemy i potrzeby w obszarze komunikacji pomiędzy LGD a społecznością , w ramach 2007-2013. W oparciu o prezentację planowanych zakresów LSR przedyskutowano i zebrano wnioski od uczestników konsultacji w zakresie pożądaných i preferowanych przez społeczność form komunikacji z LGD.	Wnioski zostały uwzględnione w zapisach Planu Komunikacji - metody zgłaszane przez społeczność - rozdz. IX LSR
5.2	Internetowy sondaż konsultacyjny⁵ (listopad 2015) www.stowarzyszenienarew.org.pl	W ramach działań w okresie przygotowawczym LGD przeprowadziło sondaż konsultacyjny, który oprócz zdefiniowania obszarów SWOT / celów konsultował kwestie komunikacji LGD oraz najbardziej pożądane formy aktywizacji, rekomendowane do LSR. W ramach sondażu internetową ankietę wypełniło 104 osoby, w tym 45 osób z grup defaworyzowanych wskazało z jakich źródeł najchętniej korzystałoby pozyskując informacje na temat LGD i jej działalności.	Zebrane wnioski (rekomendacje metod) uwzględnione w rozdziale Plan Komunikacji
5.3.	Konsultacje eksperckie z OPS i NGOs: Komunikacja z grupami docelowymi i defaworyzowanymi LSR (październik – listopad 2015)	Pracownicy Biura LGD w ramach spotkań z przedstawicielami organizacji pozarządowych (18.10.15 – 11 osób) oraz ekspertami rynku pracy, instytucji opieki społecznej (12.11.15 - 10 osób) przeprowadzili serię wywiadów pogłębionych i zebrali wnioski na temat sposobów komunikacji i konkretnych działań komunikacyjnych stosowanych i efektywnych w stosunku do grup docelowych strategii i szczególnie defaworyzowanych planowanych do wsparcia w LSR.	Wnioski z wywiadów zostały przedstawione w postaci metod zastosowanych w LSR w Planie Komunikacji w stosunku do w/w grup.
5.4.	Konsultacje zapisów planu komunikacji w ramach Punktu Informacyjnego w LGD (listopad 2015)	Wstępna wersja Planu Komunikacyjnego, uwzględniająca uwagi zebrane w procesie partycypacji została przygotowana przez Biuro LGD oraz udostępniona wszystkim zainteresowanym do wnoszenia uwag i / lub rekomendowania dodatkowych rozwiązań ⁶ . Plan Komunikacji podlegał konsultacjom otwartym w listopadzie 2015 r. Został oceniony przez 12 osób, co pozwoliło wnieść 7 istotnych zapisów do ostatecznej treści planu.	Plan Komunikacji (po uwagach) stanowi załącznik do LSR i został zatwierdzony przez WZC LGD N.A.R.E.W.
Podsumowanie konsultacji społecznych dokumentu LSR LGD N.A.R.E.W.			
Stowarzyszenie N.A.R.E.W. mając na uwadze potrzebę zgłaszaną przez społeczność lokalną obszaru, uczestniczącą w konsultacjach społecznych, przekazało w dniu 22 grudnia 2015r. do konsultacji społecznych Lokalną Strategię Rozwoju Stowarzyszenia. Projekt LSR dostępny był na stronie internetowej www.stowarzyszenienarew.org.pl . oraz w punkcie konsultacyjnym w biurze Stowarzyszenia. Ponadto zaproszenia do konsultacji zostały umieszczone na tablicach ogłoszeń w gminach członkowskich Stowarzyszenia. W okresie od 22 do 28 grudnia 2015r. uczestnicy konsultacji społecznych, mieszkańcy LGD, przedstawiciele sektora publicznego, społecznego i gospodarczego mieli okazję zgłaszać uwagi do zapisów całościowych dokumentu. Biuro LGD w dniu 29.12.2015r. przedstawiło zebrane wnioski z konsultacji społecznych. Zgłoszone modyfikacje na wniosek Walnego Zebrania Członków zostały uwzględnione w ostatecznych zapisach Lokalnej Strategii Rozwoju, która podlegała zatwierdzeniu w dniu 29.12.2015r.			

⁵ <http://www.interankiety.pl/interankieta/530bc86cdc985cac29357fe2b2bdc6ec>

⁶ http://stowarzyszenienarew.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=605:wstpna-wersja-planu-komunikacyjnego-lgd-narew-dostpna-do-otwartych-konsultacji-spoecznych-&catid=1:aktualnoci&Itemid=63

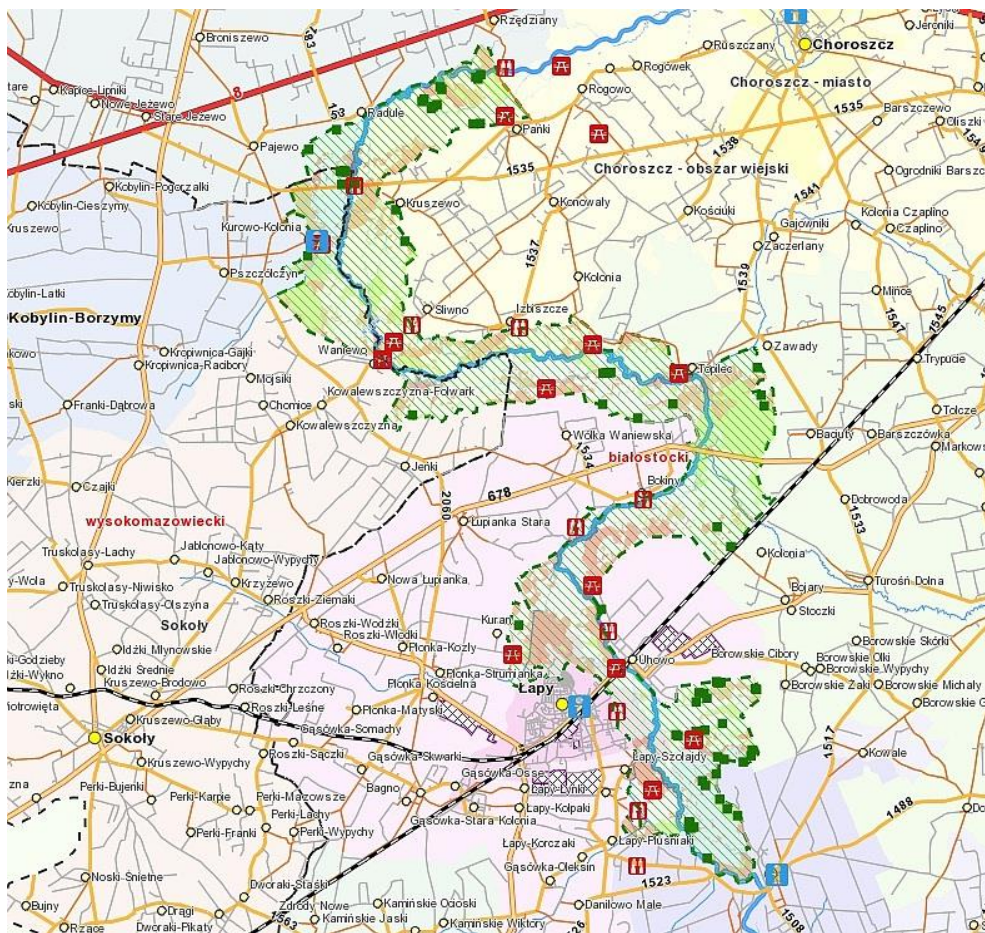
ROZDZIAŁ III. Diagnoza – opis obszaru i ludności Stowarzyszenia N.A.R.E.W.

3.1. Spójność obszaru Stowarzyszenia N.A.R.E.W.– geograficzna, przyrodnicza, historyczna i kulturowa

3.1.1. Uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze

Obszar Partnerstwa N.A.R.E.W. jest spójny pod względem geograficznym ze względu na oś łączącą ten teren - unikatową w skali kraju i świata bagienną rzekę Narew oraz położony w centrum obszaru LGD Narwiański Park Narodowy. Jednocześnie obszar ten leży w bezpośrednim sąsiedztwie miasta Białegostoku, a trzy gminy LGD N.A.R.E.W. (Choroszcz, Łapy i Turośl Kościelna) wchodzi w skład Stowarzyszenia Białostocki Obszar Funkcjonalny (BOF), którego głównym celem będzie realizacja Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2014-2020. Zarówno walory przyrodnicze, jak i bliskość aglomeracji białostockiej wielokrotnie były wskazywane jako mocna strona obszaru podczas spotkań konsultacyjnych.

Dolina Górnej Narwi, a szczególnie jej odcinek w granicach Stowarzyszenia N.A.R.E.W., wykształciła się w obrębie dość szerokiego i niezbyt głębokiego obniżenia terenu. Dolina Górnej Narwi zajmuje powierzchnię ok. 480 km². Składa się z trzech zasadniczych części, a najciekawsza i najbogatsza przyrodniczo jej część to środkowy fragment rzeki, położony na obszarze LGD N.A.R.E.W., od Suraża do Żółtek. Te tereny doliny rzecznej bywają nazywane „Polską Amazonią” i są osobliwością przyrodniczą Polski i Europy.

Mapa 2. Narwiański Park Narodowy

Źródło: <http://info.meteo.com.pl/meteo-narwianski/fotki-z-npn/alb-npn-mapa-01/>

Najważniejszym obszarem objętym ochroną na terenie Stowarzyszenia N.A.R.E.W. jest **Narwiański Park Narodowy**. Park został powołany na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 1 lipca 1996 roku. Jego granica przecina obszar dwóch powiatów (białostockiego i wysokomazowieckiego) i siedmiu gmin (Choroszcz, Tykocin, Turośl Kościelna, Suraż, Łapy, Kobylin-Borzymy, Sokoly). Park obejmuje 6.810 ha obszaru doliny Narwi pomiędzy Surażem a Rzędzianami - dlatego 98% powierzchni to grunty silnie uwilgotnione, stale lub okresowo podtapiane. Zdecydowana większość - około 5500 ha to nieużytki, pozostałe grunty to wody, łąki i pastwiska. Park położony jest w większości na gruntach prywatnych, sporym problemem jest duże rozdrobnienie własności – jest tu około 12.000 działek, z czego zaledwie 30% to własność Skarbu Państwa.

Blisko 15% obszaru LGD N.A.R.E.W. podlega ochronie w ramach Narwiańskiego Parku Narodowego. W gminie Choroszcz blisko połowa obszaru stanowi NPN, w gminie Łapy 45%, a w gminie Turośń Kościelna 31,8%. Narwiański Park Narodowy jest niewątpliwie największą atrakcją turystyczną regionu oraz wielką szansą na dynamiczny rozwój turystyki na obszarze LGD. Z drugiej strony tak duża powierzchnia obszaru gmin Choroszcz, Łapy czy Turośń Kościelna objęta ochroną ścisłą z wszystkimi rygorami związanymi z ochroną przyrody w parkach narodowych może być także barierą rozwoju. **Jednak w trakcie konsultacji społecznych LSR mieszkańcy obszaru LGD N.A.R.E.W. zdecydowanie wskazywali walory przyrodnicze obszaru i funkcjonowanie Narwiańskiego Parku Narodowego jako najważniejszą silną stronę obszaru.** Jednocześnie jednak jako poważny problem wskazywali niską świadomość ekologiczną mieszkańców, przejawiającą się m.in. w dużej ilości „dzikich” wysypisk śmieci. Wskazywano równocześnie na konieczność podejmowania nieustannych działań w zakresie edukacji ekologicznej, tak w temacie ochrony przyrody, jak i zapobiegania niekorzystnym zmianom klimatycznym.

Oprócz Narwiańskiego Parku Narodowego, na obszarze LGD N.A.R.E.W. obecne są także obszary chronione objęte europejską siecią obszarów chronionych NATURA 2000. Podkreśla to jakość środowiska przyrodniczego, rozpoznawalną na skalę europejską. Obszar podlega ochronie zarówno w ramach Dyrektywy Ptasiej, jak i Dyrektywy Siedliskowej. Na obszarze działania LGD N.A.R.E.W. tereny chronione w ramach sieci Natura 2000 możemy zaliczyć do następujących obszarów:

- Narwiański Park Narodowy (Narwiańskie Bagna) o powierzchni 6.810 ha, obejmujący tereny z obszaru 7 gmin członkowskich: Choroszcz, Łapy, Suraż, Turośń Kościelna, Tykocin, Kobylin-Borzemy oraz Sokoły - chroniony na mocy Dyrektywy Siedliskowej;
- Bagienna Dolina Narwi o powierzchni 23.471,09 ha, obejmująca tereny z obszaru 7 gmin członkowskich: Choroszcz, Łapy, Suraż, Turośń Kościelna, Tykocin, Kobylin-Borzemy oraz Sokoły - chroniona na mocy Dyrektywy Ptasiej;
- Bagno Wizna o łącznej powierzchni 14.471 ha, obejmujące m.in. teren z obszaru 1 gminy członkowskiej: Zawady - chronione na mocy Dyrektywy Ptasiej;
- Ostoja Knyszyńska o łącznej powierzchni 136.084,43 ha, obejmująca m.in. teren z obszaru 1 gminy członkowskiej: Krypno - chroniona na mocy Dyrektywy Siedliskowej;
- Ostoja w Dolinie Górnej Narwi o łącznej powierzchni 19.090,18 ha obejmująca m.in. tereny z obszaru 4 gmin członkowskich: Łapy, Suraż, Poświętne i Wyszki - chroniona na mocy Dyrektywy Siedliskowej;
- Ostoja Narwiańska o łącznej powierzchni 18.605,00 ha, obejmująca m.in. tereny z obszaru 4 gmin wchodzących członkowskich: Choroszcz, Tykocin, Zawady, Krypno – chroniona na mocy Dyrektywy Siedliskowej;
- Dolina Biebrzy o łącznej powierzchni 121.206,20 ha obejmującej m.in. tereny z 2 gmin członkowskich: Tykocin, Zawady – chroniona na mocy Dyrektywy Siedliskowej;
- Ostoja Biebrzańska o łącznej powierzchni 148.509,30 ha obejmującej m.in. tereny z obszaru 2 gmin członkowskich: Tykocin, Zawady – chroniona na mocy Dyrektywy Ptasiej;
- Dolina Górnej Narwi o łącznej powierzchni 18.384,10 ha, obejmująca m.in. tereny z obszaru 4 gmin członkowskich: Łapy, Suraż, Poświętne i Wyszki – chroniona na mocy Dyrektywy Ptasiej.

Obszary Natury 2000 obejmują więc bagienno-rzeczny kompleks Narwi i tereny do nich przylegające. Administracyjnie obszary Natury 2000 na terenie Partnerstwa N.A.R.E.W. należą do 10 gmin.

Tabela 5. Powierzchnia gmin objęta NATURA 2000

Jednostka terytorialna	NATURA 2000 - powierzchnia obszarów	
	ha	%
Choroszcz	10 000,00	61,00
Łapy	6 786,60	53,00
Poświętne	1 442,00	12,54
Suraż	3 593,00	46,66
Turośń Kościelna	4 453,00	31,81
Tykocin	8 000,00	38,60
Wyszki	2 338,70	11,35
Kobylin-Borzemy	502,00	4,20
Sokoły	1 375,70	8,81
Krypno	0,00	0,00
Zawady	4 292,00	38,32
Razem	42 783,00	27,85

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane z gmin

Największą powierzchnię objętą NATURĄ 2000 posiadają gminy: Choroszcz i Łapy, a więc gminy o największej powierzchni objętej ochroną w ramach Narwiańskiego Parku Narodowego. W gminie Choroszcz jest to 61% ogólnej powierzchni, a w gminie Łapy – 53% ogólnej powierzchni. Łącznie 27,85% obszaru LGD N.A.R.E.W. objęta jest ochroną w ramach europejskiej sieci NATURA 2000. Na tym obszarze, w gminie Tykocin, znajduje się także Rezerwat „Szelałowka”. Różne formy ochrony doliny

Narwi, mające zapewnić zachowanie walorów przyrodniczych obszaru, przyczyniają się niewątpliwie do dużej atrakcyjności turystycznej obszaru. Z drugiej jednak strony są one niekiedy przez mieszkańców definiowane jako przeszkoda w rozwoju intensywnego rolnictwa czy innych dziedzin gospodarki. Generalnie obszary objęte różnymi formami ochrony przyrody koncentrują się wzdłuż rzeki Narwi i jest to obszar, gdzie trudno myśleć o innych kierunkach rozwoju niż turystyka, rolnictwo ekologiczne czy produkt lokalny.

Lasy zajmują 32.086,81 ha, co stanowi 20,9% powierzchni obszaru LGD N.A.R.E.W., a więc znacznie poniżej średniej krajowej, która wynosi ok. 29%. Najwięcej gruntów leśnych znajduje się w gminie Zawady (30,7% powierzchni gminy), a najmniej w gminie Krypno (8,8% powierzchni gminy). Generalnie większy odsetek lasów w stosunku do ogółu powierzchni odnotowujemy w gminach nieco oddalonych od bagiennej doliny Narwi. Powierzchnia gruntów leśnych na terenie LGD N.A.R.E.W. w stosunku do roku bazowego za jaki przyjęto rok 2007 nieznacznie zmalała – zmiana wynosi jednakże zaledwie niecały jeden procent. (Dane za rok 2013: www.stat.gov.pl).

Mieszkańcy widzą jednak także liczne zagrożenia dla środowiska naturalnego Partnerstwa N.A.R.E.W.. Wśród najczęściej wymienianych na spotkaniach konsultacyjnych problemów pojawiała się postępująca degradacja i wysychanie rzeki Narew i jej dopływów, zanik rzadkich gatunków ornitofauny oraz globalne ocieplenie klimatu.

3.1.2. Uwarunkowania historyczne i kulturowe

Ziemie obszaru LGD N.A.R.E.W. zasiedlane były przez ludność różnych kultur. Badania archeologiczne wskazują na aktywność człowieka już w paleolicie, kiedy rejon gmin nadnarwiańskich został zasiedlony przez pierwsze gromady ludzkie. W okolicach Suraża znaleziono ślady łowców reniferów z I wieku p.n.e. oraz ślady osadnictwa Celtów z II-III wieku naszej ery. Działające w Surażu prywatne muzeum archeologiczne posiada liczne zbiory dowodzące bogatej historii ziem nadnarwiańskich.

Pierwsze wzmianki świadczące o trwałym osadnictwie na obszarze LGD N.A.R.E.W. pochodzą z wczesnego średniowiecza. Na terenach tych funkcjonował już wtedy gród warowny położony koło Tykocina, w pobliżu dzisiejszej miejscowości Sierki, zwany Zamczyskiem, który w okresie od XI do XIV wieku spełniał funkcję mazowieckiego grodu. Natomiast gród warowny w Surażu, wybudowany przez książąt ruskich w XI-XII wieku. W XIII - XIV wieku Suraż był najeżdżany przez Tatarów, Jaćwingów, Krzyżaków, Litwinów i Mazowszan a zamek niszczone i odbudowywany. W 1445 roku Suraż otrzymał prawa miejskie. Już wówczas rzeka Narew była centrum skupiającym ludy i przyczynkiem rozwoju działalności gospodarczej oraz społecznej. Najstarszym miastem na obszarze LGD N.A.R.E.W. jest Tykocin, który uzyskał prawa miejskie w 1425r.

W 1443 r. Kazimierz Jagiellończyk wykupił ziemie nadnarwiańskie od księcia mazowieckiego i włączył je do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wiek XVI to okres największego rozkwitu tego regionu, powstają kolejne majątki i osady. Rozwijające się żywiłowo miasta zaczynają gwałtownie odczuwać brak ludności. W 1522 roku Olbracht Gasztołd, właściciel Tykocina, sprowadził do swojego miasta Żydów grodzieńskich. W ówczesnych czasach ta praktyka okazywała się stymulująca dla rozwoju organizmów miejskich, głównie za sprawą posiadanej przez Żydów kultury handlowej. Zróżnicowanie ludności pod względem etnicznym i wyznaniowym rysowało się również w Choroszczu. Mnisi wzniesli w tym mieście (prawa miejskie nadane w 1507 roku) cerkiew i otaczali opieką ludność wiary greckiej. Po powrocie Choroszczu w ręce Chodkiewiczów, w mieście pojawili się Żydzi, których działalność zabezpieczyła rozwój gospodarczy włości choroskich.

W 1569 roku po podpisaniu traktatu Unii Lubelskiej tereny nadnarwiańskie wraz z całym Podlasiem, stały się centralnymi ziemiami zjednoczonej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Zyskał na tym zwłaszcza Tykocin, który stał się grodem królewskim, odwiedzany często przez kolejnych władców: Zygmunta Augusta, Zygmunta III i Władysława IV.

Wiek XVII to okres wojen polsko-szwedzkich, polsko-rosyjskich i podupadania ekonomicznego. Główne miasta obszaru nadnarwiańskiego doznały dość dużych szkód na skutek walk wojsk polskich i szwedzkich. Zamek tykociński został podczas potopu szwedzkiego zdobyty przez wroga, a w 1657 roku podczas zdobywania go przez wojska Rzeczypospolitej, Szwedzi częściowo wysadzili go w powietrze. W 1661 roku w Tykocinie przebywał Stefan Czarniecki, bohater wojen szwedzkich, któremu król Jan Kazimierz przekazał dobra tykocińskie.

W 1795 roku wszystkie tereny, objęte dziś inicjatywą LGD N.A.R.E.W., trafiły do zaboru pruskiego. W wieku XIX lewobrzeżne ziemie nadnarwiańskie (Tykocin, Kobylin Borzymy, Sokoly i Łapy), na mocy traktatu w Tylży z 1807 roku znalazły się w granicach Księstwa Warszawskiego, a prawobrzeżne (Choroszcz, Turośń Kościelna i Suraż) w granicach Cesarstwa Rosyjskiego. W 1840 roku, w Choroszczu powstała największa fabryka włókiennicza w regionie. Dalszy szybki rozwój obszaru wiązał się z budową linii kolejowej Warszawa – Petersburg. W latach 1861-1862 zbudowano odcinek kolejowy Łapy – Białystok, będący częścią tej magistrali. Jednocześnie w Łapach powstał okazały dworzec kolejowy. Po zbudowaniu linii kolejowej Brześć-Ostrołęka-Grajewo-Łapy miasto stało się strategicznym węzłem kolejowym.

W latach I Wojny Światowej, w 1915 roku, leżący na południu Suraż uległ całkowitemu zniszczeniu. Choroska fabryka włókiennicza wraz z wybuchem wojny, na skutek zastoju gospodarczego i zniszczeń, przestała istnieć. Liczba mieszkańców gminy Choroszcz zmniejszyła się w tamtym czasie o ponad połowę.

W latach międzywojennych najlepiej rozwijającym się miastem nadnarwiańskim były Łapy, zwłaszcza za sprawą rozbudowy warsztatów kolejowych. Łapy stały się nowoczesnym miastem przemysłowym zamieszkiwanym przez robotników i specjalistów wyższego szczebla. Lata 30 XX wieku to okres diametralnych zmian dla Choroszczu. W 1930 roku, na skutek starań dr Zygmunta Brodowicza, w budynkach pozostałych po wygasłej w początkach I Wojny Światowej fabryce włókienniczej, otwarto szpital

psychiatryczny. Placówka ta wpłynęła na szybki rozwój miasta w czasach dwudziestolecia międzywojennego i stała się jego nieodzowną częścią do dnia dzisiejszego.

Lata II wojny światowej szczególnie tragicznie odcisnęły się na Choroszczy i Tykocinie. W latach 1939-1941 sowieci wywieźli w głąb Rosji znaczną część pacjentów szpitala psychiatrycznego. Resztę z nich rozstrzelali po 1941 roku hitlerowcy. Masowe groby, kryjące ponad 4000 ofiar (ułomnych, cywilów, partyzantów, duchownych) znajdują się w pobliskim lesie pod Choroszczą. Natomiast w Tykocinie niemiecki okupant zamordował około 1 700 osób wyznania mojżeszowego, a ich mogiły zlokalizowano w lesie, w okolicach Łopuchowa.

W 1950 roku Sokołom i Tykocinowi odebrano prawa miejskie, które Tykocin odzyskał w roku 1993. Po zweryfikowaniu strat wojennych okazało się, iż w niemal nienaruszonym stanie zachowały się dobra kurowskie – dwór, budynki gospodarcze, park, młyn motorowy. Na bazie ocalałego majątku stworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne Kurowo, które odgrywało dużą rolę w gospodarce hodowlano-nasiennej regionu. Od 1996 roku w dworku kurowskim mieści się siedziba Narwiańskiego Parku Narodowego.

Pomimo upływu czasu wiele miejscowych zwyczajów jest doskonale znanych mieszkańcom obszaru LGD N.A.R.E.W. To, co wyróżnia tę społeczność to duże przywiązanie do tradycji. W wielu miejscach często podkreślana jest konieczność zachowania dziedzictwa kulturowego, a także różnorodności kulturowej. To, co łączy obszar pod względem kulturowym, to przede wszystkim wspólne zwyczaje, obrzędy, festyny i jarmarki oraz uroczyste obchodzenie świąt religijnych i państwowych.

Na terenie gmin narwiańskich aktywnie działają regionalne zespoły śpiewacze, na przykład: Narwianki, Klepaczanki, Uhowianki, Hetmanki, Plonkowanie oraz orkiestry dęte. Cyklicznie organizowane są festyny, takie jak: „Dzień Ogórka” w Kruszewie, „Noc świętojańska”/Sobótka w Uhowie, Festyn Waniewo-Odpust-Natura w gm. Sokoły, „Grodzisko” w Surażu, „Dzień Konia na Podlasiu” w Pomigaczach, Biesiada Miodowa w Kurowie i Tykocinie, Jarmark Dominikański w Choroszczy oraz odpusty: Św. Jana, Św. Antoniego i Św. Anny, jak również Dni Miasta Choroszczy, Tykocina i Łap.

W nadnarwiańskich gminach wciąż żywa jest tradycja rybołówstwa (mieszkańcy wymieniają różne rodzaje techniki w zależności od kalendarzu rybackiego), wikliniarstwa (plecenie koszy, sprzętu rybackiego), tradycyjnego transportu rzeczno (łódki pychówki, spływy rzeczne) oraz tradycyjne budownictwo (dworki szlacheckie i budownictwo drewniane). Właśnie tradycyjne zajęcia ludności związane z rzeką Narew wydają się być najmocniejszą bazą, na której można by budować produkt turystyczny LGD N.A.R.E.W.

Pomimo upływu czasu mieszkańcy obszaru kultywują tradycje starych zawodów takich jak: kowal, szewc, brukarz, strzecharz czy gołębiarz. To także nad Narwią przygotowywane są wyjątkowe potrawy kuchni regionalnej: bigos ze śliwkami, kiszka, placki ziemniaczane, babka ziemniaczana (tzw. rajbak), zupa grzybowa, kolduny, chleb z duszą, kopytka, śliwowica, nalewki, tradycyjne kiszonki. To pochodzące z tego obszaru narwiańskie oraz Kruszewskie ogórki znajdują się na liście produktów tradycyjnych.

Obszar Partnerstwa, pod względem kulturowym, charakteryzuje różnorodność religijna: mieszkają tu wyznawcy katolicyzmu i prawosławia. Na zwyczaje związane ze świętami czy codziennym obrzędkiem, duży wpływ miały kultura ruska, szczególnie silna między Surażem a Choroszczą oraz natura rzeki Narew. W zakresie zwyczajów ludowych w okolicach Świąt Bożego Narodzenia, odbywają się tradycyjne widowiska świąteczne - Herody. Tradycyjnym daniem świątecznym była „lemiecha” – potrawa z prażonej mąki pszennej, którą dla żartów smarowano sobie głowy. W okolicach świąt Wielkiej Nocy – tradycją było zbieranie datków i obdarowywanie się tak zwanym „wołoczebne”. Dziś ten zwyczaj przetrwał w postaci darów (prezentów) przekazywanych przez rodziców chrzestnych. Zbieranie darów, w niektórych wsiach, określano jako „chodzenie z Konopielką”. Ze względu na żywą tu wciąż tradycję oraz kultywowanie obyczajów, mieszkańców wyróżnia gościnność, przywiązanie do kultury szlacheckiej i ludowej oraz do wartości religijnych i etycznych. Zwrócić może uwagę silna integracja mieszkańców gmin, istnienie mocnych więzi międzyludzkich, które są umacniane poprzez częste spotkania (między innymi podczas wspólnych rozmów po Mszy Świętej, czy „przesiadania na ławeczkach”), ale też poprzez pielęgnowanie lokalnego folkloru poprzez udział w licznych zespołach ludowych. Podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy wskazywali też jako mocą stroną obszaru niski poziom przestępczości i wiązali ten fakt właśnie z silnymi więziami sąsiedzkimi i dużą integracją mieszkańców nadnarwiańskich wsi.

3.2. Potencjał ludnościowy

Całkowita liczba ludności według faktycznego miejsca zamieszkania, na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju na dzień 31.12.2013 r. wynosiła **75.879 osób**. W porównaniu do roku 2006 stanowiącego okres wyjściowy do Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2007-2013 liczba ta prawie nie uległa zmianie (zwiększyła się o 560 osób: z 75.319 do 75.879).

Tabela 6. Procentowy udział ludności poszczególnych gmin w ogólnej liczbie ludności obszaru Stowarzyszenia N.A.R.E.W. według faktycznego miejsca zamieszkania w latach 2006 i 2013

Jednostka terytorialna (gmina)	LICZBA MIESZKAŃCÓW WG. FAKTYCZNEGO MIEJSCA ZAMIESZKANIA			
	2006	% udział w ogólnej liczbie mieszkańców LGD	2013	% udział w ogólnej liczbie mieszkańców LGD
Choroszcz	13 050	17,33%	14 504	19,11%
Łapy	22 979	30,51%	22 511	29,67%
Poświętne	3 782	5,02%	3 640	4,80%

Suraż	2 050	2,72%	2 054	2,71%
Turośń Kościelna	5 391	7,16%	5 948	7,84%
Tykocin	6 445	8,56%	6 435	8,48%
Wyszki	4 951	6,57%	4 651	6,13%
Kobylin-Borzymy	3 605	4,79%	3 378	4,45%
Sokoły	5 957	7,91%	5 843	7,70%
Krypno	4 103	5,45%	4 069	5,36%
Zawady	3 006	3,99%	2 846	3,75%
Razem	75 319	100%	75 879	100%

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane GUS (www.stat.gov.pl)

Przyrost liczby ludności odnotowały gminy leżące w bezpośrednim sąsiedztwie miasta Białystok, tj. gmina Choroszcz o 1454 osoby i Turośń Kościelna o 557 osób. W tych podmiejskich gminach osiedla się ludność z Białegostoku, często zawodowo związana z miastem. Gmina Suraż zachowała prawie niezmienną liczbę mieszkańców. Pozostałe gminy odnotowały niewielki spadek liczby ludności w omawianym okresie: od 10 osób w gminie Tykocin, do 468 osób w gminie Łapy. Przyczyn tendencji spadkowej liczby ludności upatrywać należy w zmniejszającym się przyroście naturalnym oraz wyludnianiu się obszarów wiejskich i małych miast. Mieszkańcy tych terenów zmieniają miejsce zamieszkania na ośrodki miejskie, bądź gminy „sypialnie” skoncentrowane wokół miasta Białegostoku.

Największy udział w liczbie ludności ma gmina Łapy (gmina miejsko-wiejska) – 22.511 mieszkańców, w tym aż 16.005 osób mieszkających w mieście Łapy. Drugą gminą, pod względem liczby mieszkańców, jest gmina Choroszcz (gmina miejsko-wiejska) – 14.504 osoby. Jednocześnie gmina Choroszcz zwiększyła swój udział procentowy w ogólnej liczbie mieszkańców LGD N.A.R.E.W. (z 17,33% do 19,11%).

Gmina Łapy i Choroszcz są jednocześnie gminami o największej gęstości zaludnienia (176 i 88 mieszkańców na km²). Najniższy udział w ogólnej liczbie mieszkańców ma gmina miejsko-wiejska Suraż: 2.054 mieszkańców. Gminami o najniższej gęstości zaludnienia są gminy typowo rolnicze: Wyszki - 23 osoby na km² i Zawady - 25 osób na km² (dane za rok 2013, www.stat.gov.pl). Analizując strukturę ludności pod względem płci możemy zauważyć, iż różnice w liczbie mężczyzn i kobiet są niewielkie – kobiet jest więcej o 429, procentowo różnica ta jest nieznaczna i wynosi 1,14%. W gminach Poświętne, Wyszki, Kobylin-Borzymy, Sokoły, Krypno i Zawady jest jednak więcej mężczyzn niż kobiet – są to gminy typowo rolnicze i proporcje te oddają ogólną tendencję, którą obserwujemy na polskiej wsi (dane za rok 2013, www.stat.gov.pl).

Do analizy struktury ludności wg wieku przyjęto następujące założenia: wiek przedprodukcyjny - 14 lat i mniej; wiek produkcyjny - 15-59 lat kobiety, 15-64 lata mężczyźni; wiek poprodukcyjny – kobiety 60 lat i więcej, mężczyźni 65 lat i więcej. Na obszarze LGD N.A.R.E.W. najwięcej jest osób w wieku produkcyjnym – 50.293, czyli około 66,3%; w wieku poprodukcyjnym jest 14. 529 osób, czyli około 19,2%, natomiast najmniej jest osób w wieku przedprodukcyjnym – 11.057, czyli jedynie 14,5% (dane z rok 2013, www.stat.gov.pl).

Porównując dane procentowe z obszaru LGD N.A.R.E.W. z sytuacją ogólnopolską widoczna jest niewielka, aczkolwiek niekorzystna różnica w liczbie osób w wieku przedprodukcyjnym (w Polsce jest to 15%), w wieku produkcyjnym (w Polsce jest to 66,6%), w wieku poprodukcyjnym (w Polsce jest to 18,4%). W porównaniu do sytuacji w całym województwie podlaskim różnice są również niekorzystne dla obszaru, ale już tylko w dwóch kategoriach wiekowych: w wieku produkcyjnym (w woj. podlaskim wielkość ta kształtuje się na poziomie prawie 67%) oraz w wieku poprodukcyjnym (w woj. podlaskim wielkość ta kształtuje się na poziomie 18,5%). (dane z rok 2013, www.stat.gov.pl).

Analiza powyższych wielkości wskazuje na starzenie się społeczeństwa i prognozuje niekorzystne zmiany demograficzne na obszarze. W związku z tym istotne z punktu widzenia społeczeństwa jest uwzględnienie/zaprojektowanie rozwiązań mających na uwadze potrzeby seniorów i starzejącego się społeczeństwa. Starzejące się społeczeństwo oraz szczególnie niekorzystna struktura wiekowa na obszarach wiejskich była wielokrotnie wskazywana przez mieszkańców podczas spotkań konsultacyjnych, a projekty i przedsięwzięcia dotyczące m.in. aktywizacji i zagospodarowania czasu wolnego seniorów, a także opieki nad osobami starszymi stanowią istotną część postulowanych przez mieszkańców sposobów mierzenia się z tym problemem.

Tabela 7. Porównanie procentowego udziału poszczególnych grup wiekowych ludności gmin wchodzących w skład Stowarzyszenia N.A.R.E.W. w latach 2006 i 2013

Jednostka terytorialna (gmina)	LICZBA MIESZKAŃCÓW w 2006 i 2013 w wieku					
	Przedprodukcyjnym		produkcyjnym		poprodukcyjnym	
	2006 (%)	2013 (%)	2006 (%)	2013 (%)	2006 (%)	2013 (%)
Choroszcz	16,41	15,33	68,53	68,34	15,07	16,33
Łapy	15,41	12,90	68,81	68,00	15,78	19,11
Poświętne	18,72	15,11	60,84	64,23	20,44	20,66
Suraż	16,00	15,14	61,76	63,15	22,24	21,71
Turośń Kościelna	18,44	16,63	64,01	66,85	17,55	16,53
Tykocin	16,46	14,81	64,07	65,14	19,47	20,05
Wyszki	16,32	15,01	57,83	59,47	25,85	25,52

Kobylin-Borzymy	18,36	14,74	58,39	62,76	23,25	22,50
Sokoły	16,77	15,09	64,41	65,69	18,82	19,22
Krypno	19,11	16,10	60,37	65,35	20,52	18,55
Zawady	18,50	13,88	61,61	66,34	19,89	19,78
Razem	16,71	14,57	65,10	66,28	18,19	19,15

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane GUS (www.stat.gov.pl)

Powyższa tabela obrazuje zachodzące przemiany demograficzne – w stosunku do roku 2006 w 2013 roku odnotowuje się wyższy udział osób w wieku produkcyjnym oraz poprodukcyjnym, natomiast ludności w wieku przedprodukcyjnym jest zdecydowanie mniej. Największy spadek ludności w wieku przedprodukcyjnym widoczny jest w typowo rolniczych gminach: Zawady (z 18,50% do 13,88%); Krypno (z 19,11% do 16,10%); Kobylin-Borzymy (z 18,36% do 14,74%), Poświętne (z 18,72% do 15,11%). Jest to zgodne z ogólnopolską tendencją szybszego wyludniania się i starzenia obszarów wiejskich, co spowodowane jest wyjeżdżaniem ludzi młodych do bliższych lub dalszych ośrodków miejskich. Te przyspieszone procesy migracyjne wiążą się też prawdopodobnie z niekorzystną strukturą gospodarstw rolnych: znacznie przewyższająca średnią krajową liczbą gospodarstw do 5 ha (73,7% wszystkich gospodarstw, przy średniej krajowej - 55%).

Na obszarze LGD N.A.R.E.W. przyrost naturalny jest ujemny – w 2013 jedynie w gminie Poświętne był dodatni – niestety nie jest to tendencja stała. Przyrost naturalny na przełomie lat ulegał wahaniom, jednak wciąż dla większości gmin przyjmował wartości ujemne. Średni przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w 2006 roku wynosił – 3,63 (minus) natomiast w 2013 roku – 3,39 (minus) z czego wynika, iż sytuacja uległa nieznacznej poprawie (www.stat.gov.pl).

3.3. Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości, rolnictwa i turystyki

3.3.1 Przedsiębiorczość

Analizując liczbę podmiotów gospodarki narodowej ogółem w latach 2007-2013 możemy zauważyć znaczącą tendencję wzrostową w ciągu tych lat. W stosunku do roku 2007, w 2013 roku liczba podmiotów gospodarczych wzrosła o 1198 sztuk, tj. o 28,5% (z 3893 do 5001 podmiotów gospodarczych). Najwięcej podmiotów gospodarczych znajduje się na terenie gminy Łapy (1680) oraz gminy Choroszcz (1237), najmniej natomiast w gminie Kobylin-Borzymy (121) oraz w gminie Zawady (119), w których jednak w ciągu ostatnich lat podmiotów wpisanych do rejestru REGON także przybywa. Największy przyrost procentowy odnotowały gminy: Turośń Kościelna (62%); Choroszcz (43%) i Poświętne (43%) (www.stat.gov.pl).

W analizie liczby przedsiębiorstw w latach 2007-2013 widoczna jest wprost proporcjonalna zależność od liczby mieszkańców, bliskości Białegostoku oraz odwrotnie proporcjonalna zależność od rolniczego charakteru gminy. W sektorze publicznym najwięcej przedsiębiorstw znajduje się na terenie gminy Łapy, bo aż 42, jednak na przełomie ostatnich lat widać tendencję spadkową – w stosunku do roku 2006 liczba przedsiębiorstw publicznych spadła aż o 14 jednostek, czyli o 25%. Jest to jednocześnie gmina o największej liczbie przedsiębiorstw w sektorze prywatnym, który odnotowuje tendencję wzrostową – w stosunku do roku 2006 ilość przedsiębiorstw wzrosła o 263, co stanowi prawie 20%. Gmina Łapy jest także gminą, w której najwyższa jest liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (155 w roku 2013) oraz jednocześnie gminą, w której co roku najwięcej podmiotów kończy działalność (134 w roku 2013). Najmniej nowo zarejestrowanych podmiotów w 2013 r. odnotowano w gminach typowo rolniczych: Wyszki (13), Kobylin-Borzymy (13), Zawady (13) (www.stat.gov.pl).

Dla szerszego obrazu sytuacji na płaszczyźnie gospodarczej należy dodatkowo zanalizować strukturę podmiotów gospodarki narodowej biorąc pod uwagę sekcje PKD 2007, które uwidoczniają nam główne sektory gospodarki. Analizy dokonano dla lat 2009 i 2013 na podstawie Bazy Danych GUS (www.stat.gov.pl).

Analizując dane dotyczące struktury przedsiębiorstw w 2013 roku widać wyraźną przewagę handlu hurtowego i detalicznego, tj. naprawy pojazdów samochodowych, oraz budownictwa - nad pozostałymi sekcjami PKD. Jest to zgodne z tendencją krajową i wojewódzką. Przewaga ta utrzymana była również w 2009 roku – obydwie branże wykazują tendencję wzrostową. Pozostałe działy dominujące na obszarze Stowarzyszenia to: przetwórstwo przemysłowe; pozostała działalność usługowa i gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników oraz gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby; transport i gospodarka magazynowa oraz działalność profesjonalna, naukowa i techniczna - wszystkie te sektory zanotowały wzrost w ciągu ostatnich lat i były dominujące również w 2009 roku. Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo również odnotowuje wzrost.

Sektor niezmiernie istotny z punktu widzenia wykorzystania potencjału obszaru, czyli działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi w łącznym zestawieniu dla całego obszaru utrzymuje się na stałym poziomie – niestety nie wykazuje zdecydowanych tendencji wzrostowych. Analizując jednak sytuację poszczególnych gmin zauważamy, iż spadek w liczbie podmiotów nastąpił w Turośni Kościelnej, Kobylinie-Borzymach, Sokołach i Krypnie – pozostałe gminy odnotowują wzrost bądź utrzymują stały poziom podmiotów w tym sektorze. Z omawianym sektorem, z punktu widzenia rozwoju turystyki na obszarze, związany jest sektor działalności kulturalnej, rozrywkowej i rekreacji – w łącznym zestawieniu dla całego obszaru wykazuje on tendencję wzrostową. Spadek podmiotów wykazują jedynie gminy: Poświętne, Suraż i Krypno.

Sektor: opieka zdrowotna i pomoc społeczna również zwiększa swój udział w ogólnej liczbie podmiotów. Tendencja wzrostowa sektora istotna jest z punktu widzenia kluczowych obszarów strategii. Jedynie gmina Krypno odnotowała nieznaczny spadek.

W trakcie konsultacji społecznych mocno wskazywano na te potrzeby w świetle starzenia się społeczeństwa, złej sytuacji na rynku pracy, „dziedziczenia biedy” i „dziedziczenia bezradności”, znaczącego odpływu ludzi młodych.

Tabela 8. Podmioty gospodarki narodowej w 2013 r. klasyfikowane według kryterium liczby pracujących

Jednostka terytorialna (gmina)	Podmioty gospodarki narodowej wg liczby pracujących osób w 2013					
	Ogółem	0-9	10-49	50-249	250-999	1000 i więcej
Choroszcz	1237	1172	55	9	1	0
Łapy	1680	1625	42	13	1	0
Poświętne	183	179	3	1	0	0
Suraż	143	136	7	0	0	0
Turośń Kościelna	500	491	9	0	0	0
Tykocin	292	286	6	0	0	0
Wyszki	186	178	8	0	0	0
Kobylin-Borzymy	121	116	5	0	0	0
Sokoły	325	313	11	1	0	0
Krypno	215	209	5	0	0	0
Zawady	119	114	5	0	0	0
Razem	5 001	4 819	156	24	2	0

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane GUS (www.stat.gov.pl)

Jak widać z powyższej tabeli na terenie LGD N.A.R.E.W. dominują mikro i małe przedsiębiorstwa. Stanowią one 99,48% ogólnej liczby przedsiębiorstw z tego terenu. Średnie przedsiębiorstwa stanowią 0,47%. Przeważająca większość średnich przedsiębiorstw ulokowanych jest w gminie Łapy (13) oraz w gminie Choroszcz (9). Przedsiębiorstwa duże (zatrudniające powyżej 250 pracowników) na obszarze gmin LGD N.A.R.E.W. są tylko 2: w gminach Choroszcz i Łapy. Jednocześnie to właśnie w Łapach w ostatnich latach zamknięto dwa duże zakłady: cukrownię (zamknięta w 2008 roku – zatrudniała ok. 250 osób) oraz Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego (ogłosiły upadłość w 2009 roku – zatrudniały około 750 osób).

Wskaźnikiem dobrze odzwierciedlającym aktywność gospodarczą i przedsiębiorczość mieszkańców jest wskaźnik podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10.000 mieszkańców. Dla całego obszaru LGD N.A.R.E.W. wskaźnik ten jest niższy niż średnia wojewódzka i krajowa (odpowiednio 808 i 1.057 podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców).

Tabela 9. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności w 2010 i 2013 r.

Jednostka terytorialna	Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	
	2010	2013
Choroszcz	789	853
Łapy	689	746
Poświętne	384	503
Suraż	554	696
Turośń Kościelna	750	841
Tykocin	408	454
Zawady	352	418
Wyszki	351	400
Kobylin-Borzymy	336	358
Sokoły	488	556
Krypno	495	528
Razem LGD	592	659
Podlaskie	763	808
Polska	1 015	1 057

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl

Wskaźnik ten wykazuje bardzo dużą rozpiętość pomiędzy poszczególnymi gminami obszaru LGD N.A.R.E.W.: od 853 podmiotów na 10.000 mieszkańców w gminie Choroszcz, po 358 podmiotów w gminie Kobylin-Borzymy. Jest on zdecydowanie wyższy w gminach położonych najbliżej Białegostoku (Choroszcz, Turośń Kościelna, Łapy). Stosunkowo wysoki wskaźnik przedsiębiorczości (powyżej średniej obszaru LGD) odnotowuje także gmina Suraż (696 podmiotów na 10.000 mieszkańców). Na przestrzeni lat 2010-2013 wskaźnik ten w każdej gminie wykazuje tendencję wzrostową. W okresie 2010-2013 wskaźnik ten dla całego obszaru LGD N.A.R.E.W. wzrósł o 11,3%. Najwyższy wzrost wskaźnika przedsiębiorczości odnotowujemy w gminach Poświętne (30,99%) i Suraż (25,63%). Wzrost powyżej średniej LGD N.A.R.E.W. wystąpił także w gminach Zawady (18,75%),

Wyszki (13,96%), Sokoly (13,9%) i Turośń Kościelna (12,13%). Wzrost wskaźnika przedsiębiorczości poniżej średniej LGD mają gminy: Tykocin (11,27%), Łapy (8,27%), Choroszcz (8,11%), Kobylin-Borzymy (6,55%) i Krypno (2,1%).

Jako istotne zagrożenia dla obszaru LGD N.A.R.E.W. wskazywano takie elementy jak: masowy napływ tanich produktów niskiej jakości z zagranicy, brak zagospodarowania surowców naturalnych i surowców wtórnych; niestabilne cen paliw, surowców i środków do produkcji; słaby dostęp do specjalistycznych szkoleń biznesowych, a w rolnictwie - intensywna gospodarka rolna i budowa dużych ferm hodowlanych.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (MPZP) stanowią ważny element atrakcyjności inwestycyjnej obszaru, dając przedsiębiorcom pewność lokalizacyjną w zakresie planowanych przez nich inwestycji. Posiadanie przez gminy MPZP jest szczególnie istotne na obszarach objętych różnorodnymi formami ochrony przyrody. Spośród gmin LGD N.A.R.E.W. w sposób istotny wyróżniają się gminy: Choroszcz i Łapy, które mają 100% pokrycia terenu gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Jest to ewenement także w skali województwa podlaskiego, gdzie zaledwie 14,9% powierzchni województwa podlaskiego pokryte jest MPZP (*Serwis samorządowy PAP, 10.09.2014*). Nawet miasto Białystok ma niewiele ponad 40% powierzchni pokrytej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja w pozostałych gminach LGD N.A.R.E.W. Gminy rolnicze: Poświętne, Wyszki, Krypno, Zawady nie posiadają w ogóle MPZP, a w pozostałych gminach nie przekracza to 5%, a więc jest znacznie poniżej średniej wojewódzkiej (*Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane z gmin*).

3.3.2. Rolnictwo

Obszar LGD N.A.R.E.W. to teren typowo rolniczy – bez znacznego udziału większego przemysłu. Najwięcej gospodarstw rolnych znajduje się w gminie Choroszcz, gdzie największy udział mają gospodarstwa do jednego hektara. Najmniej gospodarstw jest w gminie Kobylin-Borzymy, jednak struktura gospodarstw w tej gminie wskazuje na znaczny udział gospodarstw wielkopowierzchniowych.

Tabela 10. Liczba gospodarstw rolnych w poszczególnych gminach

GMINA	Choroszcz	Łapy	Poświętne	Suraż	Turośń Kościelna	Tykocin	Wyszki	Kobylin - Borzymy	Sokoly	Krypno	Zawady	Razem
do 1 ha włącznie	3 439	2 728	407	398	774	273	1 005	201	20	314	321	9 880
1 - 5 ha	1 539	1 074	477	663	1 254	926	1 083	334	1 278	1 092	503	10 223
5 - 10 ha	374	280	341	226	392	461	464	257	362	294	211	3 662
10 - 20 ha	149	149	208	139	177	329	413	330	338	214	232	2 678
20 - 50 ha	17	26	26	23	59	86	172	132	61	85	109	796
50 -100 ha	1	1	2	3	5	2	6	0	0	2	5	27
powyżej 100 ha	1	1	1	0	0	3	3	1	0	1	0	11
Razem	5 520	4 259	1 462	1 452	2 661	2 080	3 146	1 255	2 059	2 002	1 381	27 277

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane z gmin

Jak widać w powyższej tabeli liczbowo przeważają gospodarstwa mniejsze (do 5 ha): jest 9 880 gospodarstw o powierzchni do 1 ha oraz 10 223 gospodarstw od 1-5 ha. Liczba gospodarstw do 5 ha wynosi więc 73,7% wszystkich gospodarstw, co znacznie przekracza średnią krajową, w której gospodarstwa do 5 ha stanowią 55% wszystkich gospodarstw. Natomiast duże gospodarstwa (powyżej 20 ha) stanowią 3% wszystkich gospodarstw i są najliczniejsze w trzech gminach typowo rolniczych: Wyszki, Kobylin-Borzymy oraz Zawady. Tylko 11 gospodarstw ma powierzchnię powyżej 100 ha (po 3 takie gospodarstwa w gminach Tykocin i Wyszki oraz po jednym w gminach Choroszcz, Łapy, Poświętne, Kobylin-Borzymy i Krypno).

Grunty gospodarstw rolnych stanowią 116 535 ha, tj. 75,87% powierzchni obszaru. Także znaczna część powierzchni Narwiańskiego Parku Narodowego położona jest na gruntach prywatnych (z około 12.000 działek zaledwie 30% to własność Skarbu Państwa). Jest to jeden z nielicznych parków narodowych posiadających tak duży odsetek gruntów prywatnych. Niesie to za sobą określone problemy, zarówno w zakresie ochrony przyrody i administracji obszarem, jak i w zakresie istotnych ograniczeń związanych z gospodarowaniem na terenach podlegających szczególnej ochronie, jakimi są parki narodowe.

W stosunku do powierzchni największy odsetek gruntów gospodarstw rolnych posiada gmina Kobylin-Borzymy, gdzie blisko 100% powierzchni obszaru należy do gruntów gospodarstw rolnych, w tym lasy, które prawie w 100% są lasami prywatnymi. Równie wysoki odsetek odnotowujemy w gminie Zawady – 93,13%. Powyżej średniej lokują się także gminy: Poświętne (77,85%), Sokoly (79,51%) oraz Krypno (78,07%). Najmniejszy odsetek gruntów gospodarstw rolnych posiadają gminy Turośń Kościelna (56,1%) i Choroszcz (65,29%) (*Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl*).

W rozbiciu na poszczególne rodzaje gruntów gospodarstw rolnych zwraca uwagę znaczna ilość łąk trwałych (31 651 ha), które rozciągają się w dolinie rzeki Narew. Z racji na znaczący odsetek łąk i pastwisk hodowla zwierząt (bydło) odgrywa znaczącą rolę w rolnictwie LGD N.A.R.E.W. Największe ilości bydła hoduje się w gminach: Tykocin, Zawady, Kobylin Borzymy i Sokoły, a łączna liczba w roku 2010 wynosiła 8 372 szt. (dane z *Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r.*, www.stat.gov.pl).

Ze względu na lokalne uwarunkowania: położenie, czyste środowisko, brak dobrze rozwiniętego przemysłu, występują tu potencjalne możliwości rozwoju rolnictwa i przemysłu przetwórczego. Rozwój rolnictwa, szczególnie tzw. rolnictwa ekologicznego może stać się długoletnią perspektywą dla mieszkańców obszaru LGD N.A.R.E.W.

Tabela 11. Liczba producentów prowadzących działalność w zakresie ekologicznej uprawy roślin i utrzymania zwierząt

Jednostka terytorialna	ROK					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Choroszcz	7	8	7	8	8	8
Łapy	6	7	8	6	6	4
Poświętne	2	2	2	2	2	2
Suraż	1	1	1	2	2	3
Turośń Kościelna	2	1	2	3	3	2
Tykocin	4	4	4	4	4	7
Zawady	1	1	1	1	0	1
Wyszki	6	7	7	7	7	12
Kobylin-Borzymy	0	0	1	2	2	2
Sokoły	9	11	10	10	10	10
Krypno	1	1	1	0	2	2
Razem LGD	39	43	44	45	46	53
PODLASKIE	853	1 167	1 535	2 040	2 449	2 932

Źródło: Opracowanie na podstawie danych Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa

Przez wieki podmokłe łąki były użytkowane przez mieszkańców nadnarwiańskich wsi. Koszenie i zbieranie siana przez rolników, latem - łódką lub zimą - na saniach po lodzie, było elementem zgodnego współżycia rolników z dziką doliną Narwi. Zaprzestanie użytkowania terenów położonych w pobliżu koryta rzeki, które miało miejsce na przełomie lat 70-tych i 80-tych, spowodowało bardzo wyraźne i niekorzystne zmiany będące głównym zagrożeniem dla flory i fauny. Wpłynęło na stopniowe zmniejszanie się obszarów porośniętych niską roślinnością, będących siedliskami wielu gatunków ptaków wodno-błotnych, ważnym miejscem odpoczynku i żerowania ptaków w okresie wiosennych przelotów. Dlatego ręczne wykaszanie trzciny prowadzone przez Narwiański Park Narodowy w pewien sposób ogranicza sukcesję trzciny i krzewów.

Powrót do użytkowania podmokłych łąk przez koszenie oraz pastwisk leżących w otulinie NPN przez wypas bydła, owiec i kóz mógłby, w o wiele większym stopniu, pomóc w ograniczeniu zagrożeń dla flory i fauny doliny Narwi. Np. rozwinięcie produktu takiego jak ser podpuszczkowy, z mleka od krów rasy Czerwona Polska wypasanych w otulinie Narwiańskiego Parku Narodowego, jest najlepszym przykładem wykorzystania warunków przyrodniczych do promocji produktu lokalnego.

Na terenie Stowarzyszenia N.A.R.E.W. w roku 2012 funkcjonowały 53 gospodarstwa ekologiczne, z tego najwięcej, bo aż 12 w gminie Wyszki i 10 w gminie Sokoły. Dla porównania w województwie podlaskim liczba ta wynosiła 2.932, co stanowi 10% wszystkich tego typu gospodarstw w Polsce (*Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*). Liczba gospodarstw ekologicznych nie przekłada się na liczbę przetwórci ekologicznych działających w województwie (zaledwie 6 takich jednostek, co daje 14 miejsce w kraju). W woj. mazowieckim w 2013 r. funkcjonowało 78 przetwórci ekologicznych, a w lubelskim 45 (*Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa, październik 2014*). Na obszarze LGD N.A.R.E.W. w 2013 r. funkcjonowała jedna taka przetwórcia: Sakowicz Janusz w Rogowie (gm. Choroszcz) – (*Dane Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych*).

3.3.3. Turystyka i produkty lokalne

Opisane walory przyrodnicze - oparte przede wszystkim o rzekę Narew, walory kulturowe i historyczne (m.in. Tykocin, Choroszcz i Suraż), „markowe” produkty lokalne i regionalne oraz dobrze rozwinięty system szlaków - stanowią dobrą podstawę do rozwoju turystyki na znacznej części obszaru LGD N.A.R.E.W.

Specyficzne warunki rolnicze, charakteryzujące się m.in. znacznym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych oraz historyczne i przyrodnicze sprawiły, że obszar LGD N.A.R.E.W. charakteryzuje się bardzo dużą ilością zidentyfikowanych, certyfikowanych i nagradzanych produktów regionalnych / lokalnych. Są to:

Produkty tradycyjne wpisane na listę produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi:

- 1) ogórki kwaszone "Narwiańskie" oraz Kruszewski ogórek herbowy - producenci: VITA-SMAK K. Zagórski, Stowarzyszenie Producentów Warzyw i Kwaszonek "Warzywa Narwiańskie" - Śliwno, (gm. Choroszcz).

- 2) kruszewska kapusta kiszona – producent: K. Zagórski, Stowarzyszenie "Kruszewskie Warzywa Herbowe" - Kruszewo, (gm. Choroszcz).
- 3) ser narwiański – producent: D. i L. Popko, Kościuki, (gm. Choroszcz)
- 4) babka ziemniaczana — producent: A. Mancewicz, Majątek Howieny, Pomigacze, (gm. Turośń Kościelna) /dodatkowo laureat konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo”/

Inne produkty żywnościowe:

- 1) ser narwiański wędzony – laureat Podlaskiej Marki Roku 2010 – J. i T. Sakowicz, Regionalny Wyrób Serów - Rogowo, (gm. Choroszcz).
- 2) ser narwiański, sery kozie, kulebiaki, chleb na zakwasie, aronia – wytwarzane w gospodarstwie ekologicznym W. i R. Hryc - Jeńki, (gm. Sokoły)
- 3) wędzonka, szynka peklowana, wędliny – II miejsce w konkursie „Najlepsza wędzonka” „Smaków Podlasia 2009” - PPHU „Mirmięs” M. Kozłowski, Łyski, (gm. Choroszcz).
- 4) śledzik po żydowsku – Restauracja Tejsza – Tykocin.
- 5) miody (gryczane, wielokwiatowe) – B. Łuczaj – Łapy (gm. Łapy), H. Zdanowicz – Topilec, M. Bobrowicz – Dobrowoda, W. Dudziński - Barszczówka (gm. Turośń Kościelna), K. Piszczatowski – Krzewo Plebanki, W. Zajkowski – Łaś Toczyłowo (gm. Zawady)

Rękodzieło:

- 1) garncarstwo i ceramika – J. Manoś – Uhowo, (gm. Łapy), E. Kossakowska – Złotora (gm. Choroszcz)
- 2) wikliniarstwo – S. Olszewski, H. Halicka – Dobrowoda, (gm. Turośń Kościelna), R. Kościuk – Góra (gm. Krypno)
- 3) rzeźba, płaskorzeźba, malarstwo – J. Kalicki -Tykocin, A. Krasowski - Topczewo, gm. Wyszki, M. Bębenek – Mierzwin, gm. Wyszki, L. Łuczaj – Zawyki, gm. Suraż, L. Grynasz – Ruszczany (gm. Choroszcz)
- 4) bednarstwo (artystyczne) – A. Jelski – Klepacze, gm. Choroszcz.
- 5) hafciarstwo – H. Owczarczuk – Zawyki, gm. Suraż), S. Popławska – Strabla (gm. Wyszki), M. Żukowicz – Kruszewo Brodowo (gm. Sokoły)
- 6) rękodzieło i wyroby artystyczne – Pracownia Rękodzieła A. Sawicka - Turośń Kościelna (gm. Turośń Kościelna)
- 7) biżuteria – M. E. Bondaruk - Niewodnica Kościelna, gm. Turośń Kościelna, K. Olejnik – Kamienny Dwór (gm. Wyszki)
- 8) tkactwo – W. Antoniuk – Malesze, J. Radkiewicz – Pulsze (gm. Wyszki)
- 9) szydełkowanie – B. Kulesza – Sokoły, I. Truskolawska – Jabłonkovo Kąty (gm. Sokoły)

Na obszarze LGD N.A.R.E.W. znajdują się 42 szlaki turystyczne (*stan na 2013*). Powstawały w różnym okresie i znakowane były przez kilku gestorów. Są to w dużej mierze szlaki liniowe, przebiegające w całości lub w części przez obszar lokalnej grupy działania. Dominują znakowane szlaki piesze, których sieć wydaje się być wystarczająca. Za mała jest liczba szlaków rowerowych, zarówno szlaków liniowych, jak i pętli rowerowych. Są tylko 3 szlaki konne, co wobec dynamicznie rozwijających się ośrodków jeździeckich, w tym ośrodków zajmujących się hipoterapią i turystyką konną, jest liczbą stanowczo niewystarczającą. Także w dziedzinie szlaków kajakowych jest wiele do zrobienia. Istniejące szlaki wodne rzeką Narwią wymagają budowy małej infrastruktury turystycznej na nadbrzeżach, oznakowania oraz nowoczesnego systemu informatyczno-edukacyjnego. Zadanie to odnosi się również i do pozostałych rodzajów szlaków występujących na terenie LGD. Wskazane jest wykonanie odnowienia części tych szlaków, kompleksowej inwentaryzacji i opracowanie koncepcji zintegrowanego systemu szlaków na tym terenie.

Tabela 12. Obiekty turystyczne na obszarze LGD N.A.R.E.W.

Jednostka terytorialna	Hotele, motele		Kwatery agroturystyczne, Pensjonaty, Pokoje gościnne		Ośrodki wypoczynkowe, Domy pielgrzyna		Pola biwakowe, campingowe
	liczba	Ilość miejsc noclegowych	liczba	Ilość miejsc noclegowych	liczba	Ilość miejsc noclegowych	liczba
Choroszcz	7	402	6	59	0	0	0
Łapy	0	0	11	141	1	30	2
Poświętne	0	0	1	8	0	0	0
Suraż	0	0	8	105	3	170	3
Turośń Kościelna	2	54	2	28	1	80	0
Tykocin	5	194	14	155	0	0	2
Zawady	0	0	0	0	1	49	0
Wyszki	0	0	0	0	0	0	0
Kobylin-Borzymy	0	0	1	bd	0	0	1
Sokoły	1	bd	5	77	0	0	0
Krypno	0	0	1	18	1	60	0
Razem LGD	15	650	49	591	7	389	8

Wg danych będących w posiadaniu Stowarzyszenia N.A.R.E.W. na obszarze Partnerstwa N.A.R.E.W. funkcjonuje 79 obiektów świadczących usługi noclegowe, oferujących łącznie ponad 1 500 miejsc noclegowych. Wg niepełnych danych dotyczących ruchu turystycznego w roku 2014 na obszarze Stowarzyszenia z noclegów skorzystało 2 295 turystów zagranicznych (www.stat.gov.pl), natomiast z usług Punktu Informacji Turystycznej Miejsko-Gminne Centrum Kultury w Choroszczu 2 253 turystów, w tym 216 zagranicznych (www.podlaskieit.pl/index.php?page=punkty-informacji-turystycznej).

Mimo rozwijającego się w ostatnich latach rękodziela, podczas spotkań konsultacyjnych, mieszkańcy wskazywali jako słabą stronę obszaru zanikanie tradycyjnych zawodów, w tym związanych z wykorzystaniem rzeki Narew. Wskazywano też konieczność podjęcia działań w tym obszarze, pokazując jednocześnie dobre przykłady udanych przedsięwzięć ekonomicznych opartych na wykorzystaniu tradycyjnych technik i zwyczajów. Wskazywano także na brak skoordynowanego działania w obszarze promocji turystyki i produktów lokalnych, przy jednoczesnej świadomości i znajomości dużej ilości produktów lokalnych obszaru Stowarzyszenia N.A.R.E.W. i jego wartości turystycznej. Jako jedną ze słabych stron tego obszaru wskazywano brak oferty turystycznej w okresie zimowym, a szansę rozwoju upatruje się w powstaniu infrastruktury umożliwiającej aktywne spędzanie czasu zimą, np. trasy biegowe czy wypożyczalnia nart biegowych. Wśród istotnych szans obszaru LGD N.A.R.E.W. mieszkańcy wskazywali także na trwającą od kilku lat i wykazującą stałą tendencję wzrostową modę na powrót do natury (rozwój agroturystyki, zdrowa żywność, zielarstwo), a więc tych dziedzin turystyki czy działalności gospodarczej, które mają tu doskonale warunki rozwoju.

3.3.4 Przedsiębiorczość społeczna

Na obszarze Partnerstwa funkcjonują obecnie dwie spółdzielnie socjalne. Są to:

- 1) Podlaska Spółdzielnia Socjalna „RAZEM” w Turośni Kościelnej. Branża: opieka nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi (robienie zakupów, porządki, wykupienie recepty, umówienie wizyty u lekarza, przyniesienie wody i opału, załatwianie spraw w urzędzie, wyjście na spacer, drobne naprawy) oraz kompleksowe sprzątanie mieszkań.
- 2) Spółdzielnia Socjalna „JACHTDRUK” w Zawadach. Profil działalności: czarter łodzi żaglowych oraz usługi drukowania i serwisu komputerowego.

Od 2012 r. na obszarze Partnerstwa funkcjonuje też Centrum Integracji Społecznej „Przystań” powstałe z inicjatywy Fundacji „Vita Familiae” z Łomży (członek Stowarzyszenia N.A.R.E.W.). CIS realizuje projekt, którego celem jest zwiększenie szans na zatrudnienie na otwartym rynku pracy mieszkańców Miasta i Gminy Łapy poprzez zatrudnienie socjalne. CIS prowadzi zajęcia z zakresu reintegracji społecznej i zawodowej. W Łapach istnieją też 2 Kluby Integracji Społecznej (KIS), a w Starych Raciborach (gm. Sokoły) funkcjonują Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ) prowadzone przez Stowarzyszenie Pomocy „Szansa”. W roku 2014 wsparciem objęte były 34 osoby, na łączną kwotę – 234.875 zł (*dane ROPS w Białymstoku*).

Natomiast od roku 2016 działalność rozpocznie Zakład Aktywizacji Zawodowej – Ośrodek Turystyczno-Rehabilitacyjny w Krzyżewie (gm. Sokoły), którego inicjatorem jest Fundacja „Praca dla Niewidomych” (członek Stowarzyszenia N.A.R.E.W.)

3.4. Rynek pracy

W 2013 roku ogółem liczba pracujących na terenie LGD N.A.R.E.W. wyniosła 7 704 osoby. Do roku 2007 odnotowujemy dynamiczny wzrost liczby pracujących (w roku 2007 osiąga ona liczbę – 8 177 osób). W 2008 r. liczba ta spada, co wiąże się z początkiem światowego kryzysu gospodarczego, ale także z zamknięciem Cukrowni w Łapach i utratą pracy przez ok. 250 pracowników. Kolejny rok, oprócz pogłębiającego się kryzysu przynosi upadek kolejnego dużego zakładu pracy w Łapach – Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego (ZNTK) i utratę pracy przez kolejne 750 osób. Wzrost liczby pracujących w latach 2010 i 2011 został zahamowany w roku 2012, by w roku 2013 ponownie wykazać tendencję wzrostową.

Tabela 13. Pracujący na obszarze Stowarzyszenia N.A.R.E.W. w latach 2006-2013

Jednostka terytorialna	ogółem							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	osoba	osoba	Osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	Osoba
Choroszcz	2471	2616	2794	2693	2860	3199	2951	3108
Łapy	3508	3751	3306	2579	2699	2596	2491	2546
Poświętne	113	126	108	121	131	146	140	124
Suraż	80	90	95	94	101	104	81	104
Turośń Kościelna	167	195	198	232	210	231	265	240
Tykocin	397	397	397	470	484	484	486	473

Zawady	122	103	108	105	118	107	98	86
Wyszki	172	260	248	241	296	319	289	282
Kobylin-Borzymy	147	143	144	167	164	159	149	129
Sokoły	321	334	320	330	379	408	416	419
Krypno	172	162	134	138	138	156	159	193
Razem	7 670	8 177	7 852	7 170	7 580	7 909	7 525	7 704

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl

Aktywność zawodowa to liczba pracujących przypadająca na 1000 mieszkańców. Na obszarze LGD N.A.R.E.W. aktywność ta była mniejsza niż średnia krajowa i wojewódzka, ale wskaźnik ten - podobnie jak wskaźnik przedstawiający liczbę podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców - wykazuje duże zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi gminami obszaru. W gminach Choroszcz i Łapy wynosił on w roku 2013 odpowiednio 214 i 113 osób. Natomiast w gminach Zawady, Poświętne i Kobylin-Borzymy odpowiednio 30, 34 i 38 osób (tabela poniżej).

Tabela 14. Pracujący na obszarze Stowarzyszenia N.A.R.E.W. na 1 000 mieszkańców

Jednostka terytorialna	ogółem							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	osoba	osoba	Osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Choroszcz	189	198	209	199	205	226	206	214
Łapy	153	164	146	114	118	114	110	113
Poświętne	30	34	29	33	35	40	38	34
Suraż	39	44	46	45	49	50	39	51
Turośń Kościelna	31	36	36	41	37	40	45	40
Tykocin	62	62	62	73	74	75	75	74
Zawady	41	35	37	36	40	37	34	30
Wyszki	35	53	51	50	62	67	61	61
Kobylin-Borzymy	41	40	41	48	47	46	44	38
Sokoły	54	56	54	56	63	69	70	72
Krypno	42	40	33	34	34	38	39	47
Razem LGD	65	69	65	66	69	73	69	70
Podlaskie	161	172	176	174	174	175	173	176
Polska	211	220	226	223	223	224	223	226

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl

Na podstawie poniższej tabeli możemy natomiast zauważyć, iż liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy rośnie – na koniec 2013 roku wynosiła 4 109 i w stosunku do roku 2007 wzrosła o 1 662 osoby, czyli prawie o 68%.

Tabela 15. Liczba bezrobotnych zarejestrowana w Powiatowych Urzędach Pracy

Jednostka terytorialna	Liczba bezrobotnych zarejestrowana w Powiatowych Urzędach Pracy						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Choroszcz	353	353	575	588	646	724	711
Choroszcz (M)	142	140	246	248	256	281	257
Choroszcz (W)	211	213	329	340	390	443	454
Łapy	1 023	1 204	1 939	1 842	1 630	1 715	1 695
Łapy (M)	793	942	1 542	1 431	1 255	1 284	1 290
Łapy (W)	230	262	397	411	375	431	405
Poświętne	130	122	157	175	161	179	189
Suraż	69	60	91	96	106	103	107
Suraż (M)	31	28	56	41	55	52	59
Suraż (W)	38	32	35	55	51	51	48
Turośń Kościelna	182	150	217	250	254	276	284
Tykocin	160	132	208	226	254	291	324
Tykocin (M)	68	53	81	87	100	110	125
Tykocin (W)	92	79	127	139	154	181	199
Wyszki	117	89	107	122	139	137	175
Kobylin-Borzymy	44	37	52	54	59	82	67

Sokoły	194	185	195	184	231	252	270
Krypno	112	104	132	153	159	170	201
Zawady	63	48	64	73	86	79	86
Razem	2 447	2 484	3 737	3 763	3 725	4 008	4 109

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o informację o sytuacji na rynku pracy Powiatowych Urzędów Pracy

Gwałtowny wzrost liczby bezrobotnych w roku 2009, wiązał się z jednej strony z fazą początkową kryzysu gospodarczego, z drugiej zaś z likwidacją Cukrowni (XII.2008r. – 250 osób) i Zakładu Naprawczego Taboru Kolejowego w Łapach (2009r. – 750 osób). W stosunku do roku 2007 znacznie zmienił się stosunek kobiet i mężczyzn w liczbie bezrobotnych: w roku 2007 na obszarze LGD N.A.R.E.W. było zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy 1 094 mężczyzn i 1 353 kobiety, z tego w gminie Łapy 400 mężczyzn i 623 kobiety. W roku 2009 na 2150 bezrobotnych mężczyzn przypadało 1587 bezrobotnych kobiet (w gminie Łapy odpowiednio 1 148 i 791). W roku 2013 na ogólną liczbę bezrobotnych wynoszącą 4 109 osób było 2 366 mężczyzn i 1 743 kobiety, z tego w gminie Łapy na 1002 mężczyzn przypadały 693 kobiety.

W roku 2013 wskaźnik bezrobocia – liczony jak liczba bezrobotnych zarejestrowanych w relacji do liczby ludności w wieku produkcyjnym - na obszarze LGD N.A.R.E.W. wyniósł 8,17% i był zbliżony do średniej krajowej (8,8%) i wojewódzkiej (9,3%).

Tabela 16. Procentowy udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym

Jednostka terytorialna (gmina)	procentowy udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Choroszcz	3,85%	3,82%	6,13%	6,12%	6,65%	7,38%	7,17%
Łapy	6,48%	7,66%	12,35%	11,66%	10,40%	11,07%	11,07%
Poświętne	5,63%	5,29%	6,86%	7,42%	6,86%	7,65%	8,08%
Suraż	5,47%	4,74%	7,15%	7,56%	8,28%	7,98%	8,25%
Turośń Kościelna	5,18%	4,16%	5,91%	6,65%	6,56%	7,01%	7,14%
Tykocin	3,85%	3,18%	4,98%	5,37%	6,02%	6,94%	7,73%
Wyszki	4,09%	3,12%	3,75%	4,32%	4,97%	4,91%	6,33%
Kobylin-Borzymy	2,09%	1,75%	2,46%	2,55%	2,76%	3,87%	3,16%
Sokoły	5,07%	4,84%	5,10%	4,70%	5,92%	6,48%	7,03%
Krypno	4,44%	4,08%	5,16%	5,76%	5,95%	6,37%	7,56%
Zawady	3,43%	2,59%	3,44%	3,84%	4,53%	4,16%	4,56%
Razem	4,96%	5,02%	7,52%	7,46%	7,38%	7,95%	8,17%
Podlaskie	6,5%	6,1%	8,1%	8,3%	8,6%	9,0%	9,3%

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o informację o sytuacji na rynku pracy Powiatowych Urzędów Pracy oraz na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl

Nieco niższa wartość tego wskaźnika w LGD N.A.R.E.W. związana jest z rolniczym charakterem obszaru, a co za tym idzie dużą liczbą osób podlegających ubezpieczeniu w KRUS. Wg danych GUS najlepiej sytuacja wygląda w gminie Kobylin- Borzymy i Zawady, w których bezrobocie utrzymane jest na poziomie bezrobocia naturalnego. Problemem na obszarze może być jednak duże bezrobocie ukryte – wskazywałoby na to duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych – jak wynika z analizy danych dot. wielkości gospodarstw rolnych, ponad 20 000 gospodarstw to gospodarstwa do 5 ha, co stanowi blisko 74% ogólnej liczby gospodarstw. Małe gospodarstwa są często niskotowarowe, niewymagające dużych nakładów pracy oraz nie przynoszące wystarczających dochodów – jednak ze względu na korzystniejsze warunki ubezpieczenia mieszkańcy podlegają ubezpieczeniu w KRUS, zarówno jako właściciele gospodarstw jak i domownicy, co utrudnia określenie rzeczywistego obrazu sytuacji.

Najwyższy wskaźnik bezrobocia odnotowany jest w gminie Łapy (11%) i przekracza on znacznie zarówno średnią LGD N.A.R.E.W., jak i średnią wojewódzką i krajową. Związane jest to z zamknięciem Cukrowni w Łapach oraz Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego, które stanowiły miejsce zatrudnienia wielu mieszkańców gminy. Tę niekorzystną sytuację obrazuje także stopa bezrobocia rejestrowego, która w Polsce w roku 2013 wyniosła 13,4%, w woj. podlaskim 15,1%, a w powiecie białostockim, do którego należy 7 z 11 gmin Partnerstwa, w tym gmina Łapy – 18,6%.

Tabela 17. Ludność w wieku mobilnym (grupa wieku produkcyjnego obejmująca ludność w wieku 18-44 lata)

Jednostka terytorialna	osoby w wieku produkcyjnym mobilnym				
	2009	2010	2011	2012	2013
Choroszcz	5 555	5 692	5 779	5 858	5 920
Łapy	9 046	9 074	9 053	9 016	8 945
Poświętne	1 384	1 425	1 386	1 378	1 388
Suraż	756	760	773	779	794
Turośń Kościelna	2 202	2 235	2 280	2 297	2 303
Tykocin	2 518	2 569	2 550	2 545	2 551
Wyszki	1 692	1 685	1 663	1 688	1 682
Kobylin-Borzymy	1 282	1 270	1 262	1 257	1 255

Sokoły	2 210	2 301	2 313	2 329	2 299
Krypno	1 562	1 621	1 612	1 608	1 631
Zawady	1 180	1 144	1 134	1 137	1 166
Razem	29 387	29 776	29 805	29 892	29 934

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane GUS (www.stat.gov.pl)

Duży udział w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym na obszarze LGD N.A.R.E.W. stanowi liczba ludności w wieku mobilnym. Za ludność w wieku mobilnym uważa się ludność w wieku ułatwiającym podjęcie decyzji o zmianie miejsca zamieszkania w związku z zatrudnieniem. Analiza tych danych dla LGD N.A.R.E.W. pokazuje z jednej strony znaczny potencjał „pracowniczy” regionu – sporo „młodych” pracowników, ale z drugiej strony wysoki wskaźnik ludności w wieku mobilnym może zwiastować niekorzystne przemiany demograficzne, takie jak odpływ ludności z regionu.

Podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy zwracali szczególną uwagę na brak miejsc pracy i brak perspektyw zawodowych dla ludzi młodych na obszarze LGD N.A.R.E.W. i związany z tym pogłębiający się proces wyludniania obszaru. Tendencja ta jest znacznie mniej widoczna i wskazywana jedynie w gminach sąsiadujących bezpośrednio z miastem Białystok (Choroszcz i Turośń Kościelna), gdzie mieszkańcy znajdują pracę w Białymstoku, bez konieczności zmiany miejsca zamieszkania, a dodatkowo w gminach tych osiedlają się mieszkańcy Białegostoku, którzy zawodowo nadal pozostają związani z metropolią. Reasumując, dwa największe problemy związane z rynkiem pracy na obszarze Partnerstwa N.A.R.E.W., to liczba i odsetek osób bezrobotnych w Łapach oraz ukryte bezrobocie w typowo wiejskich gminach jak Kobylin-Borzymy, Zawady, Wyszki, Krypno czy Poświętne.

3.5. Działalność sektora społecznego - społeczeństwo obywatelskie

Liczba organizacji pozarządowych to jeden ze wskaźników służących badaniu kapitału społecznego. Generalnie wskaźnik ten jest niższy na obszarach wiejskich, niż na obszarach miejskich. Nie zawsze jednak jest to związane z niskim kapitałem społecznym danego obszaru. Tradycyjne społeczności wiejskie mają często inne formy współpracy i więzi międzyludzkich, zastępujące oficjalne formy organizacyjne. Do takich elementów zaliczyć możemy więzy rodzinne i współpracę sąsiedzką, która nadal jest bardzo ważnym elementem kapitału społecznego w nadnarwiańskich wsiach.

Tabela 18. Liczba fundacji, stowarzyszeń oraz organizacji społecznych na terenie Stowarzyszenia N.A.R.E.W.

Jednostka terytorialna (gmina)	Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Choroszcz	27	32	32	33	33	33	35
Łapy	24	28	30	35	39	42	50
Poświętne	4	4	5	5	5	5	5
Suraż	8	8	8	10	10	12	13
Turośń Kościelna	12	14	15	17	18	19	18
Tykocin	19	19	19	21	21	21	21
Wyszki	9	9	9	10	11	11	13
Kobylin-Borzymy	12	12	11	11	11	11	11
Sokoły	10	10	10	9	9	10	12
Krypno	8	9	10	10	10	10	12
Zawady	7	10	11	12	12	11	10
Razem	140	155	160	173	179	185	200

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane GUS (www.stat.gov.pl)

Liczba fundacji, stowarzyszeń oraz organizacji społecznych w latach 2007-2013 systematycznie wzrastała – w roku 2013 jest o ponad 42% wyższa niż w roku 2007 (tabela powyżej). Najbardziej dynamiczny przyrost NGO odnotowały gminy: Łapy (108%); Suraż (62%), Turośń Kościelna (50%). Tylko w gminie Kobylin-Borzymy liczba NGO spadła: z 12 do 11.

Prawie połowę wszystkich organizacji pozarządowych stanowią Ochotnicze Straże Pożarne - 73 (w roku 2006 - 62) i Kluby Sportowe - 19 (w roku 2006 - 18) (analiza własna w oparciu o dane z: www.bazy.ngo.pl oraz informacje posiadane przez Stowarzyszenie N.A.R.E.W.) Pozostałe organizacje mają szeroki wachlarz działalności – są to zarówno organizacje związane w celach gospodarczych, jak i społecznych, w tym służące zaspakajaniu potrzeb społecznych mieszkańców obszaru oraz rozwojowi infrastruktury społecznej i sportowej w poszczególnych wsiach/sołectwach/gminach. W roku 2013 liczba NGO na 1000 mieszkańców kształtowała się na poziomie 2,64 w porównaniu do współczynnika 2,58 w roku 2006 (wyliczenia własne w oparciu o dane z www.stat.gov.pl).

W trakcie spotkań konsultacyjnych prowadzonych w okresie wrzesień – październik 2015r. około 74% uczestników konsultacji wskazało współpracę stowarzyszeń jako mocną stronę obszaru. Aktywność mieszkańców liczona liczbą organizacji pozarządowych rozkłada się bardzo nierównomiernie na poszczególne gminy obszaru LGD N.A.R.E.W. Zdecydowanie najwyższy

współczynnik posiada gmina Suraż: 6,33 NGO na 1 000 mieszkańców, a najniższy: gmina Poświętne: 1,37 NGO na 1000 mieszkańców (Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane GUS, www.stat.gov.pl).

Mimo istotnego wzrostu liczby organizacji pozarządowych mieszkańcy podczas spotkań konsultacyjnych wskazywali na zdecydowanie zbyt małą liczbę NGO w regionie oraz szczególnie na niewykorzystanie potencjału młodzieży, zwłaszcza w budowaniu postaw prospołecznych. Wskazywano także na zbyt małą różnorodność dotyczącą aktywności społecznej mieszkańców. Jako szansę na rozwój sektora społecznego wskazywano na bardzo dużą aktywność seniorów oraz potencjał jaki ta – ciągle wzrastająca grupa mieszkańców – może wnieść w budowanie kapitału społecznego regionu. Generalnie, rozwój lokalnych inicjatyw i aktywności społecznej mieszkańców było wskazywane jako istotna szansa obszaru LGD N.A.R.E.W..

Rozwój sprzyjający aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym związany jest m.in. z rozwojem podmiotów ekonomii społecznej. Podmioty te to: organizacje pozarządowe oraz centra i kluby integracji społecznej, spółdzielnie socjalne, zakłady aktywności zawodowej czy warsztaty terapii zajęciowej. Obszar LGD N.A.R.E.W. jest terenem, na którym w ostatnich latach intensywnie rozwijają się różne podmioty ekonomii społecznej (tabela poniżej).

Tabela 19. Baza danych podmiotów świadczących usługi na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz podmiotów ekonomii społecznej na obszarze LGD wg ROPS

Nazwa podmiotu/typ działalności	Gmina
Dom Pomocy Społecznej w Choroszcz	Choroszcz
Dom Pomocy Społecznej pod wezwaniem św. Franciszka z Asyżu w Tykocinie	Tykocin
Dom Pomocy Społecznej w Uhowie	Łapy
Stacja Opieki Caritas Archidiecezji Białostockiej	Choroszcz
Środowiskowy Dom Samopomocy	Łapy
Świetlica socjoterapeutyczna dla Dzieci "Świat w kolorach"	Łapy
Warsztat Terapii Zajęciowej (jedn. prowadząca: Stowarzyszenie Pomocy „Szansa”)	Sokoły
Ośrodek turystyczno – rehabilitacyjny (ZAZ) (jedn. prowadząca: Fundacja „Praca dla niewidomych”/ działalność w zakresie rehabilitacji i turystyki	Sokoły
Zakład pracy chronionej - „STEKOP” Sp. z o.o.	Choroszcz
Zakład pracy chronionej - Spółdzielnia Inwalidów Głuchych im. J. Rogowskiego „SIGNA” /działalność w zakresie przetwórstwo tworzyw sztucznych, metalizacja próżniowa, sprzedaż zniczy	Choroszcz
Spółdzielnia Socjalna „RAZEM”/działalność w zakresie kompleksowe sprzątanie mieszkań, pomoc w codziennych obowiązkach osobom potrzebującym	Turośń Kościelna
Spółdzielnia Socjalna "JACHTDRUK"/działalność w zakresie czarter łodzi żaglowych, usługi drukowania i serwisu komputerowego	Zawady
Klub Integracji Społecznej (prowadzony przez Polskie Stowarzyszenie Doradcze i Konsultingowe)	Łapy
Klub Integracji Społecznej "Sukces w działaniu" (prowadzony przez MOPS)	Łapy
Centrum Integracji Społecznej "Przystań"/ działalność w zakresie zajęć z zakresu reintegracji społecznej i zawodowej	Łapy
Stowarzyszenie Sportowo-Edukacyjne Petrus im. ks. Henryka Bagińskiego przy Parafii św. ap. Piotra i Pawła	Łapy
Stowarzyszenie Miłośników Rozwoju Wsi	Zawady
Stowarzyszenie na Rzecz Rehabilitacji Psychiatrycznej Szansa	Choroszcz
Stowarzyszenie POMOCNA DŁOŃ Łapy	Łapy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji uzyskanych z ROPS w Białymstoku - http://www.rops-bialystok.pl/andrzej3/?page_id=705

Na znaczące ośrodki rozwoju ekonomii społecznej, także w skali wojewódzkiej, wyrastają: Łapy (gm. Łapy) i Krzyżewo (gm. Sokoły). Różne formy podmiotów ekonomii społecznej omawiane były podczas spotkań konsultacyjnych lokalnej strategii rozwoju. Wydaje się, że szczególnie Krzyżewo ma szansę rozwinięcia się na prężne centrum ekonomii społecznej, szczególnie w oparciu o tworzący się tam Zakład Aktywności Zawodowej.

Jednym ze wskaźników poziomu kapitału społecznego jest także badanie frekwencji w wyborach. Analiza danych w Wyborach Samorządowych w 2010 roku pokazuje, iż frekwencja na obszarze LGD wyniosła 50,89%, co stanowi lepszy wynik niż frekwencja ogólnopolska wynosząca 47,32%. Gminą o najwyższej frekwencji jest Suraż – głosowało tam ponad 65% uprawnionych do głosowania. Najmniej osób głosowało w Poświętnem – 38% uprawnionych.

Podobne tendencje utrzymały się w wyborach do sejmiku i senatu w roku 2011. Najwyższa frekwencja odnotowana została w gminie Suraż (wybory do Sejmiku i Senatu - 54,66%) i Turośń Kościelna (wybory do sejmiku - 52,64%, wybory do senatu - 52,66%).

3.6. Problemy ubóstwa i wykluczenia oraz pomoc społeczna

Ogólna liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w stosunku do roku 2008 uległa podwyższeniu i wynosiła w 2012 roku 3274 gospodarstwa (tabela poniżej).

Tabela 20. Liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej

Jednostka terytorialna (gmina)	gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej				
	2008	2009	2010	2011	2012
Choroszcz	318	371	374	379	416
Łapy	1 096	1 584	1 331	1 402	1 397
Poświętne	267	260	299	278	268
Suraż	113	79	92	90	91
Turośń Kościelna	314	211	214	225	221
Tykocin	261	432	230	225	234
Wyszki	59	63	67	86	97
Kobylin-Borzymy	242	278	245	273	274
Sokoły	43	53	62	52	60
Krypno	76	88	87	88	105
Zawady	87	87	89	104	111
Razem	2 876	3 506	3 090	3 202	3 274

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane GUS (www.stat.gov.pl)

Na zmiany w ogólnej wysokości liczby gospodarstw znaczny wpływ mają zmiany w gminie Łapy, która ma aż 43% (procentowy) udział w ogólnej liczbie gospodarstw korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej (jest to związane także z ogólną liczbą mieszkańców gminy). W większości gmin od 2010 roku do chwili obecnej, pomimo drobnych wahań, liczba gospodarstw korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej nie uległa dużym zmianom. W 2012, w stosunku do roku 2011, spadek odnotowano w Łapach, Poświętnem oraz Turośni Kościelnej, w pozostałych gminach odnotowano dalszy wzrost liczby gospodarstw korzystających z pomocy społecznej (tabela poniżej).

Tabela 21. Liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej

Jednostka terytorialna (gmina)	osoby w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej				
	2008	2009	2010	2011	2012
Choroszcz	991	1 058	1 099	1 065	1 129
Łapy	2 892	3 962	3 129	3 219	3 169
Poświętne	1 074	1 051	1 125	1 070	1 018
Suraż	461	284	304	335	321
Turośń Kościelna	1 186	720	742	755	701
Tykocin	985	2 641	777	765	783
Wyszki	247	244	262	319	347
Kobylin-Borzymy	964	993	949	1 006	1 032
Sokoły	167	202	226	186	224
Krypno	302	334	326	318	363
Zawady	403	410	397	436	461
Razem	9 672	11 899	9 336	9 474	9 548

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane GUS (www.stat.gov.pl)

Ze względu na silną zależność wysokości powyższego wskaźnika od liczby gospodarstw korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej odnotowujemy podobne tendencje. W roku 2012 w porównaniu do roku 2011 liczba ta zmniejszyła się w Łapach, Poświętnem, Turośni Kościelnej. Natomiast w Suraziu pomimo przyrostu liczby gospodarstw korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej liczba osób korzystających się zmniejszyła.

Natomiast w latach 2013-2014 liczba ta była względnie stała i w roku 2014 wyniosła 9 565 osób (w stosunku do 9 548 osób w roku 2012). Wg kategorii szczegółowych osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej sytuacja za rok 2014 przedstawia się następująco: osoby korzystające ze świadczeń pomocy społecznej – 5 615, osoby o których mowa w art. 1 ust. 2 ustawy o zatrudnieniu socjalnym – 1 108, osoby przebywające w pieczy zastępczej lub opuszczające pieczę zastępczą oraz

rodziny przeżywające trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych – 125, osoby z niepełnosprawnością – 1 481, osoby zakwalifikowane do III profilu pomocy – 340, osoby niesamodzielne – 119, osoby bezdomne lub dotknięte wykluczeniem z dostępu do mieszkań – 40, osoby korzystające z PO PŻ – 438 (opracowanie własne na podstawie danych ze wszystkich Ośrodków Pomocy Społecznej obszaru Stowarzyszenie N.A.R.E.W.).

Jeśli analizujemy stosunek liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej do ogólnej liczby mieszkańców możemy zauważyć, iż najgorzej sytuacja przedstawia się w gminie Poświętne, w której 27,7% osób korzysta ze środowiskowej pomocy społecznej, oraz w gminie Kobylin-Borzymy (prawie 22%). Wysoki odsetek osób korzystających z pomocy społecznej odnotowują też gminy: Łapy (14%), Suraż (15,4%), Tykocin (12,1%), Turośń Kościelna (12%) i Wyszki (12%). W gminie Łapy współczynnik ten koreluje z wysokim wskaźnikiem bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (11,07%), a więc w dużej mierze jest on pochodną opisywanej powyżej sytuacji związanej z likwidacją dwóch dużych zakładów produkcyjnych, w których blisko 1 000 osób straciło zatrudnienie.

Tabela 22. Udział osób w gosp. domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem

Jednostka terytorialna (gmina)	udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem				
	2008	2009	2010	2011	2012
	%	%	%	%	%
Choroszcz	7,4	7,9	7,9	7,6	8,0
Łapy	12,7	17,5	13,7	14,1	14,0
Poświętne	28,6	28,3	30,1	28,8	27,7
Suraż	22,6	13,7	14,7	16,2	15,4
Turośń Kościelna	21,6	12,9	13,1	13,2	12,0
Tykocin	15,4	41,1	11,9	11,8	12,1
Wyszki	8,3	8,3	8,9	10,9	12,0
Kobylin-Borzymy	19,7	20,5	19,6	21,2	21,9
Sokoły	4,7	5,8	6,4	5,3	6,5
Krypno	5,1	5,7	5,4	5,3	6,1
Zawady	9,9	10,1	9,6	10,6	11,2

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane GUS (www.stat.gov.pl)

Inaczej przedstawia się sytuacja w pozostałych wymienionych gminach. Gmina Kobylin-Borzymy procentowy udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym ma znacznie poniżej średniej LGD N.A.R.E.W., a także znacznie poniżej średniej wojewódzkiej. Podobną sytuację odnotowujemy w gminach Suraż, Tykocin, Turośń Kościelna i Wyszki. Na ten brak korelacji pomiędzy wskaźnikami dotyczącymi osób bezrobotnych i osób korzystających ze środków pomocy społecznej wpływa prawdopodobnie ukryte bezrobocie w rolnictwie. Na sytuację tę zwracali także uwagę mieszkańcy podczas spotkań konsultacyjnych, wskazując na bardzo duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych i ich niedochodowy charakter.

Wg danych zbiorczych ROPS w Białymstoku (Ocena Zasobów Pomocy Społecznej) liczba osób na obszarze Partnerstwa, którym przyznano świadczenie w roku 2014 wynosi 5 370 osób, z czego 3 431 to osoby długotrwale korzystające ze świadczenia. W przedziale wiekowym rozkłada się to w sposób następujący: wiek przedprodukcyjny (0-17 lat) – 2 507 osób, wiek produkcyjny – 2 530 i wiek poprodukcyjny – 333 osoby.

Analizując liczbę rodzin i osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej sytuacja w roku 2014 przedstawiała się następująco (liczby wymienione w poszczególnych kategoriach nie sumują się, tzn. jedna rodzina/osoba może być liczona w kilku kategoriach): ubóstwo – 2 253 rodziny i 6141 osób (wzrost w stosunku do roku 2013 o 216 rodzin i 422 osoby), bezrobocie – 1 841 rodzin i 4 368 osób (spadek w stosunku do roku 2013 o 70 rodzin i 283 osoby), niepełnosprawność – 713 rodzin i 1 740 osób (wzrost w stosunku do roku 2013 o 14 rodzin i spadek o 75 osób), potrzeba ochrony macierzyństwa – 555 rodzin (spadek w stosunku do roku 2013 o 34 rodziny), w tym wielodzietność – 395 rodzin (spadek w stosunku do roku 2013 o 21 rodzin).

Świadczenia pieniężne w postaci zasiłku okresowego z powodu niepełnosprawności w roku 2014 otrzymały 73 osoby na łączną kwotę świadczeń – 131 662 zł, a świadczenia pieniężne z pomocy społecznej, w tym na program „Pomoc Państwa w zakresie dożywiania” otrzymało 1 123 osoby na łączną kwotę – 659 372 zł. W roku 2014 na obszarze Partnerstwa było 116 rodzin objętych pracą asystenta rodziny a odpłatność za pobyt dziecka w pieczy zastępczej wyniosła 245 090 zł.

Podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy wśród słabych stron obszaru LGD N.A.R.E.W. wymieniali m.in.: słabo rozwinięty system ochrony zdrowia, utrudniony dostęp do lekarzy specjalistów, słaby dostęp do usług opiekuńczych, w tym w szczególności do usług prozdrowotnych (w tym rehabilitacji), brak ośrodków terapii związanych z przemocą, uzależnieniami oraz brak finansowania działań profilaktycznych i prozdrowotnych.

W realizacji działań na rzecz włączenia społecznego osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym kluczowym będzie udział projektów w pełni lub częściowo realizowanych przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe. Wynika to zarówno z ram programowych (RPOWP 2014-2020), jak i spotkań konsultacyjnych, w trakcie których często podkreślano, że

skuteczność projektów aktywizacji lokalnej i innych działań adresowanych do tej grupy odbiorców wsparcia programowego znacznie się zwiększa, jeśli ich realizatorem lub współrealizatorem są np. stowarzyszenia.

Wg danych ROPS w Białymstoku dotychczasowa współpraca Ośrodków Pomocy Społecznej z organizacjami pozarządowymi przedstawiała się następująco: w roku 2014 liczba organizacji pozarządowych, z którymi współpracowały OPS lub PCPR wyniosła 17 i liczba ta wzrosła o 3 w stosunku do roku 2013. Najwięcej współpracujących stowarzyszeń, bo aż 9, odnotowano w gminie Turośń Kościelna, 4 w gm. Łapy, 3 w gm. Choroszcz i jedno w gm. Poświętne. Jednak liczba organizacji pozarządowych, którym zlecono zadania w trybie działalności pożytku publicznego lub w trybie zamówień publicznych jest już dużo mniejsza: w roku 2014 były to tylko dwa zadania, które zrealizowano w gm. Choroszcz i Turośń Kościelna na łączną kwotę 47 783,00 zł.

3.7. Infrastruktura techniczna

Podstawowa infrastruktura komunikacyjna obszaru LGD N.A.R.E.W. to infrastruktura drogowa. Główną osią komunikacyjną obszaru LGD N.A.R.E.W. jest droga krajowa nr 8: Białystok-Warszawa, biegnąca przez gminy: Choroszcz, Tykocin, Kobylin-Borzymy, Zawady. Przez obszar Partnerstwa przebiega również droga krajowa nr 64 (przez gminy Tykocin i Zawady). Ważną funkcje komunikacyjną pełnią również drogi wojewódzkie: nr 671 (biegnąca przez gminy Krypno, Tykocin, Kobylin-Borzymy, Sokoły); nr 678 (przez gminy Turośń Kościelna, Łapy, Sokoły); nr 681 (przez gminy Łapy, Poświętne i Wyszki) nr 682 (przez gminy Turośń Kościelna, Łapy); oraz nr 659 biegnąca przez gminę Wyszki.

Podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy wskazywali na szybko postępujący proces modernizacji kolejnych dróg krajowych i wojewódzkich. Zdecydowanie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie jakości dróg lokalnych (powiatowych i gminnych). Zły stan wielu z tych dróg powoduje, iż dostępność komunikacyjna wielu miejscowości na obszarze LGD N.A.R.E.W. jest zdecydowanie niewystarczająca.

Równie ważną osią komunikacyjną jak droga krajowa nr 8 jest linia kolejowa Białystok-Warszawa, biegnąca m.in. przez Łapy i Czyżew. Pełni ona dla mieszkańców obszaru LGD N.A.R.E.W. istotną rolę zarówno w komunikacji ze stolicą województwa, jak i Warszawą. Linia biegnie przez gminy: Choroszcz, Turośń Kościelna, Łapy, Poświętne i Sokoły.

Mapa 3. Sieć dróg krajowych i wojewódzkich w woj. podlaskim

Źródło: <http://www.wrotapodlasia.pl/pl/region/infrastruktura/>

Kluczowym problemem wskazywanym przez mieszkańców podczas konsultacji społecznych, oprócz niezadawalającego stanu istniejących dróg gminnych i powiatowych, jest kurczący się w bardzo szybkim tempie transport publiczny. Wiele wsi obszaru LGD N.A.R.E.W. jest pozbawiona całkowicie lub prawie (1 kurs dziennie) jakiegokolwiek transportu publicznego. Przyczyną jest niewątpliwie znaczne rozproszenie osadnictwa, wyludniająca się wieś, a także coraz większa ilość samochodów prywatnych. Jednak w obliczu starzejącego się społeczeństwa, czy koncentracji przedszkoli i szkół w miejscowościach będących siedzibami gmin, problem z dostępnością komunikacyjną wewnętrzną i zewnętrzną obszaru staje się bardzo poważny. Utrudnia to lub uniemożliwia dla wielu mieszkańców dostęp nie tylko do kultury, czy rekreacji, ale także np. do szkół, przedszkoli, czy ośrodków zdrowia. Mieszkańcy wskazywali także, iż brak transportu publicznego wpływa na stan bezrobocia rejestrowego i ukrytego na

obszarach wiejskich. Nie mając pracy w swoich miejscowościach, osoby takie nie poszukują jej w położonych bliżej czy dalej ośrodkach miejskich, ponieważ nie mają się do nich jak dostać, a koszty transportu indywidualnego sprawiają, iż praca ta staje się całkowicie nieopłacalna.

Rozwiązanie tego problemu transportowego jest bardzo trudne: przedsiębiorstwa transportowe nie są zainteresowane przywracaniem likwidowanych linii komunikacyjnych, ponieważ są one nierentowne z racji na małe obłożenie. Natomiast koszty jakie musiałyby dokładać samorządy do utrzymania tych nierentownych połączeń stanowiłyby olbrzymie obciążenie budżetów gminnych.

Analizując stopień zwodociągowania i skanalizowania obszaru LGD N.A.R.E.W. w okresie 2007-2012 możemy stwierdzić, iż ogólna liczba osób korzystających z sieci wodociągowej uległa podwyższeniu – o 2,79%. Inaczej sytuacja wygląda analizując zmiany w poszczególnych gminach – nie we wszystkich odnotowujemy wzrost. Pogorszeniu uległa sytuacja w Łapach (o 0,71%), Poświętnem (o 3,57%), Wyszkach (2,62%), Kobylinie-Borzymach (o 5,16%) oraz Sokolach (0,42%), gdzie przyrost sieci wodociągowej nie nadążył za przyrostem nowych gospodarstw domowych. Największy wzrost osób korzystających z sieci wodociągowej odnotowano w gminie Zawady (33,3%), Choroszcz (13,02%) oraz Turośń Kościelna (11,25%). W 2012 roku korzystało z sieci wodociągowej 87,6% ogólnej liczby mieszkańców LGD N.A.R.E.W. Najgorzej sytuacja wygląda w gminie Zawady - około 45% ogólnej liczby mieszkańców tej gminy korzysta z sieci wodociągowej (www.stat.gov.pl).

Zdecydowanie gorzej wygląda sytuacja podłączenia do sieci kanalizacyjnej, mimo że w okresie 2006-2012 liczba osób korzystających z sieci kanalizacyjnej wzrosła o 10,32%. Mimo to jedynie 41,58% mieszkańców obszaru korzysta z sieci kanalizacyjnej. W niektórych gminach sieci takiej nie ma w ogóle. Są to gminy Kobylin-Borzymy oraz Zawady. Pozostałe gminy odnotowują wzrost, niektóre bardzo znaczący: np. gmina Wyszki o ponad 600% w stosunku do roku 2006, co wynika jednak z bardzo niskiego stanu wyjściowego (wzrost z 43 gospodarstw do 326). Mimo takiego wzrostu gmina ta jest gminą - poza Zawadami i Kobylinem-Borzymy - gdzie z sieci kanalizacyjnej korzysta najmniej mieszkańców (niecałe 7%). Najlepiej sytuacja przedstawia się w gminie Łapy – tu z kanalizacji korzysta prawie 80% mieszkańców.

Wydaje się, że przy tak rozproszonej sieci osadniczej jaką mamy na obszarze LGD N.A.R.E.W., szczególnie na obszarze gmin: Poświętne, Suraż, Wyszki, Kobylin-Borzymy, Sokoly, Krypno, Zawady, rozwiązaniem tego problemu mogą stać się przydomowe oczyszczalnie ścieków lub niewielkie oczyszczalnie zbiorcze w ramach jednej wsi. Właśnie przydomowe oczyszczalnie ścieków były wskazywane najczęściej jako jedyne rozwiązanie na obszarze o dużym rozproszeniu osadnictwa, jaki występuje na znacznej części obszaru LGD N.A.R.E.W. Mimo sygnalizowanych na spotkaniach konsultacyjnych potrzeb w tym zakresie, podjęto decyzję, iż zadanie to nie będzie realizowane ze środków LSR. Głównym powodem jest fakt, iż z EFRR w ramach RPOWP 2014-2020 można finansować tego typu działania tylko na obszarach objętych KPOŚK, tymczasem główne potrzeby w tym zakresie na terenie Stowarzyszenia N.A.R.E.W. dotyczą obszarów nie należących do KPOŚK.

Tabela 23. Liczba przydomowych oczyszczalni ścieków w 2013 roku

Jednostka terytorialna	Liczba przydomowych oczyszczalni ścieków (POS) 2013
Choroszcz	152
Łapy	0
Poświętne	0
Suraż	270
Turośń Kościelna	brak danych
Tykocin	17
Wyszki	20
Kobylin-Borzymy	22
Sokoly	117
Krypno	142
Zawady	122
Razem	862

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane z gmin

Łącznie na obszarze LGD N.A.R.E.W. w roku 2013 funkcjonowało 862 przydomowych oczyszczalni ścieków. Najwięcej w gminach: Suraż (270), Choroszcz (152), Krypno (142), Zawady (122) i Sokoly (117). Na spotkaniach konsultacyjnych mieszkańcy praktycznie wszystkich gmin deklarowali konieczność rozwoju tego kierunku działań w zakresie gospodarki komunalnej. Brak uregulowanej kwestii w zakresie gospodarki wodno-kanalizacyjnej jest poważnym utrudnieniem nie tylko życia codziennego mieszkańców, ale także prowadzonej aktywności zawodowej. Jest to szczególnie istotne na obszarach chronionych, które w LGD N.A.R.E.W. obejmują blisko 30% powierzchni. Jednak ze względu na ograniczony zakres środków na realizację LSR, postanowiono iż to zadanie realizowane będzie z innych źródeł niż Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. Tematem wzbudzającym równie duże zainteresowanie mieszkańców podczas spotkań konsultacyjnych, jak przydomowe oczyszczalnie ścieków, były odnawialne źródła energii, szczególnie programy umożliwiające montaż kolektorów słonecznych w gospodarstwach domowych. Przedsięwzięcie to będzie realizowane w ramach LSR, w połączeniu z działaniami promującymi OZE oraz inne formy ochrony bioróżnorodności i przeciwdziałania niekorzystnym zmianom klimatycznym.

Jako słabą stronę obszaru LGD N.A.R.E.W. wskazywano także brak na większości terenu miejsc z publicznym dostępem do Internetu, co jest m.in. konsekwencją dużego rozproszenia sieci osadniczej.

3.8. Edukacja i kultura

3.8.1 Przedszkola, dzieci w wieku przedszkolnym

Wzrasta liczba dzieci w wieku przedszkolnym: w stosunku do roku 2006, w 2013 r. liczba ta wzrosła o 15,8% (z 2 645 do 3 063 osób). Wzrost ten jednak rozkłada się bardzo nierównomiernie na poszczególne gminy obszaru LGD N.A.R.E.W. Najwyższy wzrost odnotowała gmina Suraż (81%), a średnią dla LGD N.A.R.E.W. przekroczyły jeszcze sąsiadujące z miastem Białostok: Choroszcz (36,3%) i Turośń Kościelna (20,3%) oraz gminy Sokoły (34%) i Wyszki (22,6%). Natomiast w trzech typowo rolniczych gminach LGD N.A.R.E.W. liczba dzieci w wieku przedszkolnym uległa zmniejszeniu: Poświętne o 17%, a Kobylin-Borzymy i Krypno o 18%.

Na jedno przedszkole, oddział bądź punkt przedszkolny na obszarze LGD N.A.R.E.W. przypada średnio prawie 64 dzieci. Najlepiej sytuacja wygląda w Zawadach, Wyszkiach i Krypnie, natomiast największy problem jest w gminie Sokoły, gdzie na jedno przedszkole przypada 252 dzieci. W gminie Poświętne nie ma żadnego przedszkola, mimo że w gminie tej w roku 2013 było 133 dzieci w wieku przedszkolnym.

W trakcie spotkań konsultacyjnych często zgłaszanym problemem był też niewystarczający czas pracy części przedszkoli, uniemożliwiający rodzicom pracę w pełnym wymiarze. Często zgłaszanym zadaniem było też rozszerzenie oferty ośrodków wychowania przedszkolnego o dodatkowe zajęcia specjalistyczne, w tym np. logopedyczne, terapeutyczne, psychologiczne, językowe i matematyczne oraz gimnastykę korekcyjną.

Tabela 24. Przedszkola, oddziały i punkty przedszkolne w gminach LGD N.A.R.E.W. w 2013 roku

Jednostka terytorialna	Liczba przedszkoli, oddziałów i punktów przedszkolnych w gminie	Liczba dzieci przypadających na jedno przedszkole, oddział bądź punkt przedszkolny
	2013	2013
Choroszcz	6	108,33
Łapy	17	47,82
Poświętne	0	133,00
Suraż	1	105,00
Turośń Kościelna	6	66,50
Tykocin	2	137,50
Wyszki	7	28,57
Kobylin-Borzymy	2	57,00
Sokoły	1	252,00
Krypno	4	35,50
Zawady	4	28,25
Razem	50	63,81

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane z gmin

Na terenie LGD N.A.R.E.W. znajduje się tylko jeden żłobek zlokalizowany w gminie Łapy. Na spotkaniach z mieszkańcami pojawiał się problem braku żłobka, uniemożliwiający wielu młodym mamom powrót do pracy, ale dotyczyło to głównie gmin „podbiałostockich”: Choroszcz, Tykocin i Turośń Kościelna.

3.8.2. Szkoły podstawowe oraz gimnazjalne

Analizując dane dot. liczby szkół podstawowych oraz gimnazjalnych w roku 2006 oraz w 2013 możemy zauważyć, iż liczba szkół gimnazjalnych zwiększyła się o jedną placówkę (Łapy). Znacznemu zmniejszeniu ulega natomiast liczba szkół podstawowych (z 46 do 33). I tak w gminach Zawady i Poświętne pozostało po jednej szkole podstawowej, obejmującej swoim zasięgiem obszar całej gminy. W części gmin szkoły, będące w 2006 roku szkołami publicznymi, stały się szkołami niepublicznymi prowadzonymi m.in. przez stowarzyszenia. Na 33 szkoły podstawowe na obszarze LGD 6 jest szkołami niepublicznymi. Stowarzyszenie „Eduktor” w Łomży prowadzi następujące szkoły podstawowe: SP we Wnorach-Kużelach oraz w Stypułkach-Świąchach (gmina Kobylin-Borzymy), SP w Górze (Gmina Krypno); Fundacja Larus prowadzi Niepubliczną SP w Daniłowie Dużym (Gmina Łapy),

Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Łapach (gm. Łapy) i Niewodnicy Kościelnej (gm. Turośń Kościelna) (Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane z gmin).

Na spotkaniach konsultacyjnych wskazywano na konieczność zwiększania kompetencji kluczowych młodzieży szkolnej, szczególnie w zakresie nauki języków obcych.

3.8.3. Świetlice wiejskie i obiekty pełniące ich funkcje

Na terenie LGD N.A.R.E.W. istnieje 90 świetlic oraz obiektów pełniących ich funkcje (średnio na 1 000 osób przypada około 1,2 świetlicy).

Tabela 25. Liczba świetlic wiejskich lub obiektów pełniących ich funkcje – stan na 31.12. 2013

Jednostka terytorialna (gmina)	Liczba świetlic lub obiektów pełniących ich funkcje	Ludność ogółem	Liczba świetlic na 1000 mieszkańców
Choroszcz	11	14 504	0,76
Łapy	9	22 511	0,40
Poświętne	7	3 640	1,92
Suraż	5	2 054	2,43
Turośń Kościelna	13	5 948	2,19
Tykocin	16	6 435	2,49
Wyszki	8	4 651	1,72
Kobylin-Borzemy	6	3 378	1,78
Sokoły	3	5 843	0,51
Krypno	8	4 069	1,97
Zawady	4	2 846	1,41
Razem	90	75 879	1,19

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane z gmin oraz GUS (www.stat.gov.pl)

40 obiektów zostało wyposażonych, wyremontowanych bądź wybudowanych ze środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013: zarówno z działania „Odnowa i Rozwój Wsi” finansowanego bezpośrednio z PROW jak i z osi 4 LEADER (z „Odnowy i Rozwoju Wsi” oraz z „Małych projektów”). Na terenie gminy Choroszcz wsparciem objęto łącznie 4 świetlice: 2 projekty zostały dofinansowane na podstawie konkursów ogłaszanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego (UMWP), 2 zostały dofinansowane z Osi 4 LEADER. Na terenie gminy Łapy z działania „Odnowa i Rozwój Wsi” dofinansowano łącznie 9 świetlic lub obiektów pełniących ich funkcje. W gminie Poświętne 2 świetlice zostały dofinansowane na podstawie konkursów ogłaszanych przez UMWP, a 1 z Osi 4 LEADER. W gminie Suraż 1 świetlica została dofinansowana na podstawie konkursów ogłaszanych przez UMWP, 1 z Osi 4 LEADER. W Turośni Kościelnej dofinansowano odpowiednio 4 i 3 obiekty, w Tykocinie 3 świetlice dofinansowano na podstawie konkursów ogłaszanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego. Na terenie gminy Wyszki dofinansowano odpowiednio 1 i 3 świetlice, w gminie Kobylin-Borzemy dofinansowano łącznie 3 obiekty, natomiast w gminie Krypno 6. W gminie Zawady nie dofinansowano ani jednej świetlicy z działania „Odnowa i Rozwój Wsi”.

Mimo tak dużej liczby wybudowanych, wyremontowanych, czy wyposażonych świetlic wiejskich w perspektywie finansowej 2007-2013, na spotkaniach konsultacyjnych pojawiały się jeszcze głosy o braku tego typu obiektu w konkretnych miejscowościach, m.in. w gminach: Kobylin-Borzemy, Wyszki, Choroszcz i Poświętne. Wiele było też postulatów, by zaplanować i realizować projekty, które „ożywią” te obiekty i sprawią, że będą one otwierane znacznie częściej niż na imprezy okolicznościowe typu chrzciny czy stypa. Postulowano też wyposażenie niektórych z tych świetlic w wyposażenie, przeznaczone do edukacji, czy spędzania czasu wolnego młodzieży i osób starszych. Pojawiło się też szereg propozycji dodatkowych funkcji dla tych obiektów, np. schroniska młodzieżowego w okresie wakacyjnym, czy inkubatora kuchennego.

3.8.4. Działalność kulturalna na terenie Stowarzyszenia N.A.R.E.W.

Na przestrzeni lat 2006-2013 liczba bibliotek oraz ośrodków kultury prawie nie uległa zmianie (21 bibliotek i 11 ośrodków kultury w roku 2013). We wszystkich gminach wchodzących w skład Stowarzyszenia działają biblioteki. Na terenie trzech gmin Stowarzyszenia N.A.R.E.W. nie działają ośrodki kultury. Są to gminy: Poświętne, Kobylin-Borzemy oraz Zawady. W Poświętnem i Zawadach częściową działalność ośrodków kultury przejęły biblioteki (Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane z gmin). Od 2006 roku działalność ośrodków kultury uległa znacznemu urozmaiceniu i poszerzeniu. Powstały nowe koła zainteresowań, zajęcia dodatkowe, warsztaty oraz wydarzenia kulturalne.

W trakcie spotkań konsultacyjnych zgłaszanych było wiele potrzeb dotyczących zarówno poprawy infrastruktury domów kultury i bibliotek, rozszerzenia zakresu ich działalności lub wręcz nadania im po modernizacji nowych funkcji społecznych i edukacyjnych, jak np. Domu Kultury w Łapach.

3.9. Problemy i obszary interwencji odnoszące się do grup docelowych szczególnie istotnych w LSR

Powyższa diagnoza obszaru Stowarzyszenia N.A.R.E.W. pokazuje, że główne problemy i konieczne obszary interwencji na obszarze tego partnerstwa to: bezrobotna młodzież (do 35 r.ż.), która w przypadku braku szybkiej interwencji, wyjedzie w poszukiwaniu pracy do dużych ośrodków miejskich lub za granicę, kobiety na obszarach wiejskich i tzw. „domownicy” w małych gospodarstwach rolnych generujący „ukryte bezrobocie”, osoby starsze (po 50 r.ż.), a także osoby niepełnosprawne, które wymagają m.in. rozwoju różnego typu usług opiekuńczych, a których liczba nieustannie wzrasta. Obok bezrobocia, które w szczególności dotyczy gminę Łapy, poważnym problemem na całym obszarze wsparcia są osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Do wszystkich tych grup adresowane są konkretne formy wsparcia w ramach wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. I tak:

Do bezrobotnych, szczególnie do bezrobotnych ludzi młodych adresowane są działania wykorzystujące mechanizmy dotyczące zakładania i rozpoczynania działalności gospodarczej, zarówno ze środków PROW, jak i EFS, szczególnie w zakresie produktów lokalnych i usług w oparciu o lokalny potencjał przyrodniczy i kulturowy (Cel szczegółowy 1.1; 1.2 i 3.3).

Do osób niepełnosprawnych i zależnych skierowane będą działania z EFS dotyczące m.in. aktywizacji społecznej, zawodowej, zdrowotnej, edukacyjnej osób niepełnosprawnych oraz ich integracji z otoczeniem (cel szczegółowy 3.2). Jednocześnie podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy obszaru wskazywali na dużą aktywność i olbrzymi potencjał seniorów na obszarze LGD N.A.R.E.W. oraz konieczność wykorzystania tego potencjału w budowaniu kapitału społecznego obszaru, co będzie realizowane przede wszystkim w celu szczegółowym 3.1, a szczególnie w ramach działań w ramach przedsięwzięcia 3.1.1. Inicjatywy wzmacniające kapitał społeczny LGD N.A.R.E.W.

Największe natomiast wsparcie ze środków EFS zostanie skierowane do osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, których liczba na obszarze Stowarzyszenia N.A.R.E.W., wg danych Ośrodków Pomocy Społecznej oraz Regionalnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Białymstoku, w roku 2014 wyniosła 9565 (liczba osób korzystająca z różnych form środowiskowej pomocy społecznej). Działania adresowane do tych odbiorców mieszczą się w celu szczegółowym 3.2 i 3.3, a szczególnie w przedsięwzięciach 3.2.1 Projekty aktywności lokalnej; 3.2.2 Infrastruktura społeczna na rzecz aktywizacji i reintegracji społeczno-zawodowej oraz 3.3.2. Wsparcie aktywności zawodowej osób pozostających poza rynkiem pracy.

Do wskazanej grupy defaworyzowanej – „domowników” w małych gospodarstwach rolnych, generujących de facto „ukryte bezrobocie”, w tym szczególnie do kobiet – najczęściej nie można będzie w sposób bezpośredni zastosować instrumentów adresowanych do osób bezrobotnych i biernych zawodowo. W związku z powyższym szczególnie istotne będzie objęcie tej kategorii końcowych odbiorców projektami związanymi z szeroko rozumianym budowaniem kapitału społecznego obszaru LGD N.A.R.E.W. (przedsięwzięcie 3.1.1) oraz przynajmniej częściowo projektami aktywności lokalnej (przedsięwzięcie 3.2.1).

ROZDZIAŁ IV. Analiza SWOT obszaru Stowarzyszenia N.A.R.E.W.

Uczestnicy konsultacji społecznych wspólnie z ekspertami, bazując na danych zawartych w Diagnozie obszaru, przeanalizowali potencjały obszaru metodą analizy SWOT. Szczególnie zadbano o to, aby przy konstruowaniu zapisów SWOT na równych zasadach brali udział przedstawiciele trzech sektorów. Celem zapewnienia szerokiego dostępu do konsultowanego materiału wyniki przygotowanej w sposób partycypacyjny analizy SWOT był konsultowane wielokrotnie przy okazji spotkań konsultacyjnych, ponadto zostały przekonsultowane metodą konsultacji internetowych.

Tabela 26. Analiza SWOT

MOCNE STRONY	Odniesienie do diagnozy - Rozdział	SŁABE STRONY	Odniesienie do diagnozy - Rozdział
Rozwój ekonomiczny LGD N.A.R.E.W. w zgodzie z potencjałem naturalnym i kulturowym obszaru do 2023 r.			
<ul style="list-style-type: none"> Położenie w obrębie Narwiańskiego Parku Narodowego i jego otulinie. Rzeka Narew i obszar NATURA 2000. Nieskażone środowisko, bogactwo fauny i flory, brak przemysłu ciężkiego. Położenie w pobliżu aglomeracji białostockiej. Zabytki, w tym duży odsetek obiektów budownictwa wiejskiego. Istniejące produkty lokalne oraz bogactwo kuchni regionalnej. Tradycje kulturowe, folklor, podtrzymanie tradycji poprzez działające zespoły ludowe. Korzystne warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego i nastawionego na przetwórstwo lokalne produktów rolnych. Duży potencjał dla rozwoju turystyki aktywnej. 	<p>3.1.1</p> <p>3.1.1</p> <p>3.1.2</p> <p>3.3.3</p> <p>3.1.2; 3.3.3</p> <p>3.3.2; 3.3.3</p> <p>3.1; 3.3.3</p>	<ul style="list-style-type: none"> Walory naturalne barierą rozwoju przedsiębiorczości w skali dużych przedsiębiorstw (warunkujące istnienie tylko ściśle określonych branż) oraz intensywnego rolnictwa. Brak kompleksowego produktu turystycznego obszaru LGD N.A.R.E.W. w oparciu m.in. o produkty lokalne oraz walory przyrodnicze i kulturowe obszaru. Niska świadomość ekologiczna (dzięki wysypiska śmieci) i kulturowa mieszkańców (brak poszanowania dla zabytków, zanikanie tradycyjnych zawodów). Wysokie bezrobocie, w tym bezrobocie „ukryte” w rolnictwie. Rozproszenie sieci osadniczej skutkujące słabym dostępem do usług publicznych i będące barierą w rozwoju przedsiębiorczości. Relatywnie niski poziom przedsiębiorczości. Odpyływanie ludności z regionu za pracą, zwłaszcza ludzi młodych. Starzenie się społeczeństwa. 	<p>3.1.1</p> <p>3.3.3</p> <p>3.1.1; 3.3.3</p> <p>3.3.2; 3.4</p> <p>3.1.1; 3.7</p> <p>3.3.1</p> <p>3.4; 3.9</p> <p>3.2; 3.9</p>
Wzmocnienie standardu życia mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.			
<ul style="list-style-type: none"> Szlaki turystyczne piesze, rowerowe, wodne, w tym Podlaski Szlak Bociani. Istniejąca baza noclegowa – kwatery agroturystyczne, pensjonaty. Tradycyjne budownictwo. Pełna telefonizacja; całkowita elektryfikacja; wysoki poziom zwodociągowania. Dobry stan techniczny budynków gospodarskich i parku maszynowego wielu gospodarstw rolnych. 	<p>3.3.3</p> <p>3.3.3</p> <p>3.1.2</p> <p>3.7</p> <p>3.3.2</p>	<ul style="list-style-type: none"> Zły stan techniczny dróg powiatowych i gminnych. Słabo rozwinięta sieć komunikacji (redukowanie połączeń przez PKS i PKP). Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna: niedostateczna ilość kąpielisk, ośrodków rekreacyjno-sportowych; znikoma baza do aktywnego spędzania czasu zimą. Brak Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego w większości gmin obszaru LGD. Niewystarczająca infrastruktura kanalizacyjna (sieć kanalizacyjna i przydomowe oczyszczalnie ścieków). Na większości obszaru brak miejsc z publicznym dostępem do Internetu. 	<p>3.7</p> <p>3.3.3</p> <p>3.3.1</p> <p>3.7</p> <p>3.7</p>
Wzmocnienie współpracy i aktywności lokalnej na rzecz rozwoju LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.			

<ul style="list-style-type: none"> • Aktywność społeczeństwa – liczne, cykliczne imprezy sportowe, festyny, jarmarki. • Duża ilość świetlic wiejskich. • Niski poziom przestępczości. • Silne pojedyncze ośrodki/domy pomocy społecznej (Sokoły, Tykocin, Łapy). • Zaktywizowani seniorzy (potencjał seniorów) na obszarze LGD. • Wykształcona kadra pomocy społecznej i urzędników. • Porozumienie i współpraca stowarzyszeń na terenie LGD. 	<p>3.5; 3.8.4 3.8.3 3.1.2</p> <p>3.5; 3.6</p> <p>3.9</p> <p>3.6</p> <p>3.5</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zbyt mała różnorodność dotycząca aktywności społecznej. Niewykorzystanie potencjału młodzieży, zwłaszcza w kontekście budowania postaw prospołecznych. • Nierównomiernie rozwinięta sieć świetlic i klubów powszechnie dostępnych. • Mała liczba organizacji pozarządowych w regionie. • Słaba znajomość języków obcych, w tym także u młodzieży szkolnej. • Słabo rozwinięty system ochrony zdrowia, utrudniony dostęp do lekarzy specjalistów; słaby dostęp do usług opiekuńczych, w tym w szczególności do usług prozdrowotnych (w tym rehabilitacji); brak ośrodków terapii związanych z przemocą, uzależnieniami; brak specjalistów. • Brak finansowania działań profilaktycznych i prozdrowotnych. • Brak skoordynowanego działania w obszarze promocji turystyki i produktów lokalnych. 	<p>3.5</p> <p>3.8.3</p> <p>3.5</p> <p>3.8</p> <p>3.6</p> <p>3.6</p> <p>3.3.3</p>
--	--	--	--

SZANSE	Odniesienie do diagnozy - Rozdział	ZAGROŻENIA	Odniesienie do diagnozy - Rozdział
Rozwój ekonomiczny LGD N.A.R.E.W. w zgodzie z potencjałem naturalnym i kulturowym obszaru do 2023 r.			
<ul style="list-style-type: none"> • Udział w programie Leader/RLKS. • Rozwój przedsiębiorczości zgodnej z potencjałem naturalnym regionu. • Zwiększenie liczby produktów regionalnych oraz możliwość uzyskania statusu oficjalnego produktu lokalnego. • Rozwój przemysłu lekkiego, np. spożywczego. • Moda na powrót do natury (rozwój agroturystyki, zdrowa żywność, zielarstwo). • Przynależność trzech gmin obszaru LGD do Stowarzyszenia Białostocki Obszar Funkcjonalny realizującego strategię Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych. • Wykorzystanie zasobów naturalnych, w tym w zakresie odnawialnych źródeł energii (trzcina, wierzba energetyczna, odpady drzewne, słońce, wiatr) i rozwój miejsc pracy w tej branży. • Rozwój lokalnych inicjatyw i aktywności społecznej mieszkańców. 	<p>3.1; 3.3</p> <p>3.3.1</p> <p>3.3.3</p> <p>3.3.1</p> <p>3.3.3</p> <p>3.1.1</p> <p>3.7</p> <p>3.5</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost bezrobocia w regionie. • Masowy napływ tanich produktów niskiej jakości z zagranicy. • Intensywna gospodarka rolna i budowa dużych ferm hodowlanych. • Brak zagospodarowania surowców naturalnych i surowców wtórnych. • Niestabilne cen paliw, surowców i środków do produkcji. • Słaby dostęp do specjalistycznych szkoleń biznesowych. 	<p>3.4</p> <p>3.3.1</p> <p>3.3.2</p> <p>3.3.1</p> <p>3.3.1</p> <p>3.3.1</p>
Wzmocnienie standardu życia mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.			
<ul style="list-style-type: none"> • Wsparcie rozbudowy infrastruktury z budżetu państwa i środków pomocowych UE. • Zwiększenie aktywności samorządów gminnych. • Budowa i przebudowa infrastruktury drogowej oraz rozwój transportu prywatnego. • Rozpowszechnienie dostępu do Internetu we wszystkich miejscowościach. 	<p>3.7</p> <p>3.7</p> <p>3.7</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Postępująca degradacja i wysychanie rzeki Narew i jej dopływów oraz zanik rzadkich gatunków ornitofauny. • Globalne ocieplenie klimatu. • Wysokie koszty wykorzystania alternatywnych źródeł energii. 	<p>3.1.1</p> <p>3.1.1</p> <p>3.7</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Rozbudowa infrastruktury sportowo-rekreacyjnej (sal gimnastycznych, boisk). • Rozwinięcie infrastruktury umożliwiającej aktywne spędzanie czasu zimą (trasy biegowe, wypożyczalnia nart biegowych). 	<p>3.7</p> <p>3.3.3</p> <p>3.3.3</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Brak możliwości wsparcia przy rewaloryzacji zabytków tradycyjnej architektury. 	<p>3.1.2</p>
Wzmocnienie współpracy i aktywności lokalnej na rzecz rozwoju LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.			
<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie działań dotyczących aktywizacji i integracji społeczeństwa. • Organizacja imprez kulturalno-sportowych na szerszą skalę (charakter ponadregionalny). • Aktywność seniorów. • Edukacja ekologiczna. • Rozwój centrów aktywności lokalnej. 	<p>3.5</p> <p>3.8</p> <p>3.9</p> <p>3.1.1</p> <p>3.8.3</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Coraz mniejsze zainteresowanie młodzieży kulturą. • Odływ ludzi młodych i wykształconej kadry z regionu. • Niż demograficzny i wyludnianie wsi. • Ubożenie społeczeństwa. • Wzrost patologii społecznych (narkomania, alkoholizm). • Likwidacja szkół. 	<p>3.8</p> <p>3.2; 3.4</p> <p>3.2</p> <p>3.9</p> <p>3.9</p> <p>3.8</p>

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie spotkań konsultacyjnych

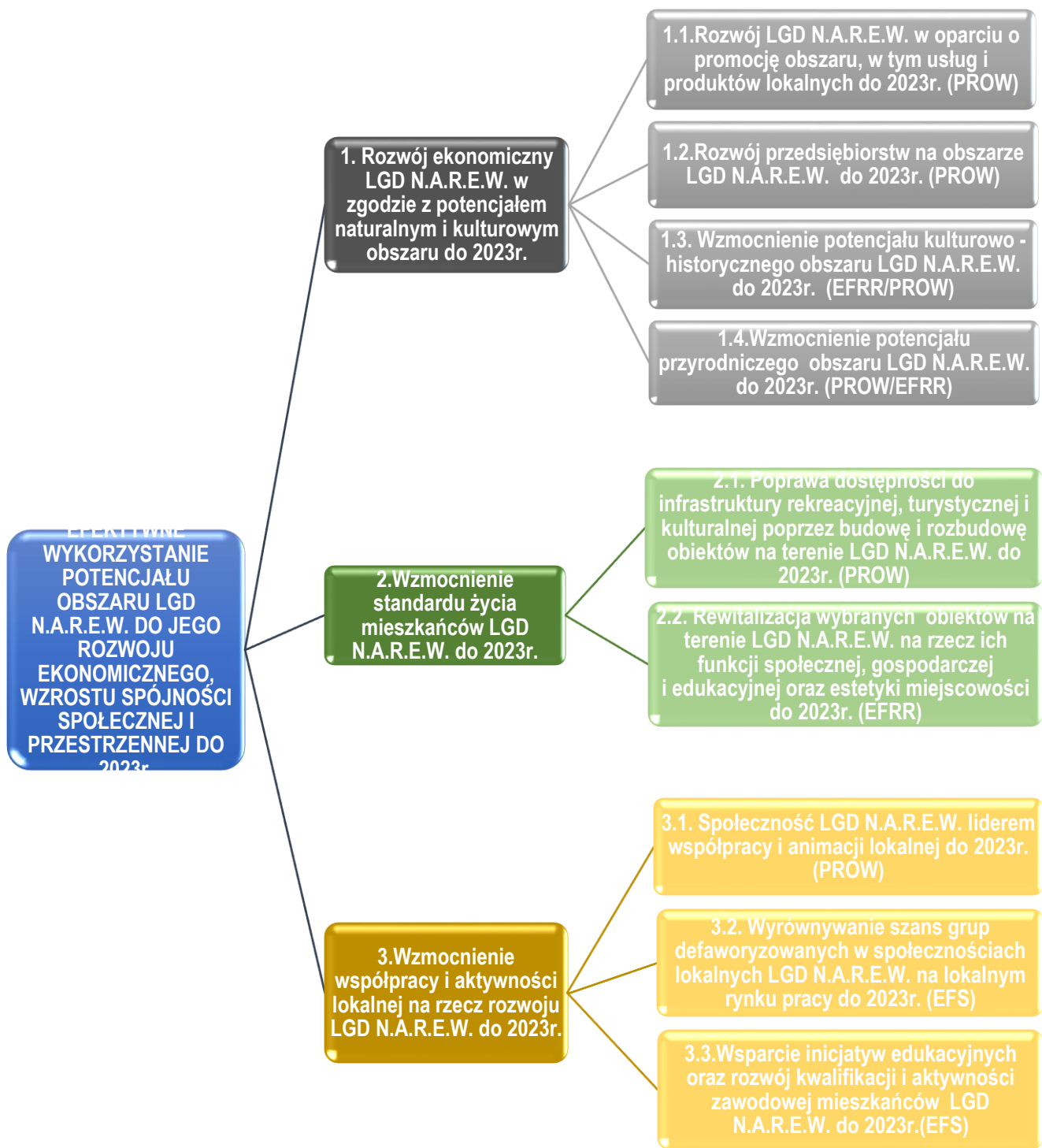
ROZDZIAŁ V. Cele i wskaźniki LSR Stowarzyszenia N.A.R.E.W.

Uzasadnienie i charakterystyka celów LSR LGD N.A.R.E.W.

Lokalna Grupa Działania N.A.R.E.W. przystępując do przygotowywania i planowej realizacji wielofunduszowej Lokalnej Strategii Rozwoju założyła, iż zdiagnozowane problemy oraz określone grupy docelowe, w tym defaworyzowane, będą szeroko wspierane ze środków dostępnych dla wielofunduszowej strategii a więc: PROW 2014-2020 (EFRROW) i RPOWP 2014-2020 (EFRR i EFS). W związku z tym na obszarze LGD N.A.R.E.W. kompleksowo i komplementarnie wsparte zostaną przedsięwzięcia niwelujące problemy określone w Diagnozie i wskazane podczas konsultacji społecznych i dzięki temu zrealizowane cele rozwojowe, postawione przed Lokalną Strategią Rozwoju. Wszystkie cele i przedsięwzięcia LSR LGD N.A.R.E.W. uwzględniają dane zawarte w diagnozie, co zostało szczegółowo wskazane w poszczególnych podrozdziałach Rozdziału III i IV LSR oraz w poniższym Rozdziale V. Przy formułowaniu celów i przedsięwzięć oparto się w dużej mierze na wnioskach wynikających z konsultacji społecznych, co także zostało opisane w Rozdz. II Partycypacja oraz III Diagnoza, następnie zebrane w wiązki zagadnień zaprezentowane w SWOT, tj. rozdziale IV. Zatem określając cele ogólne i szczegółowe dla nowej perspektywy wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju posłużono się wynikami diagnozy społecznej tego obszaru, wnioskami z analizy SWOT, przeprowadzonej w sposób partycypacyjny z grupami docelowymi oraz przede wszystkim wynikami konsultacji społecznych, które wskazują na główny kierunek rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. do roku 2023. Ma być nim:

**EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU
OBSZARU LGD N.A.R.E.W. DO JEGO ROZWOJU
EKONOMICZNEGO, WZROSTU SPÓJNOŚCI
SPOŁECZNEJ I PRZESTRZENNEJ DO 2023r.**

Tak sprecyzowany cel nadrzędny nowo projektowanej strategii jest odzwierciedleniem wyników przeprowadzonej diagnozy popartej konsultacjami społecznymi oraz przekonania społeczności lokalnej o wysokim potencjale obszaru, zarówno obszaru NATURY 2000, położenia przy aglomeracji białostockiej oraz skuteczności wdrażanych kierunków rozwoju w dotychczasowych realizowanych przez LGD strategiach w latach 2004-2013 (w ramach ZSROW 2004-2006 oraz LSR 2007-2013). **Cele ogólne wraz z celami szczegółowymi prezentuje poniżej przedstawione drzewo celów.**

Rysunek 2. Drzewo celów LSR N.A.R.E.W. 2014-2020(23)

Źródło: Opracowanie własne

Ścisłe związki pomiędzy diagnozą problemów, grup docelowych i obszarów interwencji pokazuje Matryca logiczna.

Tabela 27. Matryca logiczna powiązań diagnozy obszaru i ludności, analizy SWOT oraz celów i wskaźników, adekwatnie do wymogów RPOWP oraz PROW i SRWP 2020.

Zdiagnozowane z diagnozy obszaru i ludności / analizy SWOT	Cel ogólny	Cel szczegółowy	Przedsięwzięcie	Program /EFSI	Produkt (przedsięwzięć)	Rezultat (celu szczegółowego)	Oddziaływanie LSR N.A.R.E.W. na realizację Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego	Czynniki zewnętrzne	
<ul style="list-style-type: none"> Walory naturalne bariera rozwoju przedsiębiorczości w skali dużych przedsiębiorstw (warunkujące istnienie tylko ściśle określonych branż) oraz intensywnego rolnictwa. Brak kompleksowego produktu turystycznego obszaru LGD NAREW w oparciu m.in. o produkty lokalne oraz walory przyrodnicze i kulturowe obszaru. Niska świadomość ekologiczna (dzikie wysypiska śmieci) i 	1. Rozwój ekonomiczny LGD N.A.R.E.W w zgodzie z potencjałami naturalnymi i kulturowymi obszaru do 2023 r.	1.1. Rozwój LGD N.A.R.E.W w oparciu o promocję obszaru, w tym usług i produktów lokalnych do 2023r.	1.1.1. Promowanie obszaru LGD N.A.R.E.W. w tym produktów i usług lokalnych	PROW/ EFRROW	Liczba akcji promocyjnych: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów dot. produktu i przetwórstwa	Liczba osób, które rozpoznają produkty lokalne z obszaru LGD N.A.R.E.W. w wyniku działań promocyjnych w ramach LSR Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: przedsiębiorcy, grupy de faworyzowane (określone w LSR), młodzież, turyści, inne	Wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 000 ludności	<ul style="list-style-type: none"> Wzrost bezrobocia w regionie Masowy napływ tanich produktów niskiej jakości z zagranicy Intensywna gospodarka rolna i budowa dużych ferm hodowlanych. Brak zagospodarowania surowców naturalnych i surowców wtórnych Niestabilne cen paliw, surowców i środków do produkcji Słaby dostęp do specjalistycznych 	
			1.1.2. Projekty współpracy LGD N.A.R.E.W., (w tym międzynarodowy) dotyczące produktu lokalnego		PROW/ EFRROW				Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej
			1.2. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.	1.2.1. Podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej na obszarze LGD N.A.R.E.W	PROW/ EFRROW				Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa, Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje.
		Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa							
		Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje.							

<p>kulturowa mieszkańców (brak poszanowania dla zabytków, zanikanie tradycyjnych zawodów).</p> <ul style="list-style-type: none"> Wysokie bezrobocie, w tym bezrobocie „ukryte” w rolnictwie. Rozproszenie sieci osadniczej skutkujące słabym dostępem do usług publicznych i będące barierą w rozwoju przedsiębiorczości. Relatywnie niski poziom przedsiębiorczości. Odpływ ludności z regionu za pracą, zwłaszcza ludzi młodych. Starzenie się społeczeństwa. 		<p>1.3. Wzmocnienie potencjału kulturowo-histerycznego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.</p>	<p>1.3.1. Dbałość o obiekty zabytkowe obszaru LGD N.A.R.E.W.</p>	RPOWP/EFRR	<p>Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem</p> <p>Liczba instytucji kultury objętych wsparciem</p>	<p>Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne.</p> <p>Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich</p>		<p>ych szkoleń biznesowych.</p>	
			<p>1.3.2. Inicjatywy lokalne na rzecz dziedzictwa kulturowego LGD N.A.R.E.W.</p>	PROW/EFRR	<p>Liczba akcji promocyjnych: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów dot. dziedzictwa kulturowego</p> <p>Liczba wykonanych opracowań, publikacji, ulotek, broszur dot. dziedzictwa kulturowego</p>				
		<p>1.4. Wzmocnienie potencjału przyrodniczego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023r.</p>	<p>1.4.1. Podniesienie wiedzy społeczności lokalnej obszaru LGD N.A.R.E.W. w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych</p>	PROW/EFRR	<p>Liczba szkoleń</p> <p>Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje.</p>				<p>Liczba osób przeszkolonych, w tym liczba osób z grup defaworyzowanych objętych wsparciem</p> <p>Liczba osób oceniających szkolenia jako adekwatne do oczekiwań zawodowych</p> <p>Produkcja energii cieplnej z nowo wybudowanych /nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE.</p> <p>Szacowany spadek emisji gazów cieplarnianych</p>
			<p>1.4.2. Inwestycje na rzecz ekologii i OZE w gospodarstwach domowych LGD N.A.R.E.W.</p>	RPOWP/EFRR	<p>Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE</p> <p>Dodatkowa zdolność wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych</p>				

<ul style="list-style-type: none"> • Zły stan techniczny dróg powiatowych i gminnych. Słabo rozwinięta sieć komunikacji (redukowanie połączeń przez PKS i PKP). • Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna: niedostateczna ilość kąpielisk, ośrodków rekreacyjno-sportowych; znikoma baza do aktywnego spędzania czasu zimą. • Brak Miejscowych Planów Zagospodar. Przestrzennego w większości gmin obszaru LGD. • Niewystarczająca infrastruktura kanalizacyjna (sieć kanalizacyjna i przydomowe 	2. Wzmocnienie standardu życia mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.	2.1. Poprawa dostępności do infrastruktury rekreacyjne, turystycznej i kulturalnej poprzez budowę i rozbudowę obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. do 2023r.	2.1.1. Wsparcie ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	PROW/ EFROW	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury kulturalnej	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury kulturalnej	<ul style="list-style-type: none"> • Obniżenie salda migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały • Postępująca degradacja i wysychanie rzeki Narew i jej dopływów oraz zanik rzadkich gatunków ornitofauny. • Globalne ocieplenie klimatu. • Wysokie koszty wykorzystania alternatywnych źródeł energii. • Brak możliwości wsparcia przy rewaloryzacji zabytków tradycyjnej architektury.
		2.2. Rewitalizacja wybranych obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. na rzecz ich funkcji społecznej, gospodarczej i edukacyjnej oraz estetyki miejscowości do 2023r.	2.2.1. Infrastruktura usług integracji społecznej oraz aktywizacji zawodowej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	RPOWP/ EFRR	Liczba wybudowanych/ przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	
			2.2.2. Poprawa estetyki miejscowości obszaru LGD N.A.R.E.W.	RPOWP/ EFRR	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na zrewitalizowanych obszarach		

oczyszczalnie ścieków). • Na większości obszaru brak miejsc z publicznym dostępem do Internetu.								
<ul style="list-style-type: none"> • Zbyt mała różnorodność dotycząca aktywności społecznej. Niewykorzystanie potencjału młodzieży, zwłaszcza w kontekście budowania postaw prospołecznych. • Nierównomiernie rozwinięta sieć świetlic i klubów powszechnie dostępnych. • Mała liczba organizacji pozarządowych w regionie. • Słaba znajomość języków obcych, w tym także u młodzieży szkolnej. 	3. Wzmocnienie współpracy i aktywności lokalnej na rzecz rozwoju LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.	3.1. Społeczność LGD N.A.R.E.W. liderem współpracy i animacji lokalnej do 2023 r.	3.1.1. Inicjatywy wzmacniające kapitał społeczny LGD N.A.R.E.W. 3.1.2. Działania animacyjne LGD N.A.R.E.W. na rzecz rozwoju obszaru	PROW/ EFRROW PROW/ EFRROW	Liczba wspartych inicjatyw wzmacniających kapitał społeczny obszaru Liczba szkoleń Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD. Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD. Liczba spotkań/wydarzeń adresowanych do mieszkańców Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa.	Liczba operacji realizowanych w partnerstwach. Liczba podmiotów którym udzielono indywidualnego doradztwa i które zawarły umowy o przyznanie pomocy Liczba osób uczestniczących w spotkaniach /wydarzeniach Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD.	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost przeciętnego miesięcznego dochodu do dyspozycji na 1 osobę w gospodarstwie domowym 	<ul style="list-style-type: none"> • Coraz mniejsze zainteresowanie młodzieży kulturą. • Odptyw ludzi młodych i wykształconej kadry z regionu. • Niż demograficzny i wyludnianie wsi. • Ubożenie społeczeństwa. • Wzrost patologii społecznych (narkomania, alkoholizm). • Likwidacja szkół.
		3.2. Wyrównywanie szans grup defaworyzowanych w społecznościach lokalnych LGD	3.2.1. Projekty aktywności lokalnej społeczności LGD N.A.R.E.W.	RPOWP/ EFS	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu. Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem		

<ul style="list-style-type: none"> •Słabo rozwinięty system ochrony zdrowia, utrudniony dostęp do lekarzy specjalistów; słaby dostęp do usług opiekuńczych, w tym do usług prozdrowotnych (w tym rehabilitacji); brak ośrodków terapii związanych z przemocą, uzależnieniami; brak specjalistów. •Brak finansowania działań profilaktycznych i prozdrowotnych. •Brak skoordynowanego działania w obszarze promocji turystyki i produktów lokalnych 		N.A.R.E.W. na lokalnym rynku pracy do 2023 r.	3.2.2. Infrastruktura społeczna na rzecz aktywizacji i reintegracji społeczno-zawodowej LGD N.A.R.E.W.	RPOWP/ EFS	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie.	społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu. Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu. Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek).		
		3.3. Wsparcie inicjatyw edukacyjnych oraz rozwój kwalifikacji i aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023r.	3.3.1. Wsparcie edukacji dzieci w małych szkołach na terenie LGD N.A.R.E.W.	RPOWP/ EFS	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe zostały wyposażone w programie Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie Liczba nauczycieli objętych wsparciem z zakresu TIK w programie	Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują wyposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych Liczba szkół i placówek systemu oświaty wykorzystujących sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych		

			<p>3.3.2. Zapewnienie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej na terenie LGD N.A.R.E.W.</p>	<p>RPOWP/ EFS</p>	<p>Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej</p> <p>Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie</p> <p>Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie</p>	<p>z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej.</p>		
			<p>3.3.3. Wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. pozostających poza rynkiem pracy</p>	<p>RPOWP /EFS</p>	<p>Liczba osób o niskich kwalifikacjach objętych wsparciem w programie</p> <p>Liczba osób w wieku 50 lat i więcej objętych wsparciem w programie</p> <p>Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie</p>			

Źródło: Opracowanie własne

W kontekście celów RLKS wg Umowy Partnerskiej z dnia 21 maja 2014 r. cele LSR N.A.R.E.W. przede wszystkim wpisują się w Cel tematyczny 9. **Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją** oraz inne zadania wskazane w Umowie dla RLKS jakimi jest: poprawa spójności społecznej i terytorialnej, zrównoważony rozwój danego obszaru poprzez lepszą mobilizację na szczeblu lokalnym oraz wzrost poziomu kapitału społecznego – zwiększanie partycypacji społecznej lub szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej.

Lokalna Strategia Rozwoju LGD N.A.R.E.W. wpisuje się również w cele postawione dla RPOWP 2014-2020 w tym Cel szczegółowy dla Działania 8.6 Inwestycje na rzecz rozwoju lokalnego: **Niwelowanie różnic w dostępie do usług społecznych i zatrudnienia na obszarach objętych Lokalną Strategią Rozwoju** oraz Cel szczegółowy dla Działania 9.1 Rewitalizacja społeczna i kształtowanie kapitału społecznego jakim jest **Wzrost partycypacji społecznej w realizacji lokalnych strategii rozwoju**. Poprzez planowaną komplementarność przedsięwzięć LSR N.A.R.E.W. realizuje cel RLKS (Działanie 8.6), którym jest **wsparcie integracji lokalnych społeczności, w tym osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, w dążeniu do redukcji ubóstwa i dysproporcji w dostępie do usług publicznych i zatrudnienia, a tym samym do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu**, a przedsięwzięcia w ramach tego działania zaplanowane w LSR N.A.R.E.W. będą powiązane z interwencją realizowaną w ramach Osi IX (Działanie 9.1).

Cele LSR N.A.R.E.W. wpisują się również w PROW 2014-2020 w zakresie jego celów szczegółowych i przekrojowych Działania LEADER, które realizuje cel szczegółowy 6B „wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich” w ramach Priorytetu 6 **Wspieranie włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa i rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich**. LSR N.A.R.E.W. wprost wpisuje swoje przedsięwzięcia w cele przekrojowe PROW, które realizowane poprzez LSR N.A.R.E.W. dotyczą **ochrony środowiska, przeciwdziałania zmianom klimatycznym oraz innowacyjności**.

Podsumowując: cele i przedsięwzięcia Lokalnej Strategii Rozwoju LGD N.A.R.E.W. w pełni wpisują się we wszystkie cele programowe – określone dla RPOWP, jak i PROW - co zostało przedstawione szczegółowo w opisie poszczególnych celów głównych, szczegółowych i przedsięwzięć. Cele LSR N.A.R.E.W. zapewniają komplementarność i zintegrowanie poszczególnych celów i przedsięwzięć w ramach LSR i kompleksową realizację Celu tematycznego 9, tj. **Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją**. Do wszystkich grup zidentyfikowanych jako docelowe w LSR, w tym defaworyzowanych, adresowane są konkretne formy wsparcia w ramach wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Stowarzyszenia N.A.R.E.W. W związku z tym cele szczegółowe 2.2, 3.1, 3.2 i 3.3, w ramach których realizowane są przedsięwzięcia z EFRR, EFS i PROW wpisują się bezpośrednio w cele programowe dotyczące wspierania włączenia społecznego, niwelowania ubóstwa, redukcji dysproporcji w dostępie do usług publicznych i zatrudnienia. Jednocześnie przewiduje się komplementarne realizowanie przedsięwzięć w ramach celu 2.2 oraz 3.2, co pozwala na wpisanie celu ogólnego II i III w ogólną zasadę realizacji RLKS w woj. podlaskim, tj. **powiązania działań realizowanych ze środków EFRR (Działanie 8.6) z działaniami realizowanymi ze środków EFS (Działanie 9.1)**. Ponadto cele przekrojowe PROW 2014-2020 realizowane będą przede wszystkim przez przedsięwzięcie 1.4.1 w ramach celu 1.4 – podniesienie wiedzy społeczności lokalnej w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych. Wsparcie **Innowacyjności** przejawiać się będzie w szeregu przedsięwzięć w celu 1 i 2, wspierających operacje innowacyjne. Na potrzeby realizacji LSR N.A.R.E.W. przyjęto następującą definicję innowacyjności w ramach tych operacji: wdrożenie nowego na danym obszarze lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych.

Cel 1. Rozwój ekonomiczny LGD N.A.R.E.W. w zgodzie z potencjałem naturalnym i kulturowym obszaru do 2023 r.

Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie N.A.R.E.W. wskazując na ten cel, jak główny obszar wzrostu, wskazuje potrzebę kontynuacji przyjętych działań i wyzwań, które były podstawą powstania Stowarzyszenia. W perspektywie 2014-2020 (23) działania będą kontynuowane na obszarze 11 gmin nadnarwiańskich Partnerstwa, które akronim swojej nazwy zbudowało przecież na określeniu: Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi (N.A.R.E.W.). Dlatego też rozwój ekonomiczny ma być kontynuowany w przekonaniu mieszkańców w zgodzie z potencjałem tego Partnerstwa, które jest zbudowane w oparciu o bogactwo naturalne rzeki Narew, potencjał kulturowy oraz specyficzne położenie w sąsiedztwie aglomeracji białostockiej i obszarze NATURA 2000. To cechy, które spajają i wyróżniają ten obszar.

W przekonaniu mieszkańców oraz w związku z wynikami przeprowadzonej diagnozy społecznej, rozwój ekonomiczny obszaru LGD N.A.R.E.W., oparty będzie przede wszystkim o naturalne potencjały, którymi się wyróżnia. W szczególności potencjałem rozwojowym tego obszaru jest rozpoznawalny w skali kraju wypromowany narwiański produkt lokalny. Obszar Partnerstwa stanowić może bazę do dalszego rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o przetwórstwo lokalne. Ponadto Stowarzyszenie kontynuować będzie działania w obszarze wspierania przedsiębiorczości, rozumianej jako działalność pozarolnicza, służąca rozwojowi firm z terenu LGD. Rozwój przetwórstwa i firm na terenie lokalnej grupy działania odbywać się będzie w zgodzie z zachowaniem dóbr kulturalno-historycznych, a przede wszystkim z ochroną środowiska doliny rzeki Narew, co w długiej perspektywie przyczyni się do wzmocnienia postaw ekologicznych na obszarze i przeciwdziałania zmianom klimatycznym.

1.1. Cel szczegółowy: Rozwój LGD N.A.R.E.W. w oparciu o promocję obszaru, w tym usług i produktów lokalnych do 2023 r. (PROW)

W opinii mieszkańców, jak również danych przedstawionych w diagnozie oraz analizie SWOT, rozwój ekonomiczny tego obszaru uwzględniający potencjał, jakim jest produkt lokalny, wymaga wsparcia i wzmocnienia obecnie istniejących, zarejestrowanych produktów w zakresie ich dalszej promocji, sieciowania, budowania identyfikacji i rozpoznawalności marki. Równolegle w LSR wsparciem objęte powinny być działania na rzecz identyfikacji i rozwoju kolejnych, istniejących w zasobach kulturalnych i społecznych potencjalnych produktów, które mogą uzyskać miano produktu lokalnego. Wskazane obszary, mogą zostać wsparte poprzez rozwój różnych form przetwórstwa lokalnego. Znaczące jest zaplanowanie działań promocyjnych wzmocniających producentów produktów lokalnych, jak również w ramach samego Stowarzyszenia N.A.R.E.W., jako partnerstwa opartego o produkt lokalny/turystyczny.

(PROW) PRZEDSIĘWZIĘCIE 1.1.1: Promowanie obszaru LGD N.A.R.E.W., w tym produktów i usług lokalnych, w tym:

- operacje w zakresie wspólnej promocji produktów lub usług lokalnych, w tym działań promocyjnych i marketingowych, np. wymiana dobrych praktyk, szkolenia i warsztaty z identyfikacji i wytwarzania produktów lokalnych; doradztwo dla drobnych wytwórców wraz z organizacją imprez o charakterze wojewódzkim na rzecz promocji produktów lokalnych w charakterze festiwalu, kiermaszów, pokazów, demonstracji przetworów, produktów lokalnych z zachowaniem dziedzictwa kulturowego;
- promocja produktów lokalnych (np. ogórków, serów, miodów), w tym rękodzieła, w szczególności promocja ponadregionalna, poprzez wydawanie publikacji i folderów; udział w wystawach, gminnych imprezach okolicznościowych; udział w targach (w szczególności o zasięgu ponadregionalnym);
- wsparcie wydarzeń inicjujących cykl wydarzeń cyklicznych (planowanych do realizacji więcej niż jeden raz oraz poświęconych przynajmniej w części tej samej tematyce)
- wsparcie operacji o charakterze innowacyjnej promocji produktów i usług lokalnych;
- wypracowanie atrakcji turystycznej / produktu turystycznego dla Stowarzyszenia;
- wsparcie identyfikacji i tworzenia systemu wsi tematycznych;
- wsparcie punktów zarządzania turystyką i produktem lokalnym;
- realizacja przedsięwzięć promujących wiedzę o obszarze gmin LGD, jej historię, tradycję, kulturę, przyrodę wśród mieszkańców i turystów, w tym z wykorzystaniem technologii informacyjnych;
- wsparcie tworzenia punktów informacji turystycznej/gminnych centrów turystycznych;
- tworzenie stron/portali dotyczących tożsamości kulturowej obszaru.

(PROW) PRZEDSIĘWZIĘCIE 1.1.2: Projekty współpracy LGD N.A.R.E.W. , (w tym międzynarodowy) dotyczące produktu lokalnego, w tym:

W ramach tego przedsięwzięcia LGD N.A.R.E.W. wspólnie z LGD Bramą na Podlasie zaplanowały realizację 2 projektów współpracy.

- Projekt współpracy międzynarodowej, którego **celem ogólnym** jest zwiększenie znaczenia produktów lokalnych w ofercie turystycznej obszaru, a **celami szczegółowymi** są promocja charakterystycznych dla danego obszaru produktów lokalnych oraz poznanie i upowszechnianie dobrych praktyk w zakresie wykorzystania produktów lokalnych. LGD N.A.R.E.W. przewiduje w ramach projektu wykorzystanie szeregu działań o charakterze edukacyjno-promocyjnym, w tym spotkań/warsztatów, wizyty studyjnej, wymiany wiedzy i informacji. Działania skierowane będą zarówno do producentów lokalnych, instytucji wspierających oraz członków Stowarzyszenia N.A.R.E.W.. **Produktem przedmiotowego projektu** będzie 1 kampania informacyjno-promocyjna obejmująca m.in. publikacje, materiały promocyjne, udział w imprezie targowej, konferencji oraz 1 wyjazd studyjny dotyczący dobrych praktyk z zakresu wykorzystania produktów lokalnych w zwiększeniu jakości oferty turystycznej obszaru. **Efektami podjętych działań** będzie zwiększenie rozpoznawalności obszaru partnerujących LGD wśród min. 1 000 potencjalnych turystów oraz wzrost świadomości min. 40 osób nt. możliwości poprawy oferty turystycznej regionu w oparciu o produkty lokalne
- Projekt współpracy, którego **celem ogólnym** jest stworzenie warunków do włączenia produktów lokalnych do oferty turystycznej na obszarze partnerujących Lokalnych Grup Działania, natomiast **celami szczegółowymi** są podniesienie wiedzy i umiejętności z zakresu identyfikacji produktów lokalnych charakterystycznych dla obszaru partnerujących LGD oraz włączenie zidentyfikowanych produktów lokalnych do oferty turystycznej na obszarze partnerujących LGD. Działania skierowane będą zarówno do producentów lokalnych, instytucji wspierających oraz członków LGD. **Produktem przedmiotowego projektu** będzie min. 30 osób uczestniczących w działaniach edukacyjnych oraz min. 2 zidentyfikowane zintegrowane produkty lokalne charakterystyczne dla danego regionu. **Efektami podjętych działań** będzie wzrost kompetencji min. 27 osób dotyczących identyfikacji produktów lokalnych oraz poszerzenie oferty turystycznej obszaru o 2 zintegrowane produkty lokalne.

1.2. Cel szczegółowy: Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD N.A.R.E.W. do 2023 r. (PROW)

Z przeprowadzonych konsultacji oraz analizy SWOT i diagnozy obszaru, rozwój przedsiębiorczości na terenie Stowarzyszenia N.A.R.E.W. w szczególności koncentrować się będzie w dwóch sferach. Podstawowym składnikiem rozwoju ekonomicznego obszaru Partnerstwa są i będą mikro i małe przedsiębiorstwa, dostarczające usługi dla ludności, jak również specjalizujące się w produkcji i handlu. Dalszy ich rozwój dotyczyć może zakresów wskazywanych w diagnozie i analizie SWOT, na przykład usług budowlanych, handlowych, remontowych, innych drobnych usług (fryzjer, krawiec), a także odnawialnych źródeł energii. LGD N.A.R.E.W. to także obszar, na którym w sposób szczególny zwraca się uwagę na turystykę, wypoczynek i rekreację. Dlatego też rozwój ekonomiczny tego obszaru upatruje się we wsparciu atrakcyjnej oferty dla osób przybywających do głównych ośrodków obszaru LGD, takich jak Tykocin, czy aktywnie wypoczywających w Narwiańskim Parku Narodowym. W związku z tym motorem rozwoju ekonomicznego tego obszaru będzie wsparcie przedsiębiorstw świadczących usługi turystyczne, w tym w szczególności w zakresie bazy noclegowej, infrastruktury umożliwiającej turystykę i rekreację w NPN, na obszarach Natura 2000 oraz jej otuliny.

Ze względu na specyfikę obszaru LGD N.A.R.E.W., dominujący kierunek rozwoju ekonomicznego będzie opierał się o zasoby przyrodnicze i kulturowe, a tym samym licznie występujące tu produkty lokalne. Jak wskazują dane z Diagnozy, na obszarze działania Stowarzyszenia N.A.R.E.W. dominującą branżą jest rolnictwo. W związku z tym, analizując działania na rzecz rozwoju przedsiębiorczości na terenie Partnerstwa N.A.R.E.W., nie należy pomijać tak kluczowego obszaru. Dlatego też wśród celów LSR preferowane będą przedsięwzięcia skupiające się na przetwarzaniu produktów rolniczych oraz specjalów kulinarnych, lokalnie przetwarzanych według starych receptur, ale w zgodzie z obowiązującymi przepisami. Stanowią one nieodłączną cechę wyróżniającą ten obszar.

(PROW) PRZEDSIĘWZIĘCIE 1.2.1: Podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej na obszarze LGD N.A.R.E.W.

W ramach planowanych przedsięwzięć dotyczących podejmowania i rozwijania działalności gospodarczej wspierane będą m.in. następujące działania:

- wsparcie lokalnego przetwórstwa;
- wsparcie przedsiębiorstw, dostarczających usług, firm produkcyjnych i handlowych;
- wsparcie innowacyjnych przedsiębiorstw, w tym działających w branży OZE;
- rozwój przedsiębiorczości w zakresie usług turystycznych i rekreacyjnych, poprzez rozbudowę przede wszystkim bazy noclegowej, gastronomicznej, hotelarskiej, obsługi ruchu turystycznego, pamiątkarstwa;
- rozwój przedsiębiorczości w zakresie usług turystyczno-rekreacyjnych poprzez tworzenie i rozwój wypożyczalni sprzętu wodnego; budowa, rozbudowa atrakcji turystycznych, rekreacyjnych;
- wsparcie przedsiębiorczości w oparciu o nowe zawody w rozwijających się branżach zielonych technologii, silver economy przy zachowaniu możliwości wspierania przedsiębiorczości zawodów zanikających (np. kowalstwo, garncarstwo);
- wsparcie przedsiębiorczości w obszarze turystyki, w szczególności działalności gospodarczej w oparciu o cenne obiekty, które mogłyby być znaczącymi atrakcjami obszaru;
- wprowadzanie i rozszerzanie oferty turystycznej (np. na sezon zimowy w oparciu o narciarstwo biegowe, budowy parków rozrywki o tematyce narwiańskiej, Natury 2000);

W ramach LSR przewiduje się wsparcie osób planujących założyć działalność gospodarczą poprzez udzielanie premii w wysokości 75 000 zł. Uzasadnieniem dla wysokości przyznawanego wsparcia jest szereg analiz przeprowadzonych przez LGD w zakresie dostępnego wsparcia na zakładanie działalności gospodarczej, dostępnych w latach 2007-2013. Adekwatność kwoty wynika również z konsultacji społecznych przeprowadzonych w ramach procesu partycypacji, gdzie na spotkaniach dyskutowano adekwatność i wysokość proponowanego wsparcia w ramach premii. Ponadto w ramach wspierania działalności form planujących dalszy rozwój lub dywersyfikację działalności planowane jest przyznawanie wsparcia w wysokości do 300 000 zł. na przedsiębiorstwo, stanowiącego nie więcej niż 70% kosztów kwalifikowanych inwestycji przewidzianej w biznesplanie.

INNOWACYJNOŚĆ: W tym przedsięwzięciu zakłada się wsparcie co najmniej 2 operacji o charakterze innowacyjnym, zgodnie z przyjętą definicją innowacyjności, zaprezentowaną na wstępie do celu 1.

1.3. Cel szczegółowy: Wzmocnienie potencjału kulturowo-historycznego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023 r. (EFRR/PROW)

Realizacja rozwoju ekonomicznego, czy w zakresie drobnej przedsiębiorczości, czy w zakresie turystyki musi współgrać z bogactwami tego obszaru. Te oraz inne potencjały historyczne i kulturowe wskazane w diagnozie oraz podkreślone w analizie SWOT, w tym dbałość o ochronę tożsamości historycznej i kulturowej obszaru są nieodłącznym elementem rozwoju narwiańskich miejscowości. Przedsięwzięcia zaplanowane w tym zakresie, dotyczące w dużej mierze zachowania dziedzictwa kulturalnego i historycznego obszaru, w tym w szczególności na obiektach zabytkowych, w tym sakralnych, zdiagnozowanych na przykład w Łapach, Poświętnem, Turośni Kościelnej oraz Tykocinie, mają wspierać swoją trwałością bogactwo i potencjał

Partnerstwa – tak aby na tym właśnie obszarze historia, kultura oraz ekonomia i jakość życia w sposób zrównoważony mogły współistnieć i synergicznie się uzupełniać.

Kwalifikowane typy przedsięwzięć realizowane w ramach LSR, służące realizacji tak sprecyzowanego celu są następujące:

(EFRR) PRZEDSIĘWZIĘCIE 1.3.1: Dbałość o obiekty zabytkowe obszaru LGD N.A.R.E.W., w tym:

- projekty inwestycyjne dotyczące prac konserwatorskich, restauratorskich, odbudowy, przebudowy przy obiektach zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków/ewidencji zabytków);
- budowa towarzyszącej infrastruktury technicznej, informacyjnej oraz kompleksowe zagospodarowanie terenu wokół obiektów dziedzictwa kulturowego;
- dostosowanie obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego do potrzeb osób niepełnosprawnych;
- zabezpieczenie obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (np. monitoring, instalacje alarmowe, przeciwpożarowe itp.);
- dostosowanie obiektów zabytkowych do działalności kulturalnej;
- konserwacja muzealiów, starodruków, archiwaliów, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych wraz z dostosowaniem pomieszczeń do właściwego przechowywania zbiorów i ich zabezpieczenia;
- zakup trwałego wyposażenia wpływającego na unowocześnienie obiektów kultury, w tym m.in. sprzętu wystawienniczego, magazynowego, technicznego i multimedialnego.

(PROW) PRZEDSIĘWZIĘCIE 1.3.2: Inicjatywy lokalne na rzecz dziedzictwa kulturowego LGD N.A.R.E.W., w tym:

- wsparcie operacji związanych z zachowaniem dziedzictwa kulturalnego w zakresie infrastrukturalnym, np.: odnawianie przydrożnych krzyży i kapliczek, pomników, miejsc pamięci narodowej itp.;
- wsparcie operacji związanych z zachowaniem dziedzictwa kulturowego w zakresie niematerialnym, np.: zakup strojów ludowych i instrumentów dla zespołów ludowych, wydanie publikacji związanych z dokumentacją kultur tradycyjnych;
- wsparcie szeroko pojętej animacji kulturowej i społecznej prowadzonej w oparciu o lokalne dziedzictwo kulturowe;
- wsparcie działań edukacyjnych, w tym warsztatów, kursów i szkoleń dotyczących zagadnień szeroko pojętej kultury tradycyjnej;
- wsparcie działań popularyzujących elementy kultur tradycyjnych, w tym konkursy, przeglądy, festiwale, seminaria i konferencje;
- wsparcie operacji związanych z kultywowaniem praktyk obrzędowych związanych z cyklem świąt dorocznych i rodzinnych oraz innymi zwyczajami praktykowanymi przez społeczności lokalne;
- wsparcie operacji dotyczących kultywowania tradycyjnych upraw i hodowli, przetwórstwa żywności oraz potraw lokalnych;
- wsparcie inicjatyw spełniających kryteria zachowania niematerialnego dziedzictwa obszaru LGD.

1.4. Cel szczegółowy: Wzmocnienie potencjału przyrodniczego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023r. (PROW/EFRR)

Obszar LGD N.A.R.E.W. charakteryzuje się unikalnymi walorami przyrodniczymi wspomagany działalnością Narwiańskiego Parku Narodowego oraz ochroną gwarantowaną systemem NATURA 2000. Z tego względu Partnerstwo to jest szczególnie predysponowane do dbałości o zrównoważony rozwój w oparciu o posiadane dziedzictwo naturalne. Rozwój ekonomiczny regionu odbywać się powinien w zgodzie i przy racjonalnym zaangażowaniu mieszkańców tego obszaru. Nie będzie to możliwe bez rozwoju ich świadomości, rozbudzania wrażliwości przyrodniczej, ochrony środowiska. Ważnym elementem w tym obszarze będą inicjatywy na rzecz adaptacji do zmieniających się warunków klimatycznych w ostatnich latach. Lokalna społeczność zauważa nasilenie katastrofalnych zjawisk klimatycznych i częstsze występowanie ekstremalnych zjawisk pogodowych, przyczyniających się do powstawania ogromnych strat materialnych i społecznych. W związku z tym podjęte zostaną inicjatywy w zakresie działań adaptacyjnych towarzyszących inicjatywom na rzecz rozwoju lokalnej gospodarki przestrzennej gmin LGD N.A.R.E.W. i ochrony ekosystemów. Wdrażanie takich działań nie tylko zmniejsza ryzyko związane z różnymi zagrożeniami, lecz także stwarza pole doświadczeń do wdrażania nowych działań, które mogą być wykorzystane w przyszłości do adaptacji do zmian klimatu. Ponadto celem kompleksowości podejścia Partnerstwa N.A.R.E.W. promowane będą przedsięwzięcia dotyczące systemowego, wspieranego przez lokalne projekty JST w zakresie modernizacji infrastruktury w gospodarstwach domowych, w zakresie OZE, w tym w szczególności w gminach Krypno i Wyski, które jak wynika z diagnozy potrzeb, odczuwają największe deficyty w tym zakresie.

Kwalifikowane typy przedsięwzięć realizowane w ramach LSR, służące realizacji tak sprecyzowanego celu są następujące:

(PROW) PRZEDSIĘWZIĘCIE 1.4.1: Podniesienie wiedzy społeczności lokalnej obszaru LGD N.A.R.E.W. w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych, w tym:

- promocja postaw proekologicznych oraz walorów regionu w zakresie dziedzictwa przyrodniczego wśród mieszkańców poprzez innowacyjne przedsięwzięcia mające za zadanie podnoszenie świadomości ekologicznej, w tym np. promujących segregację odpadów komunalnych, wspierających zapobieganie zmianom klimatycznym;
- przedsięwzięcia szkoleniowe promujące i wzmacniające estetykę otoczenia wsi, zachowanie i znakowanie miejsc szczególnej ochrony przyrody, w tym Natura 2000.

INNOWACYJNOŚĆ: W tym przedsięwzięciu zakłada się wsparcie co najmniej 1 operację o charakterze innowacyjnym, zgodnie z przyjętą definicją innowacyjności, zaprezentowaną na wstępie do celu 1.

(EFRR) PRZEDSIĘWZIĘCIE 1.4.2: Inwestycje na rzecz ekologii i OZE w gospodarstwach domowych LGD N.A.R.E.W.

- wsparcie projektów na rzecz gospodarstw domowych z obszaru LGD N.A.R.E.W. w szczególności jak wynika z przeprowadzonej diagnozy gmin Krypno oraz Wyszki, w zakresie ochrony środowiska naturalnego poprzez wdrożenie rozwiązań ekologicznych polegających na montażu instalacji OZE w gospodarstwach domowych.

Cel 2. Wzmocnienie standardu życia mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.

LGD N.A.R.E.W. wskazując ten cel, jako jeden z trzech głównych kierunków rozwoju podkreśla, iż poprawa jakości życia na tym obszarze nieodłącznie związana będzie z realizacją przedsięwzięć infrastrukturalnych różnego typu, wskazywanych przez społeczność lokalną. To potencjały tego obszaru wskazywane w analizie SWOT, wsparte zostaną ogólnodostępną infrastrukturą zarówno w zakresie udostępnienia i wykorzystania miejsc cennych przyrodniczo i kulturowo na rzecz ich funkcji społecznych, jak również podniesieniem poziomu życia mieszkańców poprzez umożliwienie im szerszego dostępu do miejsc spędzania wolnego czasu i rekreacji oraz rozwoju turystyki.

2.1. Cel szczegółowy: Poprawa dostępności do infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej i kulturalnej poprzez budowę i rozbudowę obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. do 2023r. (PROW)

Analiza potencjału obszaru LGD N.A.R.E.W. wskazana w diagnozie, jak również analizie SWOT, wskazuje na wysoką atrakcyjność gmin Partnerstwa - jako miejsca do życia, w szczególności gmin będących w najbliższym sąsiedztwie Białegostoku. Gminy Choroszcz i Turośń Kościelna stały się miejscem osiedlania się mieszkańców Białegostoku, którzy zawodowo nadal pozostają związani ze stolicą regionu. Gminy Partnerstwa stały się również atrakcyjnym miejscem spędzania wolnego czasu. Niemniej jednak analiza walorów turystycznych, jak również bazy do rekreacji, turystyki czy spędzania wolnego czasu przez mieszkańców wskazuje na potrzebę poprawy wybranych składników infrastruktury, w tym tej, z której korzystają mieszkańcy. Równolegle do działań z zakresu ogólnodostępnej infrastruktury dla mieszkańców ważnym obszarem wsparcia powinna być rozbudowa podstawowej infrastruktury związanej z turystyką, w tym szlakami, drogami rowerowymi, szlakami turystycznymi (pieszymi, konnymi) wraz ze wsparciem małej infrastruktury towarzyszącej.

Kwalifikowane typy przedsięwzięć realizowane w ramach LSR, służące realizacji tak sprecyzowanego celu są następujące:

(PROW) PRZEDSIĘWZIĘCIE 2.1.1: Wsparcie ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej na obszarze LGD N.A.R.E.W., w tym:

- budowa lub przebudowa infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej i kulturalnej; placów zabaw, siłowni zewnętrznych, boisk, mini golfa; obiektów rekreacji i turystyki w zgodzie z potrzebami mieszkańców;
- weryfikacja istniejącego systemu szlaków turystycznych i stworzenie zintegrowanego systemu szlaków, poprzez uzupełnienie infrastruktury na/przy szlaku; budowa, przebudowa i oznaczenie szlaków turystycznych (m.in. pieszych, rowerowych, konnych);
- rozwój infrastruktury do turystyki aktywnej na szlakach (wodnej, konnej, rowerowej, pieszej);
- przedsięwzięcia w zakresie zagospodarowania turystycznego rzeki Narew (m.in. tworzenie i modernizacja plaż, kąpielisk oraz zagospodarowanie terenu i mała infrastruktura plaż);
- budowa i przebudowa infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej w Narwiańskim Parku Narodowym (np. budowa hangaru na kajaki);
- budowa i przebudowa centrów i domów kultury, obiektów spotkań mieszkańców, w tym świetlic wiejskich.

Przewidywana wysokość wsparcia na operacje realizowane w zakresie tego przedsięwzięcia w zakresie świetlic wiejskich, w ramach LSR N.A.R.E.W. uwzględnia operacje o kwocie kwalifikowanej wydatków do 450.000,00 zł.

2.2 Cel szczegółowy: Rewitalizacja wybranych obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. na rzecz ich funkcji społecznej, gospodarczej i edukacyjnej oraz estetyki miejscowości do 2023r. (EFRR)

Spółeczność lokalna uczestnicząca w konsultacjach, wykazała potrzebę większego dostępu do usług społecznych różnego typu, które są deficytowe w gminach Stowarzyszenia N.A.R.E.W. ze względu na marginalne położenie części miejscowości i wsi w stosunku do większych ośrodków miejskich czy centrów gmin. Wśród nich, uczestnicy konsultacji wskazali potrzebę dostępu do usług profilaktycznych. Stąd też w zakresie LSR wsparciem powinny być objęte ewentualne inwestycje dotyczące przebudowy, remontów, czy rozbudowy obiektów związanych ze świadczeniem tego typu usług. Dużą rolę na terenie Partnerstwa odgrywają również ośrodki gminne (np. Łapy, Sokoły) w sposób szczególny zajmujące się aktywną integracją osób niepełnosprawnych i nieaktywnych zawodowo. W ramach infrastruktury, która może uzyskać nową funkcję społeczną ważne będą inwestycje w obiekty infrastruktury społecznej na terenie Partnerstwa, które służyć będą mogły wsparciu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, realizujące działania integracji społecznej; jak również opiekę nad osobami potrzebującymi. Wśród nich, zgodnie z przeprowadzoną diagnozą, w szczególności wsparcia potrzebują osoby starsze i niepełnosprawne. Mieszkańcy tego obszaru wskazują miejsca i obiekty na terenie Partnerstwa, które mogą uzyskać nowe funkcje np. kulturalne, społeczne, gospodarcze czy edukacyjne.

Ponadto konsultacje społeczne oraz diagnoza obszaru wskazują na potrzebę wsparcia projektów realizowanych na obszarze partnerstwa służących dbałości o estetykę miejsc publicznych, umożliwiających uporządkowanie i zagospodarowanie przestrzeni publicznej; służących poprawie bezpieczeństwa publicznego. Dlatego też wsparte zostaną przedsięwzięcia mające na celu ulepszenie estetyki oraz nadanie walorów funkcjonalnych przestrzeni – projekty służące udostępnieniu terenów dla mieszkańców.

Kwalifikowane typy przedsięwzięć realizowane w ramach LSR, służące realizacji tak sprecyzowanego celu są następujące:

(EFRR) PRZEDSIĘWZIĘCIE 2.2.1 Infrastruktura usług integracji społecznej oraz aktywizacji zawodowej na obszarze LGD N.A.R.E.W.

- przebudowa, remont, modernizacja, adaptacja oraz wyposażenie istniejących obiektów infrastruktury społecznej z przeznaczeniem na warsztaty, kluby i centra integracji społecznej służące przygotowaniu do wejścia na rynek pracy, świetlice środowiskowe, centra aktywności lokalnej dla dzieci i młodzieży, świadczące usługi z zakresu aktywizacji dzieci i młodzieży ze środowisk najuboższych zagrożonych dziedziczeniem ubóstwa.

Projekty realizowane w tym przedsięwzięciu dotyczyć mogą wyłącznie wsparcia infrastruktury połączonej z realizacją projektów przewidzianych w celu szczegółowym 3.2. dotyczącym tworzenia i funkcjonowania w zdiagnozowanych społecznościach lokalnych zarówno obiektów aktywizacji zawodowej jak i placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży, w tym klubów dla dzieci/młodzieży; świetlic środowiskowych; ognisk wychowawczych i kół zainteresowań, świetlic socjoterapeutycznych, klubów młodzieżowych organizujących zajęcia socjoterapeutyczne lub z programami socjoterapeutycznymi. Tym samym przedsięwzięcie to będzie elementem podnoszenia jakości życia na obszarze LGD N.A.R.E.W. i spójności tego obszaru, służąc integracji lokalnych społeczności, w tym osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, w dążeniu do redukcji ubóstwa i dysproporcji w dostępie do usług oraz wspierania aktywności społecznej i zawodowej, a tym samym do rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru LGD N.A.R.E.W.

(EFRR) PRZEDSIĘWZIĘCIE 2.2.2. Poprawa estetyki miejscowości obszaru LGD N.A.R.E.W.

- uporządkowanie i zagospodarowanie oraz poprawa dostępu do przestrzeni publicznej miejscowości LGD;
- poprawa bezpieczeństwa publicznego wraz z przebudowa i adaptacja zdegradowanych obiektów, terenów i przestrzeni w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji, kulturalnych, społecznych, edukacyjnych, w tym rewitalizacja parków, placów, rynków, centrów wsi i miasteczek.

Cel 3. Wzmocnienie współpracy i aktywności lokalnej na rzecz rozwoju LGD N.A.R.E.W. do 2023r.

Stowarzyszenie N.A.R.E.W. podczas konsultacji poprzedzających budowę celów LSR wielokrotnie zwracało uwagę na potrzebę uwspólniania działań, pogłębienia partnerskiej współpracy na rzecz tego obszaru. Kapitał społeczny wyrażony m.in. ilością powiązań formalnych i nieformalnych pomiędzy mieszkańcami należy objąć szczególnym wsparciem w ramach LSR.

3.1. Cel szczegółowy: Społeczność LGD N.A.R.E.W. liderem współpracy i animacji lokalnej do 2023r. (PROW)

W przekonaniu uczestników konsultacji oraz w oparciu o wynik diagnozy partnerstwa należy podkreślić, iż pełne wdrażanie LSR nie będzie możliwe bez rzeczywistego zaangażowania mieszkańców LGD Stowarzyszenie N.A.R.E.W. Z perspektywy dotychczasowych doświadczeń wdrażania LSR, wzrosła aktywność mieszkańców wyrażona ilością zarejestrowanych stowarzyszeń na terenie Partnerstwa, w stosunku np. do roku 2006. Niemniej jednak istnieje potrzeba dalszego wzmocnienia i pogłębiania współpracy pomiędzy wszystkimi aktorami zaangażowanymi w rozwój obszaru.

Rozwój lokalny w przekonaniu uczestników konsultacji musi odbywać się w zgodzie z ideą współpracy, budowania partnerstw, wspierania powstawania grup formalnych i nieformalnych a docelowo aktywnych, zrzeszonych i zarejestrowanych organizacji społecznych. Niezbędne są działania aktywizujące oraz wspierające inicjatywy mieszkańców. Aktywność może być skupiona wokół kultury, ochrony środowiska, czy potrzeb poszczególnych grup społecznych (np. aktywność młodzieży, dzieci, seniorów) czy defaworyzowanych z różnych przyczyn (niepełnosprawnych, bierniej młodzieży czy domowników zagrożonych wykluczeniem społecznym). Rozwijana będzie w oparciu o współpracę między instytucjami kultury (np. GOK), oświaty, organizacjami i podmiotami prywatnymi. Wyrażona może być w formie wspólnych projektów, czy wsparcia konkretnych przedsięwzięć, wydarzeń ze wspólnego kalendarza imprez. Każda z tych form przyczyniać się będzie do budowania więzi społecznych i postaw społeczno-obywatelskich, a przez to do tworzenia warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej i lokalnej.

Kwalifikowane typy przedsięwzięć realizowane w ramach LSR, służące realizacji tak sprecyzowanego celu są następujące:

(PROW) PRZEDSIĘWZIĘCIE 3.1.1: Inicjatywy wzmacniające kapitał społeczny LGD N.A.R.E.W., w tym:

- realizacja operacji partnerskich oraz wspieranie tworzenia partnerstw między instytucjami kultury, oświaty, organizacjami społecznymi i podmiotami prywatnymi oraz dialogu społecznego, międzykulturowego i międzypokoleniowego;
- realizacja przedsięwzięć kulturalnych, artystycznych oraz sportowo-rekreacyjnych aktywizujących oraz integrujących mieszkańców;
- wsparcie oferty kulturalnej, sportowej, organizacji czasu wolnego w instytucjach kultury, sportu, centrów aktywności lokalnej (np. świetlic wiejskich), bibliotekach;
- wzmacnianie kapitału społecznego i partycypacji społecznej, m.in. wsparcie edukacji obywatelskiej, komunikacji z mieszkańcami, w tym podniesienie dostępności i jakości e-usług; wzmacnianie społecznych i obywatelskich kompetencji mieszkańców regionu, m.in. poprzez poradnictwo obywatelskie, promocję wolontariatu;
- wsparcie i promocja wzorców współpracy pomiędzy NGO – JST, m.in. promocja wiedzy o budżetach obywatelskich, zlecaniu zadań publicznych, promocji gminnych rad pożytku publicznego, budowaniu partnerstw lokalnych i regionalnych na rzecz ekonomii społecznej, klauzul społecznych;
- centrum wspierania małych firm i ekonomii społecznej - kreowanie nowych działalności gospodarczych poprzez wspieranie potencjału przedsiębiorczości i zaradności mieszkańców obszaru LGD; wsparcie operacji w zakresie dostarczania usług księgowych, prawnych, szkoleniowych na rzecz organizacji;
- działania edukacyjne skierowane do miejscowych liderów oraz wsparcie ich w inicjatywach lokalnych;
- organizacja czasu wolnego, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży oraz realizacja działań aktywizujących rodziców wraz z dziećmi oraz rodziny;
- wsparcie wspólnych kompleksowych programów w organizacji czasu wolnego, kulturze i sporcie;

(PROW) PRZEDSIĘWZIĘCIE 3.1.2: Działania animacyjne LGD N.A.R.E.W. na rzecz rozwoju obszaru, w tym:

- organizacja szkoleń, doradztwa, konsultacji w zakresie możliwości pozyskiwania środków w zakresie LSR;
- organizacja szkoleń, pokazów, wyjazdów studyjnych, przez LGD celem ukazania dobrych praktyk i długofalowych korzyści współpracy lokalnej;
- realizacja działań integracyjnych, wzmacniających tożsamość lokalną i regionalną;
- ciągła profesjonalizacja kadr LGD;
- działania inne objęte Planem Komunikacji, działalnością w ramach kosztów bieżących LGD oraz Procedurą monitoringu i ewaluacji.

3.2. Cel szczegółowy: Wyrównywanie szans grup defaworyzowanych w społecznościach lokalnych LGD N.A.R.E.W. na lokalnym rynku pracy do 2023r. (EFS)

Jak wykazują analizy obszaru przeprowadzone w ramach diagnozy LGD Stowarzyszenie N.A.R.E.W. - jak również wskazania mieszkańców wyrażone w analizie SWOT oraz konsultacjach - podmiejski charakter części gmin LGD oraz marginalne i rozproszone położenie wielu miejscowości na obszarze Partnerstwa powoduje znaczne problemy społeczne. Celem zrównoważonego rozwoju całego obszaru, społeczność uczestnicząca w konsultacjach, pokłada dużą nadzieję w możliwościach jakie daje wsparcie inicjatyw lokalnych na rzecz osób, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej czy zawodowej. Na terenie Partnerstwa już teraz realizowane są działania aktywizujące (zwłaszcza społeczności marginalizowane, wykluczone), na przykład na osiedlu Osse w Łapach, czy w gminie Sokoły. To tutaj też są dobre przykłady współpracy samorządu z podmiotami ekonomii społecznej (Turośń Kościelna). Coraz częściej działaniom środowisk lokalnych towarzyszą przedsięwzięcia realizowane w partnerstwie instytucji samorządowych i pozarządowych. Potrzebna jest jednak w tym zakresie dalsza promocja współpracy partnerskiej, dlatego też wspierane będzie tworzenie partnerstw skupiających podmioty integracji społecznej z terenu 11 gmin LGD N.A.R.E.W. Ponadto lokalna grupa działania w ramach LSR promować będzie te przedsięwzięcia, które mają przyczynić się do integracji społecznej i zawodowej grup wymagających szczególnego wsparcia.

Kwalifikowane typy przedsięwzięć realizowane w ramach LSR, służące realizacji tak sprecyzowanego celu są następujące:

(EFS) PRZEDSIĘWZIĘCIE 3.2.1: Projekty aktywności lokalnej społeczności LGD N.A.R.E.W., w tym:

- wsparcie tworzenia partnerstw podmiotów zaangażowanych w pracę z grupami defaworyzowanymi i bezrobotnymi oraz realizacja wspólnych działań w ramach programów aktywności lokalnej na rzecz osób defaworyzowanych zdiagnozowanych w LSR, w tym w szczególności osób młodych, niepełnosprawnych, kobiet w gospodarstwach rolnych, oraz innych zagrożonych lub wykluczonych społecznie mieszkańców obszaru LGD;
- wsparcie specjalistyczne osób defaworyzowanych (np. utworzenie ponadgminnego centrum interwencji kryzysowej – centrum usług dla klientów OPS; wsparcie programów profilaktyki na rzecz dzieci z rodzin patologicznych; realizacja działań przeciwdziałających przemocy; poradnictwo specjalistyczne);
- realizacja działań i programów na rzecz aktywizacji społecznej, zawodowej, zdrowotnej, edukacyjnej osób niepełnosprawnych oraz ich integracji z otoczeniem.

(EFS) PRZEDSIĘWZIĘCIE 3.2.2: Infrastruktura społeczna na rzecz aktywizacji i reintegracji społeczno-zawodowej LGD N.A.R.E.W., w tym:

- usługi reintegracji społeczno-zawodowej skierowanej do osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym świadczone przez CIS i KIS, w tym także stworzenie nowych miejsc reintegracji społeczno-zawodowej w istniejących podmiotach, o których mowa w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym; utworzenie podmiotów o których mowa w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym;
- wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania środowiskowych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży, m.in. ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice środowiskowe, świetlice socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe organizujące zajęcia socjoterapeutyczne lub z programami socjoterapeutycznymi;
- wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania miejsc świadczenia usług opiekuńczych w formie stałych lub krótkookresowych miejsc pobytu dziennego lub stałych lub krótkookresowych miejsc pobytu całodobowego (o ile stanowią formę usług świadczonych w lokalnej społeczności);
- wsparcie rodzin w rozwoju i samodzielnym wypełnianiu funkcji społecznych przez wzmocnienie roli i funkcji rodziny, rozwijanie umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny, podniesienie świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny poprzez konsultacje i poradnictwo specjalistyczne, poradnictwo rodzinne i poradnictwo rodzinne specjalistyczne, poradnictwo pedagogiczne, psychologiczne, terapia dla rodzin dotkniętych przemocą, mediacja, usługi dla rodzin z dziećmi, w tym usługi opiekuńcze i specjalistyczne, pomoc prawna, grupy wsparcia lub grupy samopomocowe.

3.3. Cel szczegółowy: Wsparcie inicjatyw edukacyjnych oraz rozwój kwalifikacji i aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023r. (EFS)

Rozwój ekonomiczny regionu odbywać się powinien w zgodzie i przy racjonalnym zaangażowaniu mieszkańców tego obszaru. Rozwój ich kompetencji, podnoszenie poziomu wykształcenia muszą być spójne z potrzebami lokalnych przedsiębiorców oraz lokalnego rynku pracy. Mając na uwadze specyfikę obszaru LGD N.A.R.E.W., poziom wykształcenia oraz bezrobocia ujawniony w danych w diagnozie, z drugiej zaś strony potencjał rynku pracy jakim są firmy lokalne, a przede wszystkim rynek aglomeracji białostockiej, w ramach LSR przewidziane zostanie wsparcie w zakresie podnoszenia kwalifikacji mieszkańców na rzecz ich aktywności zawodowej. Zaplanowane wsparcie powinno być odpowiedzią na potrzeby lokalnych pracodawców. Podnoszenie kwalifikacji powinno się również wiązać z typami wspieranej przedsiębiorczości na obszarze LGD, w tym w szczególności przetwórstwem, turystyką, rozwojem usług dla mieszkańców, rolnictwa. Jednocześnie wsparciem objęte zostaną również dzieci i młodzież w małych szkołach wiejskich, gdzie zdiagnozowano potrzebę uruchomienia programów na ich rzecz, w tym w szczególności w gminach Choroszcz i Turośń Kościelna. Specyfika gmin LGD: rozproszenie poszczególnych miejscowości oraz marginalne położenie w stosunku do dużych ośrodków wpływają na dorastające i rozwijające się tutaj pokolenie dzieci i młodzieży. Wyzwania stojące przed LSR na rzecz tej grupy społecznej i jej otoczenia wspierane będą dwutorowo. Z jednej strony nastąpi poprawa oferty edukacji przedszkolnej oraz szkół wiejskich. Wsparcie edukacji przedszkolnej oraz wzmocnienie oferty małych szkół wiejskich przyczyni się do budowania potencjału, w szczególności utalentowanych dzieci i zdolnej młodzieży, wspierania talentów, rozwijania zainteresowań i zapobiegania patologizacji zachowań oraz dysproporcji rozwojowych tej grupy w stosunku do ich rówieśników.

Kwalifikowane typy przedsięwzięć realizowane w ramach LSR, służące realizacji tak sprecyzowanego celu są następujące:

(EFS) PRZEDSIĘWZIĘCIE 3.3.1 Wsparcie edukacji dzieci w małych szkołach na terenie LGD N.A.R.E.W., w tym:

- Wsparcie projektów edukacyjnych, doradztwo edukacyjno-zawodowe, realizacja dodatkowych zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, realizacja zajęć rozwijających uzdolnienia, pomoc stypendialna służąca kształtowaniu i rozwijaniu u uczniów z małych szkół obszaru LGD N.A.R.E.W. kompetencji kluczowych, w tym m.in. porozumiewania się w językach obcych, kompetencji matematycznych, naukowo-technicznych, informatycznych oraz innych umiejętności, niezbędnych na rynku pracy.
- Wsparcie projektów służących doskonaleniu umiejętności m.in. interpersonalnych i społecznych oraz kompetencji zawodowych nauczycieli w małych szkołach LGD N.A.R.E.W. służących rozwijaniu kompetencji i wiedzy uczniów;
- Wsparcie kompleksowych programów obejmujących: wyposażenie szkolnych pracowni w narzędzia do nauczania przedmiotów przyrodniczych lub matematyki; doskonalenie umiejętności i kompetencji zawodowych nauczycieli, w tym nauczycieli przedmiotów przyrodniczych lub matematyki, niezbędnych do prowadzenia procesu nauczania opartego na metodzie eksperymentu; kształtowanie i rozwijanie kompetencji uczniów w zakresie przedmiotów przyrodniczych lub matematyki;
- Wsparcie na rzecz zwiększenia wykorzystania TIK w małych szkołach, poprzez: wyposażenie, zapewnienie odpowiedniej infrastruktury sieciowo-usługowej; podnoszenie kompetencji cyfrowych nauczycieli wszystkich przedmiotów, w tym w zakresie TIK; kształtowanie i rozwijanie kompetencji cyfrowych uczniów, w tym z uwzględnieniem bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni i zagrożeń; rozwijania kompetencji cyfrowych uczniów poprzez naukę programowania.

(EFS) PRZEDSIĘWZIĘCIE 3.3.2 Zapewnienie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej na terenie LGD N.A.R.E.W., w tym:

- Wsparcie w LSR programów kształtujących i rozwijających kompetencje kluczowe (porozumiewania się w językach obcych, matematycznych, podstawowych kompetencji naukowo-technicznych, informatycznych) oraz właściwych postaw/umiejętności niezbędnych na rynku pracy (umiejętność uczenia się, kreatywność, innowacyjność, inicjatywność, przedsiębiorczość oraz praca zespołowa) w szczególności: realizacja projektów edukacyjnych w przedszkolach, realizacja dodatkowych zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, realizacja zajęć rozwijających uzdolnienia, organizacja kółek zainteresowań, warsztatów, laboratoriów, nawiązanie współpracy z otoczeniem, w celu realizacji programów edukacyjnych.
- Projekty dotyczące umiejętności i kompetencji zawodowych nauczycieli w przedszkolach na terenie LGD N.A.R.E.W. w zakresie stosowania metod oraz form organizacyjnych sprzyjających kształtowaniu i rozwijaniu u dzieci w wieku przedszkolnym kompetencji kluczowych niezbędnych na rynku pracy;

(EFS) PRZEDSIĘWZIĘCIE 3.3.3 Wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. pozostających poza rynkiem pracy, w tym:

- zwiększenie aktywności i mobilności zawodowej oraz zdolności do zatrudnienia grupy osób biernych zawodowo, ponieważ te osoby często też mogą być osobami, które będą zagrożone wykluczeniem społecznym; zidentyfikowanie i aktywizacja zawodowa tych osób na poziomie lokalnym;
- bezwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej obejmujące:
 - dotację inwestycyjną,
 - wsparcie pomostowe: finansowe przez okres 12 miesięcy (6 m-cy: do wysokości minimalnego wynagrodzenia obowiązującego w danym roku ogłoszenia konkursu na niezbędne wydatki związane z prowadzeniem bieżącej działalności gospodarczej – zgodnie z katalogiem wydatków; 6 m-cy: pokrycie opłat publiczno-prawnych).

Założenia analizy wskaźnikowej realizacji LSR

LGD N.A.R.E.W. w analizie wskaźnikowej zaprezentowanej w Matrycy, Tabeli Celów i wskaźników LSR oraz Planie Działania (rozdział VII oraz załącznik do LSR) przyjęła **kryterium adekwatności wskaźników** w stosunku do celów i przedsięwzięć, korzystając z obowiązkowych wskaźników monitorowanych na poziomie poszczególnych programów dla danego obszaru tematycznego oraz w poszczególnych przedsięwzięciach LSR została uzupełniona wskaźnikami własnymi LGD. W przypadku celów i przedsięwzięć planowanych przez LGD N.A.R.E.W. w ramach PROW 2014-2020 wskaźniki odnoszą się do *Obszarów tematycznych określonych dla Programu, wraz z metodologią przyjętą w PROW*. W przypadku celów i przedsięwzięć wspieranych w ramach RPOWP (EFS i EFRR) wskaźniki przyjęte do monitorowania w ramach LSR odnoszą się do osi VIII i IX RPO WP, w ramach których realizowane będą operacje przewidziane w LSR. Ich pomiar odbywać się będzie w oparciu o definicje i metodologię przyjętą dla RPOWP, w tym w szczególności *Metodologię szacowania wartości docelowych dla wskaźników wybranych do realizacji w RPOWP 2014-2020 oraz Wspólną listę wskaźników kluczowych 2014-2020 EFS*. Przyjęte wskaźniki, zaprezentowane w Matrycy, Tabeli wskaźników oraz Planie Działania są mierzalne, przejrzyste, do każdego z nich podano źródło danych oraz okresy pomiaru, wartość bazową oraz termin osiągnięcia wartości docelowych (kamienie milowe: 2018/2021/2023).

Przyjęte wartości docelowe wskaźników w poszczególnych celach wynikają z planowanej wartości środków z Programu PROW oraz RPOWP. Dla każdego z celów ogólnych określono wskaźniki oddziaływania, celów szczegółowych wskaźniki rezultatu a dla przedsięwzięć wskaźniki produktu. W LSR przyjęto również wskaźniki pochodzące ze źródeł statystyki publicznej i dotyczą one w głównej mierze wskaźników oddziaływania, mierzonych w oparciu o dane pochodzące z Głównego Urzędu Statystycznego.

Wskaźniki produktu zostały określone dla wszystkich przedsięwzięć, a wskaźniki rezultatu dla wszystkich celów szczegółowych. Tabela 28 pokazuje bieżący sposób monitorowania realizacji wskaźników w podziale na poszczególne fundusze, ponieważ zgodnie z dokumentami programowymi wszystkie przedsięwzięcia są monofunduszowe. Dodatkowo matryca logiczna pokazuje przynależność wskaźnika rezultatu do odpowiedniego Programu w sytuacji, gdy cele szczegółowe są wielofunduszowe.

Dla wskaźników produktu i prawie wszystkich wskaźników rezultatu jako stan początkowy w roku 2016 przyjęto rozpoczęcie realizacji LSR. W związku z powyższym wartość bazowa tych wskaźników (jako stan początkowy) wynosi „0”.

Wskaźniki produktu własne oraz sposób ich pomiaru:

- Liczba akcji promocyjnych: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów dot. produktu i przetwórstwa
Sposób pomiaru: Szacując ww. wskaźnik planuje się zliczać następujące rodzaje wydarzeń związane z produktem lokalnym i przetwórstwem: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów, przyjmując średni koszt na wydarzenie min. 50 000 zł.
- Liczba wykonanych opracowań, publikacji, ulotek, broszur dot. produktu i przetwórstwa
Sposób pomiaru: Szacując ww. wskaźnik planuje się zliczać następujące rodzaje wydarzeń związane z produktem lokalnym i przetwórstwem: opracowań, publikacji, ulotek, broszur, przyjmując średni koszt na wydarzenie min. 50 000 zł.
- Liczba akcji promocyjnych: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów dot. dziedzictwa kulturowego.
Sposób pomiaru: Szacując ww. wskaźnik planuje się zliczać następujące rodzaje wydarzeń związane z dziedzictwem kulturowym obszaru LGD N.A.R.E.W.: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów, przyjmując średni koszt na wydarzenie min. 50 000 zł.
- Liczba wykonanych opracowań, publikacji, ulotek, broszur dot. dziedzictwa kulturowego
Sposób pomiaru: Szacując ww. wskaźnik planuje się zliczać następujące rodzaje wydarzeń związane z dziedzictwem kulturowym: opracowań, publikacji, ulotek, broszur, przyjmując średni koszt na wydarzenie min. 50 000 zł.
- Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury kulturalnej
Sposób pomiaru: Na podstawie przeprowadzonej diagnozy obszaru oszacowano liczbę nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury kulturalnej (świetlic) na poziomie 4 obiektów.
- Liczba wspartych inicjatyw wzmacniających kapitał społeczny obszaru
Sposób pomiaru: Szacując liczbę wspartych inicjatyw wzmacniających kapitał społeczny obszaru planuje się zliczać następujące rodzaje wydarzeń: szkolenia, warsztaty, kursy itp., przyjmując średni koszt na wydarzenie min. 50 000 zł.

Wskaźniki rezultatu własne oraz sposób ich pomiaru:

- Liczba osób, które rozpoznają produkty lokalne z obszaru LGD N.A.R.E.W. w wyniku działań promocyjnych w ramach LSR.
Sposób pomiaru: Zliczeni zostaną uczestnicy imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów dot. produktu i przetwórstwa oraz odbiorcy wykonanych opracowań, publikacji, ulotek i broszur dot. produktu lokalnego. Dotychczasowe doświadczenie Stowarzyszenia N.A.R.E.W. wskazuje że średnia liczba uczestników szkoleń, kursów, warsztatów itp. to 25 osób. Założono realizację 3 tego typu projektów co daje szacunkową liczbę 75 osób. Ponadto planuje się w ramach tego przedsięwzięcia wydanie / wykonanie 3 wydawnictw w średnim nakładzie 100 egz. Przyjmuje się, że 1 egzemplarz trafi przynajmniej do jednej osoby, co daje szacunkową liczbę 300 odbiorców. Łącznie szacowana liczba osób, które rozpoznają produkty lokalne z obszaru LGD N.A.R.E.W. w wyniku działań promocyjnych w ramach LSR wynosić będzie 375 osób.
- Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury kulturalnej
Sposób pomiaru: Dla tego wskaźnika rezultatu jako stan początkowy w roku 2016 przyjęto rozpoczęcie realizacji LSR. W związku z powyższym wartość bazowa tego wskaźnika (jako stan początkowy) wynosi 358 osób. Natomiast szacuje się, że w ramach tego przedsięwzięcia powstaną 4 nowe lub zmodernizowane w ramach LSR obiekty, a z każdego z nich rocznie skorzysta średnio ok. 163 osoby, co w roku 2023 daje szacowaną liczbę osób 3250 w okresie 5 lat.
- Liczba operacji realizowanych w partnerstwach
Sposób pomiaru: Przyjmując szacunkową liczbę inicjatyw na poziomie 6 szt., opierając się na doświadczeniach LGD z perspektywy finansowej 2007-2013, szacuje się, iż średnio 50% realizowanych projektów wykazuje partnerstwo sektorowe/międzysektorowe.

Tabela 28. Cele i wskaźniki LSR N.A.R.E.W.

1.0	CEL OGÓLNY 1	Rozwój ekonomiczny LGD N.A.R.E.W w zgodzie z potencjałem naturalnym i kulturowym obszaru do 2023 r.				
1.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Rozwój LGD N.A.R.E.W. w oparciu o promocję obszaru, w tym usług i produktów lokalnych do 2023r.				
1.2		Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD N.A.R.E.W. do 2023r.				
1.3		Wzmocnienie potencjału kulturowo-historycznego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023r.				
1.4		Wzmocnienie potencjału przyrodniczego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023r.				
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2014 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru
W 1.0	Wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 000 ludności		szt.	675	690	Dane statystyczne GUS/rok jednorazowo po zakończeniu realizacji LSR – 2024; liczone samodzielnie GUS oraz przeliczenie średniej do 10000 mieszkańców
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2016 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych / sposób pomiaru
w 1.1	Liczba osób, które rozpoznają produkty lokalne z obszaru LGD N.A.R.E.W. w wyniku działań promocyjnych w ramach LSR		osoby	0	6 251	Sprawozdania beneficjentów/badania własne ewaluacyjne; dane LGD / pomiar kilkukrotny
w 1.2	Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: przedsiębiorcy, grupy defaworyzowane (określone w LSR), młodzież, turyści, inne		szt.	0	2	Umowa / Sprawozdanie LGD/ dane LGD / pomiar kilkukrotny
w 1.3	Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem)		szt.	0	33	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar coroczny
w 1.4	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne		odwiedziny/rok	0	400	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/pomiar kilkukrotny
w 1.5	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich		m ²	0	3 200	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
w 1.6	Liczba osób przeszkolonych, w tym liczba osób z grup defaworyzowanych objętych wsparciem		osoby	0	40 (w tym z grup defaw. 20)	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar kilkukrotny

w 1.7	Liczba osób oceniających szkolenia jako adekwatne do oczekiwań zawodowych			osoby	0	20	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar kilkukrotny	
w 1.8	Produkcja energii cieplnej z nowowytbudowanych/nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE.			MWh/rok	0	268,886	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar kilkukrotny	
W 1.9	Szacowany spadek emisji gazów cieplarnianych			tony równoważnika CO ₂	0	102,2	Sprawozdania beneficjentów/dane LGD/ pomiar kilkukrotny	
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)	Wskaźniki produktu				
				Nazwa	Jednostka miary	Wartość		Źródło danych /sposób pomiaru
						początkowa 2016 rok	końcowa 2023 rok	
1.1.1	Promowanie obszaru LGD N.A.R.E.W. w tym produktów i usług lokalnych	mieszkańcy	konkurs	Liczba akcji promocyjnych: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów dot. produktu i przetwórstwa	szt.	0	3	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
				Liczba wykonanych opracowań, publikacji, ulotek, broszur dot. produktu i przetwórstwa	szt.	0	3	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
1.1.2	Projekty współpracy LGD N.A.R.E.W., (w tym międzynarodowy), dotyczące produktu lokalnego	mieszkańcy / turyści	projekt współpracy	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
				Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	szt.	0	3	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
1.2.1	Podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej na obszarze LGD N.A.R.E.W	mieszkańcy / przedsiębiorcy	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	szt.	0	24	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje.	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny

				Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	szt.	0	9	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje.	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
1.3.1	Dbałość o obiekty zabytkowe obszaru LGD N.A.R.E.W.	mieszkańcy / turyści	konkurs	Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem	szt.	0	6	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
				Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	szt.	0	0	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
1.3.2	Inicjatywy lokalne na rzecz dziedzictwa kulturowego LGD N.A.R.E.W.	mieszkańcy / członkowie organizacji pozarządowych	konkurs	Liczba akcji promocyjnych: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów dot. dziedzictwa kulturowego	szt.	0	6	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
				Liczba wykonanych opracowań, publikacji, ulotek, broszur dot. dziedzictwa kulturowego	szt.	0	4	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
1.4.1	Podniesienie wiedzy społeczności lokalnej obszaru LGD N.A.R.E.W. w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych	mieszkańcy / młodzież	konkurs / projekt własny	Liczba szkoleń	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
				Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	szt.	0	1	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
1.4.2	Inwestycje na rzecz ekologii i OZE w gospodarstwach domowych LGD N.A.R.E.W.	mieszkańcy	konkurs	Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE.	szt.	0	80	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny

				Dodatkowa zdolność wytwarzania energii cieplnej ze źródeł odnawialnych	MW	0	0,368	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny	
SUMA			8 193 057						
2.0	CEL OGÓLNY 2	Wzmocnienie standardu życia mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.							
2.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Poprawa dostępności do infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej i kulturalnej poprzez budowę i rozbudowę obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. do 2023r.							
2.2		Rewitalizacja wybranych obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. na rzecz ich funkcji społecznej, gospodarczej i edukacyjnej oraz estetyki miejscowości do 2023r.							
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2014 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych / sposób pomiaru			
W 2.0	Obniżenie salda migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały		osoby	- (27)	10	Dane statystyczne GUS, pomiar w 2024r.			
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2016 rok	Plan 2023. rok	Źródło danych/sposób pomiaru			
w 2.1	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej		osoby	4 200	6 980	Sprawozdania beneficjentów/ dane własne LGD/ pomiar kilkukrotny			
w 2.2	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury kulturalnej		osoby	358	3 250	Sprawozdania beneficjentów/ dane własne LGD/ pomiar kilkukrotny			
w 2.3	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich		m ²	0	9 700	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny			
		Przedsięwzięcia	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)	Wskaźniki produktu				
					Nazwa	Jednostka miary	Wartość		Źródło danych/sposób pomiaru
		początkowa 2016 rok	końcowa 2023 rok						
2.1.1	Wsparcie ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i		mieszkańcy / członkowie organizacji	Konkurs	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.	szt.	0	25	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD /pomiar jednokrotny

	kulturalnej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	pozarządowych / turyści		Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury kulturalnej	szt.	0	4	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
2.2.1	Infrastruktura usług integracji społecznej oraz aktywizacji zawodowej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	mieszkańcy / grupy defaworyzowane	Konkurs	Liczba wybudowanych/ przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD pomiar jednokrotny
2.2.2	Poprawa estetyki miejscowości obszaru LGD N.A.R.E.W.	mieszkańcy / turyści	Konkurs	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów.	ha	0	2,67	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na zrewitalizowanych obszarach.	szt.	0	1	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
SUMA			7 790 024					
3.0	CEL OGÓLNY 3	Wzmocnienie współpracy i aktywności lokalnej na rzecz rozwoju LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.						
3.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Społeczność LGD N.A.R.E.W. liderem współpracy i animacji lokalnej do 2023 r.						
3.2		Wyrównywanie szans grup defaworyz. w społecznościach lokalnych LGD N.A.R.E.W. na lokalnym rynku pracy do 2023 r.						
3.3		Wsparcie inicjatyw edukacyjnych oraz rozwój kwalifikacji i aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023r						
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2014 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych / sposób pomiaru		
W3.0	Wzrost przeciętnego miesięcznego dochodu do dyspozycji na 1 osobę w gospodarstwie domowym		zł	1 258,62	1 480,23	Dane statystyczne GUS; poziom województwa; mierzone po zakończeniu realizacji LSR w 2024r. wg stanu na 2023r.		

		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2016 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru	
w 3.1	Liczba operacji realizowanych w partnerstwach		szt.	0	3	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny	
w 3.2	Liczba podmiotów którym udzielono indywidualnego doradztwa i które zawarły umowy o przyznanie pomocy		osoby	0	250	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar kilkukrotny	
w 3.3	Liczba osób uczestniczących w spotkaniach wydarzeniach adresowanych do mieszkańców.		osoby	0	1155	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar kilkukrotny	
w 3.4	Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD.		osoby	0	700	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar kilkukrotny	
w 3.5	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu.		osoby	0	96	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny	
w 3.6	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu.		osoby	0	72	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar kilkukrotny	
w 3.7	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu.		szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny	
w 3.8	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek).		osoby	0	156	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar kilkukrotny	
w 3.9	Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu		osoby	0	180	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny	
w 3.10	Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują wyposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych		szt.	0	6	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny	
w 3.11	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wykorzystujących sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych		szt.	0	6	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny	
w 3.12	Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu		osoby	0	16	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny	
w 3.14	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej.		szt.	0	20	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny	
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja itp.)	Wskaźniki produktu			Źródło danych/sposób pomiaru
				Nazwa	Jednostka miary	Wartość	
		początkowa 2016 rok	końcowa 2023 rok				

3.1.1	Inicjatywy wzmacniające kapitał społeczny LGD N.A.R.E.W.	Mieszkańcy	konkurs	Liczba wspartych inicjatyw wzmacniających kapitał społeczny obszar	szt.	0	6	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba szkoleń	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
3.1.2	Działania animacyjne LGD N.A.R.E.W. na rzecz rozwoju obszaru	mieszkańcy, turyści, członkowie organizacji pozarządowych, pracownicy LGD, członkowie organu decyzyjnego i Zarządu	aktywizacja	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD.	osobodni	0	45	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar kilkukrotny
				Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD	osobodni	0	124	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar kilkukrotny
				Liczba spotkań /wydarzeń adresowanych do mieszkańców	szt.	0	77	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar kilkukrotny
				Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa.	osoby	0	250	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar kilkukrotny
3.2.1	Projekty aktywności lokalnej społeczności LGD N.A.R.E.W.	osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	osoby	0	180	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	osoby	0	12	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
3.2.2	Infrastruktura społeczna na rzecz aktywizacji i reintegracji społeczno-zawodowej LGD N.A.R.E.W.	osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	osoby	0	264	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	osoby	0	32	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny

3.3.1	Wsparcie edukacji dzieci w małych szkołach na terenie LGD N.A.R.E.W.	dzieci i młodzież, nauczyciele	konkurs	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie	osoby	0	180	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe zostały wyposażone w programie	szt.	0	6	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	szt.	0	6	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie	osoby	0	3	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba nauczycieli objętych wsparciem z zakresu TIK w programie	osoby	0	6	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
3.3.2	Zapewnienie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej na terenie LGD N.A.R.E.W.	dzieci, nauczyciele	konkurs	Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	osoby	0	195	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny
				Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie	osoby	0	7	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie	osoby	0	195	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD / pomiar jednokrotny

3.3.3.	Wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. pozostających poza rynkiem pracy	osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	konkurs	Liczba osób o niskich kwalifikacjach objętych wsparciem w programie	osoby	0	4	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba osób w wieku 50 lat i więcej objętych wsparciem w programie.	osoby	0	4	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
				Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie.	osoby	0	20	Sprawozdania beneficjentów/ dane LGD/ pomiar jednokrotny
SUMA			11 110 946					

LGD N.A.R.E.W. w dokumencie **Księga procedur wyboru operacji w ramach wdrażania wielofunduszowej LSR 2014-2020 Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi**, będącym załącznikiem do Wniosku o wybór LSR, opisuje szczegółowo zasady m.in. przeprowadzania naboru i wyboru wniosków składanych przez podmioty inne niż LGD, procedury wyboru i oceny operacji w ramach LSR oraz kryteria oceny operacji wraz z procedurą ich ustalania lub zmiany. Dokument zawiera też procedury oceny i wyboru operacji własnych.

Procedury te powstały w oparciu o odpowiednie zapisy Ustawy o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności z dn. 20 lutego 2015 r., Wytyczne nr 1/1/2015 w zakresie jednolitego i prawidłowego wykonywania przez lokalne grupy działania zadań związanych z realizacją strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach działania „Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 z 4 grudnia 2015 r., a także konsultacje z SW w zakresie RPOWP 2014-2020 dotyczące wdrażania środków z EFS i EFRR.

Procedury oceny i wyboru operacji w ramach wdrażania LSR 2014-2020 Stowarzyszenia N.A.R.E.W. zawierają m.in.:

1. Zasady uzgadniania terminu i warunków naboru wniosków.
2. Zasady ustalania lub zmiany kryteriów oceny operacji
3. Zasady oceny wniosków i wyboru operacji oraz ustalenia kwoty wsparcia.
4. Zasady przekazywania do Samorządu Województwa dokumentacji dotyczącej przeprowadzonego wyboru wniosków.
5. Zasady wyboru operacji własnych.

Podczas wyboru operacji zachowane zostaną m.in. następujące zasady: zachowanie procedury zapewniającej bezstronność członków Rady, zapewnienie składu Rady zgodnie z wymogami określonymi w art. 32 ust. 2 lit. B rozporządzenia nr 1303/2013, zapewnienie parytetu na wszystkich posiedzeniach, ustalenie kwoty wsparcia.

Księga procedur wyboru operacji w ramach wdrażania wielofunduszowej LSR 2014-2020 Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi udostępniona jest na stronie internetowej Stowarzyszenia www.stowarzyszenienarew.org.pl i w przypadku każdej wprowadzonej zmiany będzie udostępniana na stronie internetowej w aktualnej wersji. W części II tego dokumentu: **Procedura ustalania lub zmian kryteriów oceny operacji** opisany jest szczegółowo przebieg procesu wprowadzania zmian w kryteriach wyboru operacji, a także przebieg procesu konsultacji społecznych w przypadku takich zmian, co opisano poniżej.

Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru.

W sposobie ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zastosowano następujące metody partycypacji, które zostały szczegółowo opisane w Rozdziale II LSR:

1. Warsztat problemowy dot. analizy⁷ procedur i kryteriów wyboru operacji LSR 2007-2013 (09 października 2015).
2. Dwa spotkania konsultacyjne w gminach w ramach okresu przygotowawczego (październik 2015).
3. Panel obywatelski dla członków Organu Decyzyjnego – Rady (09 listopada 2015).
4. Mobilny punkt konsultacyjny w gminach LGD na temat oceny zasad wyboru operacji i kryteriów za lata 2007-2013 i rekomendacji do nowej LSR (grudzień 2015).

Wraz z kryteriami wyboru operacji przygotowano procedury zmiany kryteriów, zgodnie z wymogami Programów. W procedurach tych uwzględniono także powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami Stowarzyszenia N.A.R.E.W. W dokumencie tym określono także zasady konsultacji społecznych zmiany kryterium. Zgodnie z zapisami procedury po uzyskaniu pozytywnej opinii Rady wniosek o ustalenie lub zmianę kryteriów jest poddawany konsultacjom społecznym z mieszkańcami obszaru Stowarzyszenia N.A.R.E.W., co najmniej za pośrednictwem strony internetowej Stowarzyszenia N.A.R.E.W., przez okres co najmniej dwóch tygodni. W ramach zmiany kryteriów wyboru organizowane jest co najmniej jedno spotkanie konsultacyjne z mieszkańcami obszaru, którego celem jest prezentacja projektu zmiany lokalnych kryteriów wyboru operacji i dyskusja. Po konsultacjach społecznych zmiany kryteriów wyboru operacji sporządzane jest sprawozdanie z konsultacji społecznych publikowane na stronie internetowej Stowarzyszenia N.A.R.E.W.

W sprawozdaniu znajduje się opis przeprowadzonych konsultacji społecznych, wykaz podmiotów uczestniczących w konsultacjach, główne wnioski zgłoszone podczas konsultacji i odniesienie się do nich przez Stowarzyszenie N.A.R.E.W. Zmiana lokalnych kryteriów wyboru operacji dokonywana jest przez Zarząd Stowarzyszenia N.A.R.E.W.

Innowacyjność

W kryteriach wyboru operacji przedstawiono definicję innowacyjności, jako: „Zastosowanie lub wprowadzenie nowych lub ulepszonych produktów, procesów (technologii), metod organizacji lub marketingu poprzez praktyczne wykorzystanie lokalnych zasobów, unikalnych i charakterystycznych na obszarze LSR (przyrodniczych, historycznych, kulturowych, czy społecznych).

⁷ Ocena procedur i kryteriów wyboru operacji oraz wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi za lata 2007-2013; Soen Partners Sp. z o.o., (2015).

Innowacyjne może być ich nietypowe, niestandardowe wykorzystanie czy promocja”. Zastosowano ją w następujących przedsięwzięciach: 1.2.1., 1.4.1., 2.1.1., 2.2.1., 3.1.1., 3.2.2., 3.3.1., 3.3.2. oraz 3.3.3. W lokalnych kryteriach oceny operacji innowacyjność oceniana jest w sposób następujący:

6 pkt - innowacyjność operacji na poziomie województwa – warunkuje miejsce realizacji operacji

3 pkt - innowacyjność operacji na poziomie obszaru LSR N.A.R.E.W. – warunkuje miejsce realizacji operacji

1 pkt - innowacyjność operacji na poziomie gminy członkowskiej Stowarzyszenia N.A.R.E.W – warunkuje miejsce realizacji operacji

0 pkt – operacja nie jest innowacyjna lub jest innowacyjna na poziomie niższym niż gmina członkowska Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – warunkuje miejsce realizacji operacji

Wysokość i intensywność wsparcia

Wysokość wsparcia na realizację operacji w ramach LSR, tj. określenie intensywności pomocy w zależności od kategorii beneficjenta lub rodzaju operacji nie będzie przekraczać wartości określonych w Rozporządzeniu MRiRW w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach Poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego PROW na lata 2014-2020 oraz w Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych RPOWP 2014-2020 dla Działania 8.6 i 9.1. Ewentualne zmniejszenie intensywności tej pomocy zostanie określone w ogłoszeniu o konkursie.

W ramach przedsięwzięcia 1.2.1: Podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej na obszarze LGD N.A.R.E.W przewiduje się wsparcie osób planujących założyć działalność gospodarczą poprzez udzielanie premii w wysokości 75 000 zł. Uzasadnieniem dla wysokości przyznawanego wsparcia jest szereg analiz przeprowadzonych przez LGD, w zakresie dostępnego wsparcia na zakładanie działalności gospodarczej, dostępnych w latach 2007-2013. Adekwatność kwoty wynika również z konsultacji społecznych przeprowadzonych w ramach procesu partycypacji, gdzie na spotkaniach dyskutowano adekwatność i wysokość proponowanego wsparcia w ramach premii. Ponadto w ramach wspierania działalności firm planujących dalszy rozwój lub dywersyfikację działalności planowane jest przyznawanie wsparcia w wysokości do 300 000 zł na przedsiębiorstwo, stanowiącego nie więcej niż 70% kosztów kwalifikowanych inwestycji przewidzianej w biznesplanie.

W ramach PROW w przypadku wnioskodawców niebędących podmiotami sektora finansów publicznych na operacje służące społeczności lokalnej o charakterze niekomercyjnym wysokość dofinansowania będzie zgodna z wytycznymi Programu, z zastrzeżeniem, dopuszczenia możliwości obniżenia tego poziomu w ramach poszczególnych przedsięwzięć określonego szczegółowo na etapie ogłaszania naborów wniosków, gdzie wkład własny może być finansowy lub niefinansowy (praca własna).

LGD N.A.R.E.W. nie przewiduje realizacji projektów grantowych. Przewidziana jest natomiast **realizacja projektów własnych**, m.in. w ramach przedsięwzięcia 1.4.1 Podniesienie wiedzy społeczności lokalnej obszaru LGD N.A.R.E.W. w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych, **gdzie wkład własny będzie o 5% większy od wymaganego w PROW.**

ROZDZIAŁ VII. Plan działania LGD N.A.R.E.W.

Plan działania, przedstawiony w załączeniu do LSR N.A.R.E.W. został powiązany z logiką realizacji LSR opisaną w rozdziale V, w którym zaprezentowano cele ogólne, szczegółowe, przedsięwzięcia i wskaźniki planowane do realizacji w okresie do 2023r. na obszarze Partnerstwa N.A.R.E.W., wraz z założeniami metodologicznymi. Poniżej omówiony został szczegółowy **związek pomiędzy Planem działania oraz celami określonymi dla LSR i budżetem**. Przedstawione zostało również szczegółowo **uzasadnienie do zgodności LSR z celami określonymi w programach, poprzez ujęcie wszystkich adekwatnych wskaźników programowych w Planie Działania LSR N.A.R.E.W.** Przedsięwzięcia ujęte w Lokalnej Strategii Rozwoju realizują cele dotyczące RLKS i przypisano im wszystkie wskaźniki w ramach każdego z typów przedsięwzięć adekwatne do zakresu zaplanowanego wsparcia z Programu RPOWP oraz PROW 2014-2020. Jednocześnie kryteria wyboru opisane w rozdziale VI zapewniają bezpośrednie osiągnięcie tych wskaźników.

Powiązanie Planu Działania z celami i przedsięwzięciami Lokalnej Strategii Rozwoju

Zgodnie z założeniami, w tym omówionymi w Matrycy Logicznej, Plan działania uwzględni każdy z trzech celów ogólnych LSR N.A.R.E.W. prezentując go poprzez zaplanowane trzy cele szczegółowe oraz towarzyszące im przedsięwzięcia. Realizacja celów ogólnych i szczegółowych założona została do 2023r., zaś wskaźniki produktu odpowiadające każdemu przedsięwzięciu mierzone będą zgodnie z wykonaniem danego projektu / operacji bezpośrednio w wyniku monitoringu realizowanych umów oraz kumulowane w perspektywie rocznej (sprawozdanie) na poziomie każdego z Funduszy (EFS/EFRR/EFROW). Cele i przedsięwzięcia Lokalnej Strategii Rozwoju LGD N.A.R.E.W. w pełni wpisują się we wszystkie cele programowe – określone dla RPOWP, jak i PROW - co zostało szczegółowo w opisie poszczególnych celów głównych, szczegółowych i przedsięwzięć. Cele LSR N.A.R.E.W. zapewniają komplementarność i zintegrowanie poszczególnych celów i przedsięwzięć w ramach LSR i kompleksową realizację Celu tematycznego 9, tj. **Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją**. Mając na uwadze cel nadrzędny realizowanej strategii, jakim jest **EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU OBSZARU LGD N.A.R.E.W. DO JEGO ROZWOJU EKONOMICZNEGO, WZROSTU SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ I PRZESTRZENNEJ DO 2023r**, w tym poprzez realizację trzech celów ogólnych opartych o rozwój ekonomiczny obszaru, podnoszenie standardu życia oraz wzmocnienie współpracy i aktywności lokalnej, w pierwszym rzędzie wsparcie w Planie Działania przewidziane zostało na operacje wzmacniające rynek pracy (przedsiębiorczość w ramach PROW) oraz wsparcie grup zidentyfikowanych jako docelowe w LSR, w tym defaworyzowanych. To do nich w pierwszej kolejności zaadresowane zostały konkursy w celach szczegółowych 2.2, 3.1, 3.2 i 3.3, w ramach których realizowane są przedsięwzięcia z EFRR, EFS i PROW. Wpisują się one bezpośrednio w cele programowe dotyczące wspierania włączenia społecznego, niwelowania ubóstwa, redukcji dysproporcji w dostępie do usług publicznych i zatrudnienia. W tym samym czasookresie realizacja celu 2.2 i 3.2. umożliwi komplementarność przedsięwzięć pozwalającą na wpisanie się celu ogólnego II i III w ogólną zasadę realizacji RLKS w woj. podlaskim, tj. **powiązania działań realizowanych ze środków EFRR (Działanie 8.6) z działaniami realizowanymi ze środków EFS (Działanie 9.1)**. Ponadto cele przekrojowe PROW 2014-2020 realizowane będą przede wszystkim przez przedsięwzięcie 1.4.1 w ramach celu 1.4 – podniesienie wiedzy społeczności lokalnej w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych. Wsparcie innowacyjności przejawiać się będzie w szeregu przedsięwzięć w celu 1 i 2, w tym w szczególności przedsięwzięć 1.1.1., 1.2.1. oraz 1.4.1. wspierających operacje innowacyjne.

Powiązanie Planu Działania i budżetu z założeniami Programów RPOWP oraz PROW

Zgodnie z zasadami przyjętymi do PROW: 50% budżetu LSR N.A.R.E.W. finansowanego w ramach PROW przeznaczone zostanie na przedsięwzięcia związane z tworzeniem lub utrzymaniem miejsc , tj. w celu szczegółowym 1.2., przedsięwzięcie 1.2.1. Ponadto LSR N.A.R.E.W. zakłada realizację operacji w pełni lub częściowo realizowanych przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe na poziomie 35% budżetu LSR pochodzącego ze środków EFS i EFRR do roku 2018 i 50% do roku 2023. Partnerstwo to będzie liczone nie tylko na podstawie partnerstwa wynikającego z art.33 ustawy o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020. Bedzie tu również uwzględnione partnerstwo realizowane przez podmioty z różnych sektorów, działających na obszarze LSR, w tym organizacje pozarządowe i partnerów społecznych – zgodnie z definicją zawartą w Lokalnych kryteriach wyboru i oceny operacji.

Mając na uwadze, iż założone cele LSR N.A.R.E.W. realizują cele dotyczące RLKS, co zostało opisane szczegółowo w rozdziale V i zintegrowane w X niniejszej Strategii, założono iż w **Planie Działania LSR N.A.R.E.W. ujmuje się wszystkie wskaźniki, w ramach każdego z typów przedsięwzięć adekwatne do zakresu zaplanowanego wsparcia w ramach poszczególnych Programów, zarówno RPOWP – oś VIII i oś IX oraz obszarów tematycznych PROW.**

LSR N.A.R.E.W. poprzez właściwe zaprojektowanie kryteriów wyboru operacji finansowanych w ramach RPOWP przewiduje zrealizowanie wskaźników produktu i rezultatu określonych dla RLKS w RPOWP osi VIII oraz IX, objętych Metodologią szacowania wartości docelowych dla wskaźników wybranych do realizacji w RPOWP 2014-2020:

Tabela 29. Zgodność wskaźników LSR N.A.R.E.W. z kluczowymi założeniami RPOWP

OŚ RPOWP	Nazwa wskaźnika	Szacowana wartość w RPO WP	Szacowana wartość w LSR N.A.R.E.W. 2018/2023
8.6	liczba zrealizowanych LSR	10	1
8.6.	liczba obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	30	1
9.1	udział projektów w pełni lub częściowo zrealizowanych przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe w ramach realizacji LSR	50%	35% / 50%
9.1	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu (z osób zagrożonych/wykluczonych będących jednocześnie osobami bezrobotnymi lub biernymi)	40%	40%
9.1	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	5360	494
9.1	liczba osób pracujących 6 miesięcy po opuszczeniu programu (z osób przystępujących jako bezrobotne lub bierne zawodowo)	35%	35%

Źródło: Opracowanie własne

Lokalna Strategia Rozwoju LGD N.A.R.E.W. realizując cele programu RPOWP 2014-2020 w tym Cel szczegółowy dla Działania 8.6 Inwestycje na rzecz rozwoju lokalnego: **Niwelowanie różnic w dostępie do usług społecznych i zatrudnienia na obszarach objętych Lokalną Strategią Rozwoju** oraz Cel szczegółowy dla Działania 9.1 Rewitalizacja społeczna i kształtowanie kapitału społecznego jakim jest **Wzrost partycypacji społecznej w realizacji lokalnych strategii rozwoju** przyjęła szereg typów działań, w tym komplementarnych do siebie oraz **adekwatne do zakresu wsparcia w LSR towarzyszące im wszystkie wskaźniki z osi VIII i IX RPOWP, zaprezentowane szczegółowo w Planie Działania.**

Cele LSR N.A.R.E.W. wpisują się również w PROW 2014-2020 w zakresie jego celów szczegółowych i przekrojowych Działania LEADER, które realizuje cel szczegółowy 6B „wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich” w ramach Priorytetu 6 **Wspieranie włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa i rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.** LSR N.A.R.E.W. wprost wpisuje swoje przedsięwzięcia w celu szczegółowym 1.4 i towarzyszące im wskaźniki w celach przekrojowych PROW, które realizowane poprzez LSR N.A.R.E.W. a dotyczą **ochrony środowiska, przeciwdziałanie zmianom klimatycznym oraz innowacyjności.**

ROZDZIAŁ VIII. Budżet Lokalnej Strategii Rozwoju LGD N.A.R.E.W.

LGD N.A.R.E.W. planując wydatkowanie środków z dostępnych funduszy EFSI, w tym programów PROW oraz RPOWP zaprezentowała tabele finansowe, stanowiące Załącznik do LSR. Planowany budżet, w łącznej kwocie **27 094 027 zł** podzielony został na poszczególne zakresy wsparcia tj. realizację LSR, współpracę, koszty bieżące i aktywizację. Wysokość planowanego wsparcia określona została w PLN i nie przekracza kwoty wynikającej z załącznika nr 6 do regulaminu konkursu na wybór LSR. W związku z faktem, iż LSR N.A.R.E.W. zakłada wykorzystanie w swoim budżecie środków zarówno z EFRROW, EFS, EFRR wsparcie na koszty bieżące i aktywizację finansowane będą ze środków EFRROW, opisane w tabeli budżetowej jako „Fundusz wiodący”. Jednocześnie rozkład procentowy budżetu, pochodzącego z trzech funduszy, wskazującego na powiązania priorytetów z wysokością wsparcia poszczególnych Celów określonych w LSR N.A.R.E.W., uwzględniający założenia Programów PROW oraz RPOWP prezentuje poniższa tabela:

Tabela 30. Cele LSR w odniesieniu do budżetu

Cel ogólny	Cel szczegółowy	Przedsięwzięcie	Fundusz	Kwota	%
1. Rozwój ekonomiczny LGD N.A.R.E.W. w zgodzie z potencjałem naturalnym i kulturowym obszaru do 2023 r.	1.1. Rozwój LGD N.A.R.E.W. w oparciu o promocję obszaru, w tym usług i produktów lokalnych do 2023r.	1.1.1. Promowanie obszaru LGD N.A.R.E.W. w tym produktów i usług lokalnych	EFRROW	300 000	1,11%
		1.1.2. Projekty współpracy LGD N.A.R.E.W. (w tym międzynarodowy) dotyczące produktu lokalnego	EFRROW	180 000	0,66%
	1.2. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD N.A.R.E.W. do 2023r.	1.2.1. Podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	EFRROW	4 500 000	16,61%
	1.3. Wzmocnienie potencjału kulturowo-historycznego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.	1.3.1. Dbalność o obiekty zabytkowe obszaru LGD N.A.R.E.W.	EFRR	1 497 212,82	5,53%
		1.3.2. Inicjatywy lokalne na rzecz dziedzictwa kulturowego LGD N.A.R.E.W.	EFRROW	500 000	1,85%
	1.4. Wzmocnienie potencjału przyrodniczego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023r.	1.4.1. Podniesienie wiedzy społeczności lokalnej obszaru LGD N.A.R.E.W. w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych	EFRROW	100 000	0,37%
		1.4.2. Inwestycje na rzecz ekologii i OZE w gospodarstwach domowych LGD N.A.R.E.W.	EFRR	965 619,46	3,56%
2. Wzmocnienie standardu życia mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.	2.1. Poprawa dostępności do infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej i kulturalnej poprzez budowę i rozbudowę obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. do 2023r.	2.1.1. Wsparcie ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	EFRROW	3 300 000	12,18%
	2.2. Rewitalizacja wybranych obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. na rzecz ich funkcji społecznej, gospodarczej i edukacyjnej oraz estetyki miejscowości do 2023r.	2.2.1. Infrastruktura usług integracji społecznej oraz aktywizacji zawodowej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	EFRR	511 262,87	1,88%
		2.2.2. Poprawa estetyki miejscowości obszaru LGD N.A.R.E.W.	EFRR	4 128 985,85	15,24%
3. Wzmocnienie	3.1. Społeczność LGD N.A.R.E.W. liderem	3.1.1. Inicjatywy wzmacniające kapitał społeczny LGD N.A.R.E.W.	EFRROW	300 000	1,11%

współpracy i animacji lokalnej do 2023 r.	3.1.2. Działania animacyjne LGD N.A.R.E.W. na rzecz rozwoju obszaru	EFRROW	3 050 000	11,26%
3.2. Wyrównywanie szans grup defaworyzowanych w społecznościach lokalnych LGD N.A.R.E.W. na lokalnym rynku pracy do 2023 r.	3.2.1. Projekty aktywności lokalnej społeczności LGD N.A.R.E.W.	EFS	1 080 000	3,99%
	3.2.2. Infrastruktura społeczna na rzecz aktywizacji i reintegracji społeczno-zawodowej LGD N.A.R.E.W.	EFS	4 167 840	15,38%
3.3. Wsparcie inicjatyw edukacyjnych oraz rozwój kwalifikacji i aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023r.	3.3.1. Wsparcie edukacji dzieci w przedszkolach i małych szkołach na terenie LGD N.A.R.E.W.	EFS	1 185 806	4,37%
	3.3.2. Zapewnienie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej na terenie LGD N.A.R.E.W.	EFS	327 300	1,21%
	3.3.3. Wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. pozostających poza rynkiem pracy	EFS	1 000 000	3,69%
Razem budżet LGD N.A.R.E.W.:	EFRROW, w tym:		12 230 000	45,14%
	Działanie 19.2		9 000 000	
	Działanie 19.3		180 000	
	Działanie 19.4		3 050 000	
	EFRR		7 103 081	26,22%
	EFS		7 760 946	28,64%
SUMA		27 094 027	100,00%	

Źródło: Opracowanie własne

Ogólne zasady dofinansowania

W przypadku wsparcia operacji z PROW, kwoty określone jako „Planowane wsparcie” obok pomocy udzielanej beneficjentom obejmują także krajowy wkład środków publicznych (co najmniej 36,37%), pochodzący ze środków własnych beneficjentów będących podmiotami sektora finansów publicznych w wysokości zapewniającej współfinansowanie wkładu EFRROW, w przypadku realizacji tych przedsięwzięć przez podmioty sektora finansów publicznych.

W związku z planowaną realizacją **projektu własnego** w ramach PROW w przedsięwzięciu 1.4.1 Podniesienie wiedzy społeczności lokalnej obszaru LGD N.A.R.E.W. w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych LGD **przewiduje udział środków własnych na poziomie o 5% kosztów kwalifikowanych operacji większy od wymaganego w PROW.**

ROZDZIAŁ IX. Plan komunikacji LGD N.A.R.E.W.

Szczegółowy Plan Komunikacji, zaprezentowany w załączniku do LSR przygotowany został przez Lokalną Grupę Działania N.A.R.E.W. w procesie konsultacji ze społecznością lokalną⁸.

Główne cele i przesłanki powstania Planu Komunikacji

Celami szczegółowymi Planu Komunikacji LGD N.A.R.E.W. realizującej LSR w latach 2014-2020 (23) są:

CEL 1: INFORMOWANIE I MOTYWOWANIE DO WSPÓLNEJ REALIZACJI LSR N.A.R.E.W.

CEL 2: WSPARCIE POTENCJALNYCH BENEFICJENTÓW LSR N.A.R.E.W.

CEL 3: AKTYWNOŚĆ LGD NA RZECZ SKUTECZNEJ REALIZACJI LSR

U przesłanek opracowania Planu Komunikacji leży wieloletnie doświadczenie Stowarzyszenia N.A.R.E.W. we wdrażaniu LSR oraz pracy ze społecznością lokalną, jak również wnioski z szeregu konsultacji społecznych prowadzonych w czasie przygotowywania Lokalnej Strategii Rozwoju. Podczas spotkań konsultacyjnych, w wyniku przeprowadzonego sondażu oraz spotkań z przedstawicielami NGOs, uczestnicy wskazali przede wszystkim główny cel działań komunikacyjnych – informowanie i motywowanie społeczności, grup docelowych, osób z grup defaworyzowanych określonych w LSR do wspólnej realizacji strategii. Uczestnicy konsultacji odnieśli się do własnych doświadczeń w zakresie preferowanych form komunikacji, które powinna zastosować LGD N.A.R.E.W. Stąd między innymi w Planie w szczególności w zakresie **Celu I** znalazły **konferencje, ogłoszenia, punkt informacyjny, spotkania informacyjne, wyjazdy studyjne, materiały promocyjne, udział w targach, warsztaty tematyczne**. Określono również najskuteczniejsze metody, zwłaszcza w docieraniu do grup docelowych, w tym defaworyzowanych. Kolejnym celem Planu, wskazanym przez społeczność jest wsparcie potencjalnych zainteresowanych w efektywnym złożeniu wniosku o projekt/operację. Stąd przewidywanymi działaniami komunikacyjnymi do **Celu II** przede wszystkim będą: **doradztwo, szkolenia, warsztaty**. Jednocześnie mając na uwadze potrzebę weryfikacji realizowanych działań komunikacyjnych i podnoszenia ich jakości w ramach **Celu III** przewidziano przede wszystkim **badania / analizy i ewaluacje** wnoszące rekomendacje, które posłużą do modyfikacji działań LGD. Każdemu z celów odpowiadają wskaźniki produktu oraz efekty (rezultaty). W zakresie odpowiadającym bezpośrednio aktywizacji i kosztom bieżącym przyporządkowane zostały zgodnie z metodologią wskaźników PROW 2014-2020. Każde z zaplanowanych działań komunikacyjnych odpowiada potrzebom grup docelowych, w tym zidentyfikowanym grupom defaworyzowanym.

Zgodnie z założeniami, Plan Komunikacji zaprezentowany w załączeniu do LSR ponadto zawiera tabelaryczne i opisowe zestawienie:

1. opisu działań komunikacyjnych i grup docelowych oraz środków przekazu, w tym działań podejmowanych w przypadku problemów z realizacją LSR, niskim poparciem społecznym dla działań realizowanych przez LGD itd.,
2. opisu zakładanych wskaźników realizacji działań komunikacyjnych oraz efektów działań komunikacyjnych,
3. analizę efektywności działań komunikacyjnych i zastosowanych środków przekazu (w tym tryb korygowania planu komunikacji),
4. opisu sposobu wykorzystania w procesie realizacji LSR wniosków/opinii zebranych podczas działań komunikacyjnych,
5. budżet przewidziany na działania komunikacyjne.

Główne założenia dotyczące przyjętych wskaźników w Planie Komunikacji

LGD N.A.R.E.W. zgodnie z wytycznymi do PROW 2014-2020 w zakresie obszarów tematycznych i zaproponowanych wskaźników przyjęła w Planie Komunikacji wskaźniki z obszaru tematycznego: Aktywizacja oraz Koszty bieżące. W związku z tym zaplanowała w zakresie wskaźników produktu (realizacji działań komunikacyjnych) wskaźniki dotyczące liczby spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami. Natomiast w zakresie wskaźników rezultatu (efektów) przyjęła wskaźniki: Liczby osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych i liczby osób zadowolonych ze spotkań prowadzonych przez LGD. Adekwatnie w przypadku kosztów bieżących, ujętych w III celu planu komunikacji przyjęto wskaźniki produktu PROW: liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa oraz liczba osobodni szkoleń dla pracowników biura i dla członków organów LGD. Jako wskaźnik rezultatu przyjęto: liczba osób, które złożyły wnioski po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze LGD oraz liczba osób zadowolonych z udzielanego doradztwa przez LGD. Obligatoryjne wskaźniki PROW zostały uzupełnione innymi, własnymi wskaźnikami produktu i rezultatu adekwatnymi do zakresu celów działań komunikacyjnych przewidzianych w Planie Komunikacji.

⁸ Wstępna wersja Planu, uwzględniająca uwagi zebrane w procesie partycypacji została przygotowana przez Biuro LGD oraz udostępniona wszystkim zainteresowanym do wnoszenia uwag i rekomendowania rozwiązań. Plan Komunikacji podlegał konsultacjom otwartym w XI.2015r.

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Stowarzyszenie N.A.R.E.W. jest dokumentem zintegrowanym i spójnym wewnątrz. Cele główne, szczegółowe, przedsięwzięcia i operacje w ramach przedsięwzięć wynikają z diagnozy obszaru, znajdują odzwierciedlenie w analizie SWOT, na bazie której utworzone zostało drzewo problemów, a następnie drzewo celów LSR.

W ramach poszczególnych celów szczegółowych (realizujących trzy cele główne Lokalnej Strategii Rozwoju) zaplanowano przedsięwzięcia, odpowiadające z jednej strony typom przedsięwzięć możliwych do realizacji w ramach PROW 2014-2020 i RPOWP 2014-2020 i realizujących wszystkie cele tych programów postawione dla Działania LEADER/RLKS; z drugiej zaś integrujące w ramach poszczególnych celów szczegółowych różne sektory, partnerów, zasoby i branże działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji poszczególnych przedsięwzięć.

Cel szczegółowy 1.1: Rozwój LGD N.A.R.E.W. w oparciu o promocję obszaru, w tym usług i produktów lokalnych do 2023 r. poprzez swoje trzy przedsięwzięcia (1.1.1: *Promowanie obszaru LGD N.A.R.E.W., w tym produktów i usług lokalnych*; 1.1.2: *Projekty współpracy LGD N.A.R.E.W., dotyczące produktu lokalnego*) w sposób spójny i kompleksowy, z użyciem różnych metod i zaangażowaniem różnych sektorów i partnerów, odpowiada na zidentyfikowany w analizie SWOT problem, jakim jest: **brak kompleksowego produktu turystycznego obszaru LGD NAREW w oparciu m.in. o produkty lokalne oraz walory przyrodnicze i kulturowe obszaru.** W realizacji tego celu szczegółowego zaangażowane zostaną zarówno sektor gospodarczy, jak i sektor publiczny i społeczny. Dodatkowo działania tych partnerów zostaną wzmocnione przez działania własne LGD Stowarzyszenie N.A.R.E.W. poprzez realizację projektu współpracy międzynarodowej na rzecz budowy i promocji produktów lokalnych.

Realizacja tego celu zostanie dodatkowo wsparta działaniami **Celu szczegółowego 1.2. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.** (Przedsięwzięcie 1.2.1: *Podjęcie i rozwijanie działalności gospodarczej na obszarze LGD N.A.R.E.W.*) oraz **Celu szczegółowego 1.3. Wzmocnienie potencjału kulturowo-historycznego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.** (Przedsięwzięcie 1.3.1: *Dbalność o obiekty zabytkowe obszaru LGD N.A.R.E.W.* i Przedsięwzięcie 1.3.2: *Inicjatywy lokalne na rzecz dziedzictwa kulturowego LGD N.A.R.E.W.*), a także celu szczegółowego 2.1 (Przedsięwzięcie 2.1.2: *Projekt współpracy dotyczący ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej obszaru LGD N.A.R.E.W.*)

Natomiast **Cel szczegółowy 2.2. Rewitalizacja wybranych obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. na rzecz ich funkcji społecznej, gospodarczej i edukacyjnej oraz estetyki miejscowości do 2023 r.** oraz **Cel szczegółowy 3.2. Wyrównywanie szans grup defaworyzowanych w społecznościach lokalnych LGD N.A.R.E.W. na lokalnym rynku pracy do 2023 r.** spójnie i komplementarnie (we współdziałaniu środków EFRR i EFS) realizują główne zadanie postawione przed RLKS w RPOWP 2014-2020 (Działanie 8.6 i 9.1), jakim jest wsparcie integracji lokalnych społeczności, w tym osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, w dążeniu do redukcji ubóstwa i dysproporcji w dostępie do usług publicznych i zatrudnienia, a tym samym do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, przy założeniu że działania inwestycyjne są powiązane i wspierają interwencję realizowaną w ramach osi IX (Działanie 9.1).

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Stowarzyszenie N.A.R.E.W. przewiduje także zintegrowane działania w ramach kilku branż działalności gospodarczej. Są to przede wszystkim: 1/ turystyka, w ramach której wspierane będą różne branże, m.in. gastronomiczna, usługowa, wydawnicza; 2/ przetwórstwo płodów rolnych, w tym działania gospodarcze na rzecz produkcji i promocji produktu lokalnego; 3/ podstawowe usługi dla ludności, wzmocniające potencjał obszaru, służące jego mieszkańcom, a także odwiedzającym region turystom.

Działania te będą realizowane bezpośrednio w ramach Przedsięwzięć 1.2.1. *Podjęcie i rozwijanie działalności gospodarczej na obszarze LGD N.A.R.E.W. (PROW)*; 3.3.2 *Wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. pozostających poza rynkiem pracy (EFS)* i pośrednio w ramach Przedsięwzięć: 1.1.1. *Promowanie obszaru LGD N.A.R.E.W., w tym produktów i usług lokalnych (PROW)* oraz 1.1.2. *Projekty współpracy LGD N.A.R.E.W. dotyczące produktu lokalnego (PROW)*.

Założenia LSR LGD Stowarzyszenie N.A.R.E.W. są także zgodne i komplementarne z innymi dokumentami planistycznymi na poziomie województwa i powiatu. W tabeli poniżej dokonano porównania celów i założeń tych dokumentów z celami LSR.

Cel ogólny 1. Rozwój ekonomiczny LGD N.A.R.E.W. w zgodzie z potencjałem naturalnym i kulturowym obszaru do 2023 r.

Dokument strategiczny na poziomie krajowym	Zbieżność dokumentów krajowych z celami LSR:
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przekrojowy: Środowisko. • Cel przekrojowy: Łagodzenie zmian klimatu i przystosowanie się do nich.

Dokument strategiczny na poziomie wojewódzkim	Zbieżność dokumentów wojewódzkich z celami LSR:
Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2020	<ul style="list-style-type: none"> • Cel strategiczny 1. Konkurencyjna gospodarka i cele operacyjne: 1.1. Rozwój przedsiębiorczości (w zakresie promowania postaw przedsiębiorczych; wspierania powstawania i rozwoju podmiotów gospodarczych); 1.5. Efektywne korzystanie z zasobów naturalnych (poprzez promowanie postaw i działań sprzyjających efektywności wykorzystania zasobów naturalnych; ograniczanie energo- i materiałochłonności; produkcję energii ze źródeł odnawialnych). • Cel strategiczny 2. Powiązania krajowe i międzynarodowe i cel operacyjny: 2.3. Rozwój partnerskiej współpracy transgranicznej (w zakresie m.in. tworzenia powiązań formalnych i nieformalnych oraz sieci współpracy; ochrony wspólnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru pogranicza). • Cel strategiczny 3. Jakość życia i cel operacyjny: 3.4. Ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami (w zakresie m.in.: edukacji ekologicznej i zwiększenia aktywności prośrodowiskowej społeczeństwa; ochrony powietrza, gleb, wody i innych zasobów; ochrony zasobów przyrodniczych i wartości krajobrazowych oraz odtwarzania i renaturalizacja ekosystemów zdegradowanych).
Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego 2014-2020	<ul style="list-style-type: none"> • Oś priorytetowa I – Wzmocnienie potencjału i konkurencyjności gospodarki regionu; Działanie 1.4: Promocja przedsiębiorczości oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej województwa; Priorytet inwestycyjny 3a: Promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzeniu nowych firm, w tym również poprzez inkubatory przedsiębiorczości. Działanie 1.5: Wspieranie przedsiębiorczości i zatrudnienia w gminach, których rozwój uwarunkowany jest siecią Natura 2000. Priorytet inwestycyjny 8b: Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój. • Osi priorytetowa V – Gospodarka niskoemisyjna; Działanie 5.1 Energetyka oparta na odnawialnych źródłach energii, Priorytet inwestycyjny 4a: Wspieranie wytwarzania i dystrybucji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych. Działanie 5.4: Strategie niskoemisyjne; Priorytet inwestycyjny 4e: Promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich rodzajów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich, w tym wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej i działań adaptacyjnych mających oddziaływanie łagodzące na zmiany klimatu. • Oś priorytetowa VI - ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami; Działanie 6.3: ochrona zasobów bio-i georóżnorodności oraz krajobrazu; Priorytet inwestycyjny 6d: Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę. • Oś priorytetowa VIII - Infrastruktura dla usług użyteczności publicznej; Działanie 8.3: ochrona dziedzictwa kulturowego; Priorytet inwestycyjny 6c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.
Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych BOF na lata 2014-2020	Cel 5. Gospodarka niskoemisyjna i ochrona środowiska. Działanie 5.2. Poprawa efektywności energetycznej i ograniczanie emisji zanieczyszczeń powietrza.
Podlaska Strategia Zatrudnienia do 2015 roku	Zgodność z priorytetami „Podlaskiej Strategii Zatrudnienia do 2015 roku takimi jak: wzrost zatrudnienia, rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności na rzecz zatrudnienia, tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich.
Program rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020	Zgodność w zakresie zwiększenia stopnia ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego oraz wspierania działań sprzyjających rozwojowi infrastruktury kultury.
Program rozwoju turystyki i zagospodarowania turystycznego województwa podlaskiego w latach 2010-2015 oraz	Zgodność z priorytetem rozwojowym 5: Partnerstwo na rzecz rozwoju sektora turystycznego w województwie podlaskim i celem strategicznym: 5.2. Zwiększenie konkurencyjności i potencjału podlaskich przedsiębiorstw turystycznych, w zakresie m.in. wsparcia działań mających na celu rozwój lokalnych zrzeszeń działających w sektorze turystyki.

Prognoza oddziaływania na środowisko dla tego dokumentu programowego	
Dokument strategiczny na poziomie powiatowym	Zbieżność dokumentów powiatowych z celami LSR:
Strategia zrównoważonego rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020	Trzeci cel strategiczny: Wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych do rozwoju turystyki na obszarze powiatu.
Program Ochrony Środowiska Powiatu Wysokomazowieckiego do roku 2015 z perspektywą 2016-2019 oraz Prognoza oddziaływania na środowisko dla tego dokumentu.	Cele długoterminowe: nr 2: Ochrona zasobów wód powierzchniowych i podziemnych oraz poprawa ich jakości; nr 3: Zachowanie i ochrona bogactw przyrodniczych i krajobrazowych; nr 7: Racjonalna gospodarka odpadami przyjazna środowisku; nr 9: Edukacja ekologiczna mieszkańców.
Strategia rozwoju powiatu wysokomazowieckiego	Cele strategiczne: <ul style="list-style-type: none"> • Nowoczesne rodzinne gospodarstwa rolne, zaspokajające potrzeby bytowe rodziny głównym stymulatorem dalszego wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. • Rozwinięty przemysł rolno przetwórczy, wykorzystujący podstawowe walory gospodarcze i komunikacyjne Powiatu, jako podstawowe źródło nowych miejsc pracy oraz ekonomiczny katalizator rolniczego potencjału. • Usługi, drobna wytwórczość, handel i turystyka, wykorzystujące lokalną przedsiębiorczość, jako uzupełnienie podstawowych dziedzin gospodarki.
Program Ochrony Środowiska Powiatu Wysokomazowieckiego do roku 2015 z perspektywą 2016-2019	Cel długoterminowy nr 6: Odnawialne źródła energii.
Powiatowy program promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy na lata 2015 – 2020 (powiat moniecki)	Cel: Promocja i rozwój przedsiębiorczości.

Cel ogólny 2. Wzmocnienie standardu życia mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.

Dokument strategiczny na poziomie wojewódzkim	Zbieżność dokumentów wojewódzkich z celami LSR:
Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2020	Cel strategiczny 1. Konkurencyjna Gospodarka i Cel operacyjny 1.6. Nowoczesna infrastruktura sieciowa, w tym Rozbudowa infrastruktury telekomunikacyjnej; przebudowa systemu energetycznego.
Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego 2014-2020	Oś priorytetowa VIII – Infrastruktura dla usług użyteczności publicznej. Działanie 8.4: Infrastruktura społeczna. Priorytet inwestycyjny 9a: Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, które przyczyniają się do rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia, promowanie włączenia społecznego poprzez lepszy dostęp do usług społecznych, kulturalnych i rekreacyjnych oraz przejścia z usług instytucjonalnych na usługi na poziomie społeczności lokalnych.
Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych BOF na lata 2014-2020	Cel 4. Aktywna integracja społeczna. Działanie 4.3. Rozwój infrastruktury poprawiającej integrację społeczną.
Program rozwoju turystyki i zagospodarowania turystycznego województwa podlaskiego	<ul style="list-style-type: none"> • Priorytet rozwojowy I: Nowoczesna infrastruktura turystyczna i okołoturystyczna w obszarach wysokiej atrakcyjności turystycznej województwa podlaskiego; • Cel strategiczny 1.1. Rozwój infrastruktury turystycznej w zakresie: tworzenia projektów i przedsięwzięć umożliwiających rozwój terenów rekreacyjnych i o szczególnym znaczeniu

w latach 2010-2015 oraz Prognoza oddziaływania na środowisko dla dokumentu programowego „Program rozwoju turystyki i zagospodarowania turystycznego województwa podlaskiego w latach 2010-2015”	dla rozwoju sportów uprawianych w okresie letnim i zimowym w oparciu o unikalne zasoby przyrodnicze, liczne akweny wodne i naturalne ukształtowanie terenu; budowy bazy noclegowej o zróżnicowanym standardzie i gastronomicznej w tym opartej na kuchni regionalnej i ofercie specjalistycznej; tworzenia i realizacji projektów budowy i rozbudowy infrastruktury technicznej zwiększającej dostępność do największych atrakcji turystycznych regionu. <ul style="list-style-type: none"> • Priorytet rozwoju II: Wzmocnienie pozycji województwa podlaskiego na krajowym i zagranicznym rynku turystycznym: Cel strategiczny 2.1. Podniesienie konkurencyjności wiodących produktów turystycznych regionu; 2.3. Promocja produktów oraz walorów turystycznych.
---	---

Dokument strategiczny na poziomie powiatowym	Zbieżność dokumentów powiatowych z celami LSR:
Powiatowy Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych w Powiecie Bielskim w latach 2012-2016	Cele programu: 1.5. Poprawa infrastruktury przestrzeni publicznej w celu umożliwienia korzystania i dostępu dla osób niepełnosprawnych.
Strategia rozwiązywania problemów społecznych w powiecie monieckim na lata 2009-2019	Cel główny 5. Poprawa jakości życia osób niepełnosprawnych (likwidacja barier w obiektach infrastruktury miejskiej i miejscu zamieszkania).

Cel ogólny 3. Wzmocnienie współpracy i aktywności lokalnej na rzecz rozwoju LGD N.A.R.E.W. do 2023 r.

Dokument strategiczny na poziomie wojewódzkim	Zbieżność dokumentów wojewódzkich z celami LSR:
Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2020	<ul style="list-style-type: none"> • Cel strategiczny 1. Konkurencyjna Gospodarka i cele operacyjne: 1.3. Rozwój kompetencji do pracy i wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców regionu (poprzez poprawę dostępności do wysokiej jakości kształcenia i szkolenia dostosowanego do potrzeb rynku pracy; aktywizację zawodową osób o utrudnionym dostępie do rynku pracy); 1.4. Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych (Kształtowanie postaw społecznych i obywatelskich oraz wspieranie dialogu społecznego; efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego). • Cel strategiczny 3. Jakość życia i cele operacyjne: 3.1. Zmniejszenie negatywnych skutków problemów demograficznych w zakresie: wspierania rodzin w opiece nad dzieckiem i osobami zależnymi; rozwoju nowoczesnych, dobrze adresowanych usług społecznych; wsparcia aktywności zawodowej i społecznej osób starszych, umożliwiające lepsze wykorzystanie ich potencjału; 3.2. Poprawa spójności społecznej (w zakresie m.in. współpracy i rozwoju potencjału instytucjonalnego w obszarze pomocy i integracji społecznej; wspierania osób wykluczonych społecznie, zagrożonych wykluczeniem społecznym, dysfunkcją lub przeżywających trudności).
Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego 2014-2020	<ul style="list-style-type: none"> • Oś priorytetowa II - przedsiębiorczość i aktywność zawodowa. Działanie 2.1: Zwiększanie zdolności zatrudnieniowej osób pozostających bez zatrudnienia oraz osób poszukujących pracy przy wykorzystaniu aktywnej polityki rynku pracy oraz wspieranie mobilności zasobów pracy. Priorytet inwestycyjny 8i: Dostęp do zatrudnienia dla osób poszukujących pracy i osób biernych zawodowo, w tym długotrwale bezrobotnych oraz oddalonych od rynku pracy, także poprzez lokalne inicjatywy na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników • Oś priorytetowa III – Kompetencje i kwalifikacje. Działanie 3.1: Kształcenie i edukacja. Priorytet inwestycyjny 10i: Ograniczenie i zapobieganie przedwczesnemu kończeniu nauki szkolnej oraz zapewnienie równego dostępu do dobrej jakości wczesnej edukacji elementarnej oraz kształcenia podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, z uwzględnieniem formalnych, nieformalnych i pozaformalnych ścieżek kształcenia umożliwiających ponowne podjęcie kształcenia i szkolenia. Działanie 3.3: Szkolnictwo zawodowe na rzecz konkurencyjności podlaskiej gospodarki. Priorytet inwestycyjny 10iv: Lepsze dostosowanie systemów kształcenia i szkolenia do potrzeb rynku pracy, ułatwianie

	<p>przechodzenia z etapu kształcenia do etapu zatrudnienia oraz wzmacnianie systemów kształcenia i szkolenia zawodowego i ich jakości, w tym poprzez mechanizmy prognozowania umiejętności, dostosowania programów nauczania oraz tworzenia i rozwoju systemów uczenia się poprzez praktyczną naukę zawodu realizowaną w ścisłej współpracy z pracodawcami.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oś priorytetowa VII – Poprawa spójności społecznej. Działanie 7.2: Rozwój usług społecznych. Priorytet inwestycyjny 9iv: Ułatwianie dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym.
Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2014-2020	<ul style="list-style-type: none"> • Cel 2. Kompetencje do pracy: Działanie 2.1. Rozwój potencjału kształcenia zawodowego i ustawicznego; Działanie 2.4. Rozwój wychowania przedszkolnego; Poddziałanie 2.4.1. Podniesienie jakości edukacji przedszkolnej; Działanie 2.5. Rozwój kształcenia ogólnego dzieci i młodzieży, Poddziałanie 2.5.1. Podniesienie jakości kształcenia ogólnego dzieci i młodzieży. • Cel 4. Aktywna integracja społeczna. Działanie 4.2 Zwiększenie dostępu do usług społecznych.
Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020	<ul style="list-style-type: none"> • I Obszar strategiczny: Zaspokajanie potrzeb rodzin w województwie podlaskim (zmniejszenie negatywnych skutków zjawisk demograficznych; wzmocnienie potencjału i kompetencji rodzin w województwie podlaskim; rozwój zasobów ludzkich i instytucji w obszarze wspierania rodziny). • II Obszar strategiczny: Wypełnianie funkcji rodziny (rodziny z osobami zależnymi, bezpieczeństwo): wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałanie ich wykluczeniu społecznemu; aktywizacja i rozwój usług na rzecz rodzin; rozwój usług, aktywizacja społeczna i edukacja seniorów; rozwój systemu wspierania rodziny i opieki nad dzieckiem; zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie. • IV Obszar strategiczny: Wzrost zatrudnienia i mobilności zawodowej (wzrost zatrudnienia osób niepełnosprawnych rozwój działających przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej oraz tworzenie nowych; wyższa aktywność zawodowa i integracja społeczna; lepsza edukacja i wyższe kwalifikacje zawodowe). • VI Obszar strategiczny: Kapitał społeczny (rozwój społeczeństwa obywatelskiego i zwiększenie poziomu zaspokojenia potrzeb społecznych na terenie województwa oraz wspomaganie zrównoważonego rozwoju; stymulowanie i wspomaganie lokalnych inicjatyw; wspieranie działań organizacji pozarządowych; współdziałanie z instytucjami i organizacjami pozarządowymi; aktywizacja lokalnych rynków pracy).
Program na rzecz poprawy warunków życia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych w województwie podlaskim na lata 2014 – 2018	<ul style="list-style-type: none"> • Cel strategiczny I: Wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałanie ich wykluczeniu społecznemu. • Cel strategiczny II: Wsparcie realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych.
Program wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej województwa podlaskiego na lata 2013-2018	<p>Cele strategiczne: Wzmacnianie potencjału i kompetencji rodzin podlaskich. Rozwój zasobów ludzkich i instytucji w obszarze wspierania rodziny.</p>
Program pomocy społecznej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu w woj. podlaskim na lata 2014 – 2018	<p>Cel główny: poprawa jakości i warunków życia osób i rodzin z terenu województwa podlaskiego, które nie są w stanie samodzielnie przezwyciężyć trudnych sytuacji życiowych.</p>

Dokument strategiczny na poziomie powiatowym	Zbieżność dokumentów powiatowych z celami LSR:
Strategia zrównoważonego rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020	<ul style="list-style-type: none"> • Drugi cel strategiczny: podejmowanie działań mających na celu przeciwdziałanie bezrobociu przy współpracy z samorządami gmin. • Piąty cel strategiczny: zwiększenie efektywności i skuteczności pomocy społecznej.
„Program przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Powiecie Białostockim na lata 2012-2020”	Cel główny: Zwiększenie skuteczności działań na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz wspieranie działań profilaktycznych w Powiecie Białostockim.
Program działań na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji społecznej oraz przestrzegania praw osób niepełnosprawnych w Powiecie Białostockim na lata 2011-2020	Cel strategiczny: Podejmowanie działań w celu zapobiegania niepełnosprawności, rehabilitacji, wyrównywania szans oraz pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych we wszystkich sferach życia.
Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020	<ul style="list-style-type: none"> • Cel strategiczny 1: Rozwój rynku pracy i zasobów ludzkich w powiecie. • Cel strategiczny 3: Wzmacnianie rozwiązań służących harmonijnemu funkcjonowaniu rodzin. • Cel strategiczny 4: Tworzenie warunków do przezwyciężania trudnych sytuacji życiowych, których osoby niepełnosprawne i wymagające opieki nie mogą pokonać wykorzystując własne środki, możliwości i uprawnienia oraz zapewnienie odpowiedniego wsparcia.
Powiatowy Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych w Powiecie Bielskim w latach 2012-2016	Cele programu: 1.2. Zwiększenie aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych. 1.3. Zwiększenie aktywności uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym. 1.4. Tworzenie i poprawa warunków edukacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej.
Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Bielskim na lata 2013-2018	<ul style="list-style-type: none"> • Cel nr 2. Przeciwdziałanie skutkom przemocy rodzinnej. • Cel nr 3. Zapobieganie zjawisku ubóstwa (aktywizacja zawodowa osób oraz zapewnienie minimalnego dochodu gwarantowanego). • Cel nr 5. Zapobieganie zjawisku bezrobocia (organizacja szkoleń dających możliwość nabycia lub zmiany kwalifikacji zawodowych; przyznawanie środków osobom bezrobotnym na rozpoczęcie działalności gospodarczej) • Cel nr 6. Ochrona zdrowia oraz minimalizowanie skutków niepełnosprawności poprzez działania w zakresie rehabilitacji leczniczej, społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych. • Cel nr 8. Poprawa współpracy i koordynacji działań służb społecznych (zacieśnienie współpracy instytucji publicznych z organizacjami społecznymi i kościołami).
Powiatowa Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2007-2016 (powiat wysokomazowiecki)	<ul style="list-style-type: none"> • Cel strategiczny: Promocja zatrudnienia oraz aktywizacja lokalnego rynku pracy; Cele operacyjne: I. Wyższa aktywność zawodowa i integracja społeczna; II. Lepsza edukacja i wyższe kwalifikacje; III. Aktywizacja lokalnych rynków pracy. • Cel strategiczny: Zabezpieczenie potrzeb socjalnych poprzez tworzenie sprawnego systemu opieki i świadczeń. Cele operacyjne: I. Rozwijanie istniejących i tworzenie brakujących typów placówek w systemie pomocy społecznej; II. Współpraca instytucji i organizacji, celem pozyskiwania funduszy i pomocy rzeczowej na działania zabezpieczające. • Cel strategiczny: Sprawny system przeciwdziałania marginalizacji, zapobieganie patologiom i uzależnieniom. Cele operacyjne: I. Ograniczenie zjawiska patologii społecznych; II. Aktywizacja grup społecznych zagrożonych marginalizacją. • Cel strategiczny: Sprawny system wspierania rodziny oraz kompleksowa pomoc w sytuacjach kryzysowych. Cele operacyjne: I. Specjalistyczna pomoc dziecku i rodzinie; II. Wspieranie osób i rodzin dotkniętych problemami oraz przeciwdziałanie patologiom w rodzinie.

	<ul style="list-style-type: none"> • Cel strategiczny: Sprawny system współpracy jednostek pomocy społecznej, organizacji pozarządowych, Sądu Rejonowego i lokalnej społeczności w realizacji zadań polityki społecznej. Cele operacyjne: I. Inspirowanie działań na rzecz rozwoju organizacji pozarządowych; II. Określenie planu współpracy jednostek pomocy społecznej, Sądu Rejonowego i organizacji pozarządowych).
Powiatowy program przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie na lata 2010-2020 (powiat wysokomazowiecki)	<p>Cele szczegółowe i zadania:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tworzenie sieci instytucji wspierających ofiary przemocy w rodzinie - powołanie Punktu Konsultacyjnego. 2. Wdrażanie programów korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc. 3. Systematyczna edukacja środowiska lokalnego poprzez przygotowanie i udostępnienie materiałów o charakterze informacyjnym i edukacyjnym.
Strategia rozwoju powiatu wysokomazowieckiego	<p>Cel strategiczny V. Bezpieczeństwo mieszkańców – wolne od aktów przemocy, patologii społecznych i zagrożeń ekologicznych.</p>
Strategia rozwiązywania problemów społecznych w powiecie monieckim na lata 2009-2019	<ul style="list-style-type: none"> • Cel główny 2. Wspieranie jednostek, rodzin i środowisk niewydolnych. • Cel główny 3. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w tym niepełnosprawnej. • Cel główny 4. Zwiększenie aktywności życiowej ludzi starszych (wzbogacenie oferty świadczonych usług w DPS; jak najdłuższe pozostawanie ludzi starszych w ich miejscu zamieszkania). • Cel główny 7. Promocja zatrudnienia i aktywizacja lokalnego rynku pracy (zwiększanie umiejętności osób bezrobotnych, zapobieganie bezrobociu). • Cel główny 8. Zintegrowanie działań samorządów lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie pomocy społecznej.
Powiatowy program promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy na lata 2015- 2020 (powiat moniecki)	<ul style="list-style-type: none"> • Cel 2. Dostosowanie zasobów ludzkich do zmian zachodzących na rynku pracy. • Cel 3. Realizacja gwarancji dla młodzieży. Wsparcie osób młodych na rynku pracy.

Ewaluacja i monitoring prowadzone będą zgodnie z procedurą dokonywania ewaluacji i monitoringu przedstawioną w załączniku do LSR. Głównym celem prowadzenia przez LGD N.A.R.E.W. monitoringu i ewaluacji jest stałe podnoszenie jakości i efektywności działań Lokalnej Grupy Działania w zakresie wdrożenia Lokalnej Strategii Rozwoju.

MONITORINGOWI zostanie poddane **wdrażanie Lokalnej Strategii Rozwoju**, w tym harmonogram ogłaszania konkursów, stopień realizacji budżetu, w tym w ramach poszczególnych celów i przedsięwzięć, analiza realizacji celów i przedsięwzięć poprzez monitorowanie wskaźników oraz **funkcjonowanie Lokalnej Grupy Działania**, w tym informowanie o LGD i wdrażaniu LSR, jakość prowadzonych działań aktywizacyjnych, w tym w ramach Planu Komunikacji, efektywność i jakość pracy pracowników biura udzielających doradztwa, organów LGD N.A.R.E.W..

EWALUACJI poddane zostaną **elementy wdrażania i funkcjonowania LSR**, które pozwolą na systematyczne badanie jakości prowadzonych przez LGD N.A.R.E.W. działań, w celu ich usprawnienia oraz poprawy ich skuteczności i efektywności. Ewaluacja pozwoli na analizę wpływu Lokalnej Grupy Działania i realizowanej przez nią strategii na rozwój obszarów wiejskich, na sytuację mieszkańców i przedstawicieli grup defaworyzowanych oraz umożliwi analizę osiągnięcia celów określonych w strategii wojewódzkiej i PROW.

EWALUACJA planowana jest jako:

- ewaluacja bieżąca (on-going)

Dokonywana będzie na podstawie analizy i oceny wyników monitoringu, obejmie realizację i wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju oraz funkcjonowanie Lokalnej Grupy Działania N.A.R.E.W.. Z uwagi na długi okres wdrażania LSR (2020/23) może posłużyć do celowej korekty zapisów LSR. Powiązana jest również z kamieniami milowymi wdrażania LSR: zostanie uruchomiona w 2018r. (trzeci rok realizacji LSR i obejmie swoim pomiarem lata 2016-2018) i w 2021r. (szósty rok realizacji i obejmie lata 2019-2021).

- ewaluacja ex post

Ewaluacja końcowa, o charakterze strategicznym, podsumowująca wdrażanie Lokalnej Strategii Rozwoju, przeprowadzona w 2023r.

- ewaluacja ex-ante

Dotyczyć będzie przedsięwzięć (zakresów/operacji) planowanych do ewentualnej realizacji, w przypadku gdy w miarę realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju wygoszparowywane zostaną środki na dodatkowe / inne typy działania, lub / i wprowadzenia projektów własnych Lokalnej Grupy Działania N.A.R.E.W..

Z przeprowadzonych działań monitoringowych sporządzane będą sprawozdania roczne (do 31 stycznia każdego roku), na udostępnionych przez UMWP formularzach.

SPOSÓB WYKORZYSTANIA WYNIKÓW Z EWALUACJI I ANALIZY DANYCH MONITORINGOWYCH:

Sprawozdania monitoringowe (roczne) zostaną wykorzystane jako materiał wyjściowy do ewaluacji on-going oraz w dłuższej perspektywie do ewaluacji ex-post, a także na ich podstawie planowane mogą być nowe przedsięwzięcia w Lokalnej Strategii Rozwoju, oceniane w ewaluacji ex-ante.

Wyniki z ewaluacji on-going wraz z rekomendacjami zostaną wykorzystane do wprowadzenia ewentualnych korekt do LSR, oraz ewentualnych modyfikacji procesu zarządzania LGD N.A.R.E.W., sposobu świadczenia usług (w tym doradztwa) i animacji. Efekty ewaluacji ex-ante stanowiąc będą podstawę do wprowadzenia zmian, o których mowa w procedurze aktualizacji LSR. Natomiast ewaluacja ex post – pozwoli na ocenę osiągnięć i rezultatów LSR, w tym da odpowiedź na pytanie w jakim stopniu zrealizowano zakładane cele i wskaźniki.

PLANOWANE DO ZASTOSOWANIA KRYTERIA EWALUACYJNE:

Zarząd LGD N.A.R.E.W. przystępując każdorazowo do badania ewaluacyjnego będzie przygotowywał wytyczne do ewaluacji (on-going / ex-post), zawierające pytania ewaluacyjne oraz uwzględniające odpowiednio dopasowane i opisane kryteria ewaluacyjne, ustalane każdorazowo przed przystąpieniem do ewaluacji.

Stowarzyszenie N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi przeanalizowało Lokalną Strategię Rozwoju pod kątem spełniania kryteriów kwalifikujących do strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

W wyniku przeprowadzonej analizy, działając na podstawie art. 47 i art. 57 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U.2013.1235 ze zmianami) Stowarzyszenie N.A.R.E.W. wystąpiło z wnioskiem do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku o ustalenie, co do konieczności przeprowadzenia procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenie N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi. W przedmiotowej sprawie przedstawiono poniższe założenia.

Opracowywana Lokalna Strategia Rozwoju w ramach RLKS ma stanowić instrument realizacji założeń „Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku” poprzez wykorzystanie m.in. środków unijnych, w tym środków z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 i Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020. Opracowywany dokument nie wyznacza ram dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, a przejmuje ramy wyznaczone przez dokumenty nadrzędne, z którymi jest spójny. Realizacja przedsięwzięć określonych w Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi nie będzie miała znaczącego oddziaływania na środowisko. Opracowywana Lokalna Strategia Rozwoju jest zgodna z założeniami Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego 2014-2020 przyjętymi przez Zarząd Województwa Podlaskiego w dniu 8 kwietnia 2014 r. oraz Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 – 2020. Przepisy ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U.2013.1235 ze zmianami) określają jakie dokumenty wymagają przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, w przedmiotowej sprawie są to dokumenty określone w art. 46. pkt 1.

Za pozytywnym rozpatrzeniem wniosku o uzgodnienie o odstąpieniu od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko przemawiały następujące fakty:

1. Strategia rozwoju województwa podlaskiego na lata 2014-2020 została poddana procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko z opinią RDOŚ,
2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 z 8 kwietnia 2014 roku, również został poddany procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko z opiniowaniem przez RDOŚ,
3. Przygotowanie Lokalnych Strategii Rozwoju według instrumentu RLKS w okresie programowania 2014-2020 jest uszczegółowieniem powyższych dokumentów dla określonych obszarów.

Uszczegółowienie polegało na wskazaniu możliwych do realizacji zadań zgodnie z wytycznymi odnoszącymi się do perspektywy finansowej 2014-2020. Zadania wdrażane zarówno przez beneficjentów jak i samą LGD realizowane będą w taki sposób, by nie zagrażały zdrowiu i życiu ludzi oraz środowisku naturalnemu. Nie przewiduje się oddziaływań skumulowanych i transgranicznych. Działania takie jak np. inwestycje infrastrukturalne, modernizacyjne, rewitalizacyjne ze względu na swój charakter, będą obowiązkowo poddane niezbędnym wymaganiom prawnym procedur, np. uzyskanie niezbędnych pozwoleń (na budowę, na wykonanie prac konserwatorskich), w związku z czym inwestycje te będą podlegały procesom uzgadniania z organami uprawnionymi do wydawania takich decyzji/opinii, co wyeliminuje wystąpienie negatywnego wpływu np. na zachowanie dziedzictwa kulturowego czy na środowisko przyrodnicze. Realizacja niektórych przedsięwzięć (części kierunków wsparcia projektów) wyznaczonych w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju wymagała będzie przeprowadzenia procedury administracyjnej (OOS) zakończonej uzyskaniem decyzji określającej środowiskowe uwarunkowania realizacji przedsięwzięcia. Wobec powyższego można prognozować, iż realizacja projektów, w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju, będzie zgodna z obowiązującymi wymogami dotyczącymi ochrony środowiska. Każdy projekt ubiegający się o dofinansowanie będzie musiał być zgodny z prawem, przejść osobną, indywidualną procedurę badania jego wpływu na środowisko w ramach m.in. opracowania raportów oddziaływania na środowisko, które badają wpływ konkretnego przedsięwzięcia na zdrowie, życie ludzi i na środowisko. Ze względu na brak szczegółowych parametrów przedsięwzięć inwestycyjnych, takich jak ich lokalizacja, typ oraz skala czy też powierzchnia zabudowy inwestycji, nie jest możliwe wykonanie szczegółowej oceny oddziaływania na środowisko. Z tego względu niemożliwa jest również pełna kwantyfikacja oddziaływań. W szczególności realizacja każdego przedsięwzięcia zostanie poprzedzona postępowaniem zapewniającym wybór najkorzystniejszych dla środowiska wariantów lokalizacyjnych i technicznych, a także wskazaniem właściwych zabezpieczeń środowiska. Ograniczanie oddziaływań na środowisko przyrodnicze oraz warunki życia ludzi winno być prowadzone również w fazie budowy i późniejszej eksploatacji ewentualnych inwestycji.

Zgodnie z art. 49 ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U.2013.1235 ze zmianami) poniżej przedstawiono wyjaśnienie do następujących uwarunkowań:

- 1) charakter działań przewidzianych w dokumentach, o których mowa w art. 46 i 47, w szczególności:
 - a) stopień, w jakim dokument ustala ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć, w odniesieniu do usytuowania, rodzaju i skali tych przedsięwzięć,
 - b) powiązania z działaniami przewidzianymi w innych dokumentach,

- c) przydatność w uwzględnieniu aspektów środowiskowych, w szczególności w celu wspierania zrównoważonego rozwoju, oraz we wdrażaniu prawa wspólnotowego w dziedzinie ochrony środowiska,
- d) powiązania z problemami dotyczącymi ochrony środowiska;

WYJAŚNIENIE:

Opracowywany dokument nie wyznacza ram dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko a przejmuje ramy wyznaczone przez dokumenty nadrzędne, z którymi jest spójny. Realizacja przedsięwzięć określonych w Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi nie będzie miała znaczącego oddziaływania na środowisko. Opracowywana Lokalna Strategia Rozwoju w ramach RLKS ma stanowić instrument realizacji założeń „Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku” poprzez wykorzystanie m.in. środków unijnych, w tym środków z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 i Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020. Lokalna Strategia Rozwoju będzie wspierała zrównoważony rozwój oraz prawo wspólnotowe w dziedzinie ochrony środowiska i przyczyniała się do rozwiązywania problemów związanych z ochroną środowiska.

- 2) rodzaj i skalę oddziaływania na środowisko, w szczególności:
 - a) prawdopodobieństwo wystąpienia, czas trwania, zasięg, częstotliwość i odwracalność oddziaływań,
 - b) prawdopodobieństwo wystąpienia oddziaływań skumulowanych lub transgranicznych,
 - c) prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka dla zdrowia ludzi lub zagrożenia dla środowiska;

WYJAŚNIENIE:

Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi nie przewiduje realizacji przedsięwzięć znacząco oddziaływujących na środowisko skumulowanych lub transgranicznych. Realizowane przedsięwzięcia nie będą zagrażały dla zdrowia ludzi i dla środowiska.

- 3) cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności:
 - a) obszary o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego, wrażliwe na oddziaływania, istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystywanie terenu,
 - b) formy ochrony przyrody w rozumieniu ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody oraz obszary podlegające ochronie zgodnie z prawem międzynarodowym.

WYJAŚNIENIE:

Na obszarze Stowarzyszenie N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi występują obszary o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego. Realizacja przedsięwzięć na obszarach chronionej przyrody w rozumieniu ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody oraz obszary podlegające ochronie zgodnie z prawem międzynarodowym będzie przebiegała z bezwzględnym respektowaniem norm prawnych krajowych, jak również międzynarodowych.

W odpowiedzi na pismo w tej sprawie, w dn. 7 grudnia 2015 r. Stowarzyszenie N.A.R.E.W. otrzymało decyzję Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku (pismo nr WOOS.I.410.3.74.2015.AR) **stwierdzającą brak konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko LSR Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi** na podstawie art. 47 w związku z art. 49, art. 57 ust. 1 pkt 2, art. 131 ust. 1 pkt 1 ustawy z dn. 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. Nr 199, poz. 1277, ze zmianami).

W uzasadnieniu stwierdzono m.in., iż dokument Lokalna Strategia Rozwoju spełnia kryteria kwalifikujące go do art. 47 ww. ustawy oraz iż nie wyznacza on nowych ram do realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, a jego realizacja nie spowoduje znaczącego negatywnego oddziaływania na środowisko.

Ponadto w dniu 4 grudnia 2015r. Stowarzyszenie N.A.R.E.W. wystąpiło w przedmiotowej sprawie również do **Wojewódzkiej Stacji Sanitarnej - Epidemiologicznej w Białymstoku**. W odpowiedzi (Opinia nr 457/NZ/2015 z dnia 9 grudnia 2015r.) stwierdzono, iż zachodzą okoliczności uzasadniające **odstąpienie od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi**.

Spis map

Mapa 1. LGD N.A.R.E.W. na tle województwa podlaskiego	5
Mapa 2. Narwiański Park Narodowy	16
Mapa 3. Sieć dróg krajowych i wojewódzkich w woj. podlaskim	33

Spis rysunków

Rysunek 1. Podział stanowisk.....	10
Rysunek 2. Drzewo celów LSR N.A.R.E.W. 2014-2020(23).....	42

Spis tabel

Tabela 1. Powierzchnia i typ gmin oraz liczba ludności w 2013 r.....	4
Tabela 2. Reprezentatywność sektorów Lokalnej Grupy Działania N.A.R.E.W.	7
Tabela 3. Wykaz dokumentów regulujących funkcjonowanie LGD	8
Tabela 4. Zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy i metody ich pomiaru	10
Tabela 5. Powierzchnia gmin objęta NATURĄ 2000.....	17
Tabela 6. Procentowy udział ludności poszczególnych gmin w ogólnej liczbie ludności obszaru Stowarzyszenia N.A.R.E.W. według faktycznego miejsca zamieszkania w latach 2006 i 2013.....	19
Tabela 7. Porównanie procentowego udziału poszczególnych grup wiekowych ludności gmin wchodzących w skład Stowarzyszenia N.A.R.E.W. w latach 2006 i 2013.....	20
Tabela 8. Podmioty gospodarki narodowej w 2013 r. klasyfikowane według kryterium liczby pracujących	22
Tabela 9. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności w 2010 i 2013 r.	22
Tabela 10. Liczba gospodarstw rolnych w poszczególnych gminach	23
Tabela 11. Liczba producentów prowadzących działalność w zakresie ekologicznej uprawy roślin i utrzymania zwierząt.....	24
Tabela 12. Obiekty turystyczne na obszarze LGD N.A.R.E.W.....	25
Tabela 13. Pracujący na obszarze Stowarzyszenia N.A.R.E.W. w latach 2006-2013	26
Tabela 14. Pracujący na obszarze Stowarzyszenia N.A.R.E.W. na 1 000 mieszkańców	27
Tabela 15. Liczba bezrobotnych zarejestrowana w Powiatowych Urzędach Pracy	27
Tabela 16. Procentowy udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	28
Tabela 17. Ludność w wieku mobilnym (grupa wieku produkcyjnego obejmująca ludność w wieku 18-44 lata)	28
Tabela 18. Liczba fundacji, stowarzyszeń oraz organizacji społecznych na terenie Stowarzyszenia N.A.R.E.W.....	29
Tabela 19. Baza danych podmiotów świadczących usługi na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz podmiotów ekonomii społecznej na obszarze LGD wg ROPS.....	30
Tabela 20. Liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej	31
Tabela 21. Liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej	31
Tabela 22. Udział osób w gosp. domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem.....	32
Tabela 23. Liczba przydomowych oczyszczalni ścieków w 2013 roku.....	34
Tabela 24. Przedszkola, oddziały i punkty przedszkolne w gminach LGD N.A.R.E.W. w 2013 roku	35
Tabela 25. Liczba świetlic wiejskich lub obiektów pełniących ich funkcje – stan na 31.12. 2013.....	36
Tabela 26. Analiza SWOT.....	38
Tabela 27. Matryca logiczna powiązań diagnozy obszaru i ludności, analizy SWOT oraz celów i wskaźników, adekwatnie do wymogów Programu RPOWP oraz PROW i SRWP 2020.	43
Tabela 28. Cele i wskaźniki LSR N.A.R.E.W.	59
Tabela 29. Zgodność wskaźników LSR N.A.R.E.W. z kluczowymi założeniami RPOWP.....	70
Tabela 30. Cele LSR w odniesieniu do budżetu	72
Tabela 31. Budżet działań komunikacyjnych	108

Załączniki do Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi

1. Procedura aktualizacji Lokalnej Strategii Rozwoju LGD N.A.R.E.W.

1. Za przygotowanie projektów zmian w LSR odpowiada biuro LGD.
2. Projekt zmian wraz z uzasadnieniem przekazuje się do konsultacji społecznych przez okres co najmniej 14 dni przed planowanym terminem wprowadzenia zmian. Informacja o konsultacjach powinna określać termin rozpoczęcia i zakończenia konsultacji.
3. Konsultacje mogą się odbywać w formach :
 - a) spotkań konsultacyjnych,
 - b) udostępniania projektowanych zmian na stronie internetowej LGD,
 - c) zbierania wniosków od przedstawicieli społeczności lokalnych w postaci fiszek aktualizacyjnych LSR.
4. Zmiany w LSR wprowadza Walne Zebranie Członków LGD.
5. W sytuacjach wyjątkowych, przez które rozumie się zagrożenie dla prawidłowości realizacji projektu, możliwe jest skrócenie okresu konsultacji, po uzyskaniu zgody instytucji wdrażającej.
6. Powyższa procedura zabezpiecza interesy społeczności lokalnych w zakresie możliwości wnoszenia uwag do LSR, co jest istotne dla wiarygodności i ciągłości realizowanych działań.
7. Zmiany wynikające z działalności bieżącej, m.in. przesunięcia kosztów w budżecie, zmian w harmonogramie, dostosowania wskaźników, aktualizacji załączników do LSR, opisów ogólnych, oczywistych omyłek, zmian aktów prawnych niezależnych od LGD, załączników do umowy o warunkach i sposobie realizacji RLKS, przygotowywane są przez Biuro LGD w konsultacji z Zarządem, a następnie zatwierdzane na posiedzeniu Zarządu.
8. Zaktualizowana LSR przekazywana jest do Samorządu Województwa.”

2. Procedura dokonywania ewaluacji i monitoringu LGD N.A.R.E.W.

PROCEDURA DOKONYWANIA MONITORINGU LGD N.A.R.E.W.				
Elementy podlegające monitoringowi	Podmiot dokonujący monitoringu	Sposób pozyskiwania danych	Czas, sposób i okres pomiaru	Zakres oceny i analizy danych
MONITORING WDRAŻANIA LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU				
Harmonogram ogłaszania konkursów	Ocena wewnętrzna (biuro LGD)	Rejestr ogłoszonych konkursów	Ocena bieżąca: po zakończeniu każdego konkursu za okres od ogłoszenia konkursu do jego zakończenia. Ocena roczna: do 31 stycznia następnego roku za okres poprzedniego roku	Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem konkursów.
Budżet LSR, w tym w ramach poszczególnych celów i przedsięwzięć	Ocena wewnętrzna (biuro LGD)	Liczba wniosków wybranych przez Radę, liczba wniosków realizowanych po etapie oceny w UMWP, kwota operacji na jaką podpisane zostały umowy, kwota rozliczona w ramach wniosków o płatność; procent realizacji budżetu, liczba i wartość podpisanych i rozliczonych umów w ramach poszczególnych celów oraz przedsięwzięć	Ocena bieżąca: po zakończeniu każdego konkursu za okres od ogłoszenia konkursu do jego zakończenia. Ocena roczna: do 31 stycznia następnego roku za okres poprzedniego roku	Stopień wykorzystania budżetu LSR, w tym w ramach poszczególnych celów oraz przedsięwzięć. Wysokość zakontraktowanych środków.
Wskaźniki realizacji LSR	Ocena wewnętrzna (biuro LGD)	Porównanie wartości planowanej i osiągniętej przyjętych wskaźników w LSR, ankiety beneficjentów	Ocena bieżąca: po zakończeniu każdego konkursu za okres od ogłoszenia konkursu do jego zakończenia Ocena roczna: do 31 stycznia następnego roku za okres poprzedniego roku	Stopień realizacji wskaźników.

MONITORING FUNKCJONOWANIA LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA N.A.R.E.W.				
Informowanie o LGD i wdrażaniu LSR	Ocena wewnętrzna (biuro LGD)	Analiza ilości i jakości działań związanych z rozpowszechnianiem informacji o założeniach LSR i o zasadach przyznawania pomocy: liczba ogłoszeń, akcji promocyjnych, spotkań informacyjno- konsultacyjnych (zestawienie danych, ankieta satysfakcji, liczba odwiedzin na stronie www)	Ocena roczna: do 31 stycznia następnego roku za okres poprzedniego roku	Skuteczność przekazywania informacji i uzyskiwania informacji na temat działalności LGD.
Jakość prowadzonych działań aktywizujących w ramach realizacji Planu Komunikacji	Ocena wewnętrzna (biuro LGD)	Ankiety oceniające jakość działań aktywizujących: spotkań, szkoleń, wyjazdów studyjnych przeprowadzana wśród uczestników	Ocena roczna: do 31 stycznia następnego roku za okres poprzedniego roku	Ocena jakości przeprowadzonych działań aktywizujących.
Efektywność i jakość pracy pracowników biura udzielających doradztwa	Ocena wewnętrzna (dyrektor Biura / Prezes Stowarzyszenia)	Ankiety satysfakcji prowadzone metodą kwestionariusza papierowego lub/i wywiadów telefonicznych, oceniające jakość udzielonego doradztwa przeprowadzane wśród beneficjentów, którym udzielono doradztwa.	Ocena roczna: do 31 stycznia następnego roku za okres poprzedniego roku	Ocena pracy pracowników: skierowanie na szkolenie wewnętrzne / nagroda / premia
PROCEDURA EWALUACJI LGD N.A.R.E.W.				
Elementy podlegające ewaluacji	Podmiot dokonujący ewaluacji	Sposób pozyskiwania danych	Czas, sposób i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych
EWALUACJA WDRAŻANIA LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU				
Stopień realizacji poszczególnych celów i przedsięwzięć (aspekt finansowy)	Ocena wewnętrzna (biuro LGD) / Ocena zewnętrzna (eksperci)	Analiza liczby operacji oraz budżetów operacji wybranych w ramach konkursów przez Radę LGD i operacji, które uzyskały dofinansowanie. Analiza stopnia wykorzystania budżetu w ramach poszczególnych celów oraz przedsięwzięć; ocena stopnia wdrażania strategii na kamieniach milowych	Ewaluacja on-going: w 2018 i 2021 roku / ewaluacja ex-post 2023	Ocena zgodności i wysokości wydatkowanych środków finansowych z przyznanego budżetu na poszczególne przedsięwzięcia. Stopień realizacji poszczególnych celów i przedsięwzięć. Rekomendacje do celowej korekty zapisów LSR. Uwzględnia kryteria ewaluacyjne ⁹ .

⁹ TRAFNOŚĆ – rozumiana jako badanie adekwatności celów przyjętych do realizacji w LSR do zidentyfikowanych problemów na obszarze LGD i/lub realnych potrzeb beneficjentów. UŻYTECZNOŚĆ – jest swoistym powtórzeniem kryterium trafności, ale w innym momencie czasowym – w trakcie lub po zakończeniu realizacji LSR - na ile potrzeby beneficjentów zostały zaspokojone. EFEKTYWNOŚĆ – rozumiana jako badanie stopnia użytych zasobów (finansowych, ludzkich) podczas wdrażania LSR w stosunku do osiągniętych celów i rezultatów. SKUTECZNOŚĆ – rozumiana jako badanie stopnia realizacji założonych celów LSR (przełożenie projektowanych działań na efekty). TRWAŁOŚĆ – rozumiana jako odpowiedź na pytanie, czy wprowadzone poprzez wdrażanie LSR zmiany będą trwałe.

Stopień realizacji poszczególnych celów i przedsięwzięć Wskaźniki realizacji LSR	Ocena wewnętrzna (biuro LGD) z udziałem społeczności lokalnej (beneficjentów) /Ocena zewnętrzna (eksperci)	Analiza wartości planowanej i osiągniętej przyjętych wskaźników w LSR - ankiety beneficjentów. Analiza zgodności realizacji celów i wskaźników z dokumentami wyższego rzędu - analiza dokumentów względem zakładanych celów.	Ewaluacja on-going: w 2018 i 2021 roku / ewaluacja ex-post 2023	Ocena trafności i celowości założeń realizowanych w ramach LSR. Stopień realizacji poszczególnych celów i przedsięwzięć w oparciu o oszacowane wskaźniki. Ocena stopnia realizacji zakładanych celów, również w stosunku do dokumentów wyższego rzędu. analizę wpływu LGD i realizowanej przez nią strategii na rozwój obszarów wiejskich, na sytuację mieszkańców i przedstawicieli grup defaworyzowanych oraz umożliwi analizę osiągnięcia celów określonych w strategii wojewódzkiej i PROW. Uwzględnia kryteria ewaluacyjne.
Ocena procedur wyboru operacji	Ocena wewnętrzna (biuro LGD) / Ocena zewnętrzna (eksperci) Przewidziany: udział społeczności lokalnej (beneficjentów)	Ocena trafności zastosowanych kryteriów względem osiągania celów, ewentualna modyfikacja procedur w zakresie dostosowania do celów: na podstawie: sposobu przeprowadzania w konkursach kolejnych etapów procedury wyboru operacji: ankiety beneficjentów, wywiady fokusowe z członkami Rady,	Ewaluacja on-going: w 2018 i 2021 roku / ewaluacja ex-post 2023	Funkcjonalność i trafność stosowanych procedur. Opinia mieszkańców LGD nt. wdrażania LSR i realizowanych operacji. Uwzględnia kryteria ewaluacyjne.
Adekwatność zastosowanych w LSR przedsięwzięć względem celów LSR	Ocena wewnętrzna (biuro LGD) / Ocena zewnętrzna (eksperci) Przewidziany: udział społeczności lokalnej (beneficjentów)	Analiza wniosków z konsultacji, analiza materiałów zabranych w postaci uwag dotyczących wprowadzenia nowych zakresów przedsięwzięć do LSR	Ewaluacja ex-ante; dokonywana w zależności od potrzeb aktualizacyjnych LSR, zgłaszanych przez społeczność lub wynikających z sytuacji wdrażania LSR.	Analiza dotyczyć będzie przedsięwzięć (zakresów/ operacji) planowanych do ewentualnej realizacji, w przypadku gdy w miarę realizacji LSR wygoszparowywane zostaną środki na dodatkowe/inne typy działania, lub/i wprowadzenia projektów własnych LGD. Uwzględnia kryteria ewaluacyjne.
EWALUACJA FUNKCJONOWANIA LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA N.A.R.E.W.				
Ocena adekwatności procedur wewnętrznych stosowanych w LGD	Ocena wewnętrzna (Zarząd LGD)	Analiza dokumentów regulujących zasady działania Stowarzyszenia N.A.R.E.W.	Ewaluacja on-going: w 2018 i 2021 roku / ewaluacja ex-post 2023	Jakość świadczonych usług, adekwatność świadczonych usług w stosunku do założeń LSR; realizacja LSR zgodnie z harmonogramem. Ocena postrzegania pracy LGD i jej organów.

				Uwzględnia kryteria ewaluacyjne - adekwatność.
Funkcjonowanie biura LGD	Ocena wewnętrzna (biuro LGD) / ekspert zewnętrzny Przewidziany: udział społeczności lokalnej (beneficjentów)	Ankieta dotycząca rozpoznawalności LGD wśród mieszkańców obszaru. Badanie ankietowe beneficjentów, instytucji otoczenia LGD, wywiady z mieszkańcami na otwartych spotkaniach, wywiady z wnioskodawcami, Focus z członkami Zarządu i Stowarzyszenia.	Ewaluacja on-going: w 2018 i 2021 roku / ewaluacja ex-post 2023	Ocena prowadzonych przez Stowarzyszenie działalności określająca adekwatność realizowanych zadań w odniesieniu do celów LSR. Uwzględnia kryteria ewaluacyjne adekwatności / trafności.
Aktywizacja społeczności lokalnej	Ocena wewnętrzna (biuro LGD) / ekspert zewnętrzny Przewidziany: udział społeczności lokalnej (beneficjentów)	Ankiety wśród mieszkańców prowadzone bezpośrednio lub za pośrednictwem strony internetowej i portalu społecznościowego.	Ewaluacja on-going: w 2018 i 2021 roku / ewaluacja ex-post 2023	Ocena adekwatności zastosowanych narzędzi aktywizacyjnych w stosunku do zaplanowanych celów LSR w zakresie partycypacji aktywności lokalnej (szczególnie cel 3). Uwzględnia kryteria ewaluacyjne.
Efektywność współpracy LGD N.A.R.E.W. z innymi podmiotami.	Ocena wewnętrzna (biuro LGD) / ekspert zewnętrzny Przewidziany: udział społeczności lokalnej (beneficjentów)	Ewaluacja założeń zrealizowanych projektów współpracy w oparciu o wywiady z partnerami projektów, analizę dokumentacji projektowej.	ewaluacja ex-post , po zakończeniu realizacji projektów współpracy	Ocena zgodności za planowanych założeń z realizacją, wpływ realizowanego projektu na cele LSR; adekwatność zastosowanych narzędzi/działań/trafność wsparcia. Uwzględnia kryteria ewaluacyjne.
Efektywność pracy Rady LGD	Ocena wewnętrzna (Zarząd Stowarzyszenia) Ekspert zewnętrzny	Analiza i ocena danych z posiedzeń Rady, frekwencji na posiedzeniach organu, ilość ocenionych wniosków przekazanych do UMWP, ilość podpisanych umów o przyznanie pomocy; adekwatności zastosowanych procedur w stosunku do realnej aktywności Organu.	Ewaluacja on-going: w 2018 i 2021 roku / ewaluacja ex-post 2023	Ocena efektywności pracy członków Rady, stopień ich zaangażowania w pracę Rady. Uwzględnia kryteria ewaluacyjne.

3. Plan Działania wskazujący harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktu

PLAN DZIAŁANIA WSKAZUJĄCY HARMONOGRAM OSIĄGANIA POSZCZEGÓLNYCH WSKAŹNIKÓW PRODUKTU

CEL OGÓLNY nr 1 - Rozwój ekonomiczny LGD N.A.R.E.W. w zgodzie z potencjałem naturalnym i kulturowym obszaru do 2023r.	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			RAZEM 2016-2023		Program	Podziałanie/ Realizacja
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN		
Cel szczegółowy 1.1. - Rozwój LGD N.A.R.E.W. w oparciu o promocję obszaru, w tym usług i produktów lokalnych do 2023r.													PROW	
Przedsięwzięcie 1.1.1. - Promowanie obszaru LGD N.A.R.E.W., w tym produktów i usług lokalnych	Liczba akcji promocyjnych: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów dot. produktu i przetwórstwa.	0 szt.	0%	0	3 szt.	100%	300 000	0 szt.	100%	0	3 szt.	300 000	PROW	Realizacja LSR
	Liczba wykonanych opracowań, publikacji, ulotek, broszur dot. produktu i przetwórstwa	0 szt.	0%		3 szt.	100%		0 szt.	100%		3 szt.			
Przedsięwzięcie 1.1.2. - Projekty współpracy LGD N.A.R.E.W. (w tym międzynarodowy) dotyczące produktu lokalnego	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	0 szt.	0%	0	2 szt.	100%	180 000	0 szt.	100%	0	2 szt.	180 000	PROW	Realizacja LSR
	Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	0 szt.	0%		3 szt.	100%		0 szt.	100%		3 szt.			

Razem cel szczegółowy 1.1.				0			480 000			0		480 000		
Cel szczegółowy 1.2. - Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD N.A.R.E.W. do 2023r.													PROW	
Przedsięwzięcie 1.2.1. - Podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	12 szt.	50%	2 400 000	12 szt.	100%	2 100 000	0 szt.	100%	0	24 szt.	4 500 000	PROW	Realizacja LSR
	liczba operacji ukierunkowanych na innowacje.	1 szt.	50%		1 szt.	100%		0 szt.	100%		2 szt.			
	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	5 szt.	56%		4 szt.	100%		0 szt.	100%		9 szt.			
	liczba operacji ukierunkowanych na innowacje.	1 szt.	50%		1 szt.	100%		0 szt.	100%		2 szt.			
Razem cel szczegółowy 1.2.				2 400 000			2 100 000			0		4 500 000		
Cel szczegółowy 1.3. - Wzmocnienie potencjału kulturowo - historycznego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023r.													PROW/ RPO	
Przedsięwzięcie 1.3.1. - Dbałość o obiekty zabytkowe obszaru LGD N.A.R.E.W.	Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem	6 szt.	100%	1 497 212,82	0 szt.	100%	0	0 szt.	100%	0	6 szt.	1 497 212,82	RPO	Realizacja LSR
	liczba instytucji kultury objętych wsparciem	0 szt.	100%		0 szt.	100%		0 szt.	100%		0 szt.			
Przedsięwzięcie 1.3.2. - Inicjatywy lokalne na rzecz dziedzictwa kulturowego LGD N.A.R.E.W.	Liczba akcji promocyjnych: imprez inicjujących, szkoleń, kursów, warsztatów i targów dot. dziedzictwa kulturowego	0 szt.	0%	0	6 szt.	100%	500 000	0 szt.	100%	0	6 szt.	500 000	PROW	Realizacja LSR

	Liczba wykonanych opracowań, publikacji, ulotek, broszur dot. dziedzictwa kulturowego	0 szt.	0%		4 szt.	100%		0 szt.	100%		4 szt.							
Razem cel szczegółowy 1.3.				1 497 212,82			500 000			0			1 997 212,82					
Wskaźniki rezultatu 1.3.	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne.	0	odwiedziny/rok	0%	400	odwiedziny/rok	100%	0	odwiedziny/rok	100%	400	odwiedziny/rok		RPO	Realizacja LSR			
	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	0	m2	0%	3 200	m2	100%	0	m2	100%	3 200	m2						
Cel szczegółowy 1.4. - Wzmocnienie potencjału przyrodniczego obszaru LGD N.A.R.E.W. do 2023r.													PROW/RPO					
Przedsięwzięcie 1.4.1. - Podniesienie wiedzy społeczności lokalnej obszaru LGD N.A.R.E.W. w zakresie ochrony środowiska i zmian klimatycznych	Liczba szkoleń	0	szt.	0%	0	2	szt.	100%	100 000	0	szt.	100%	0	2	szt.	100 000	PROW	Realizacja LSR
	liczba operacji ukierunkowanych na innowacje	0	szt.	0%		1	szt.	100%		0	szt.	100%		1	szt.			

Przedsięwzięcie 1.4.2. - Inwestycje na rzecz ekologii i OZE w gospodarstwach domowych LGD N.A.R.E.W.	Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE.	80 szt.	100%	965 619,46	0 szt.	100%	0	0 szt.	100%	0	80 szt.	965 619,46	RPO	Realizacja LSR
	Dodatkowa zdolność wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.	0,368 MW	100%		0 MW	100%		0 MW	100%		0,368 MW			
Razem cel szczegółowy 1.4.				965 619,46				100 000				0	1 065 619,46	
Wskaźniki rezultatu 1.4.	Produkcja energii cieplnej z nowo wybudowanych/nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE	0 MWht/rok	0%	268,886 MWht/rok	268,886 MWht/rok	100%	1344,5	0 MWht/rok	100%	268,886 MWht/rok	268,886 MWht/rok	102,2 tony równoważnika CO2		
	Szacowany roczny spadek emisji gazów cieplarnianych	0 tony równoważnika CO2	0%		102,2 tony równoważnika CO2	100%		0 tony równoważnika CO2	100%					
Razem cel ogólny 1				4 862 832,28				3 180 000				0	8 042 832,28	
CEL OGÓLNY nr 2 - Wzmocnienie standardu życia mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023r.	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			RAZEM 2016-2023		Program	Podziałanie/
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN		
Cel szczegółowy 2.1. - Poprawa dostępności do infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej i kulturalnej poprzez budowę i rozbudowę obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. do 2023r.													PROW	

Przedsięwzięcie 2.1.1. - Wsparcie ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.	22 szt.	88%	3 170 000	3 szt.	100%	130 000	0 szt.	100%	0	25 szt.	3 300 000	PROW	Realizacja LSR
	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury kulturalnej	4 szt.	100%		0 szt.	100%		0 szt.	100%		4 szt.			
Razem cel szczegółowy 2.1.				3 170 000			130 000			0				
Cel szczegółowy 2.2. - Rewitalizacja wybranych obiektów na terenie LGD N.A.R.E.W. na rzecz ich funkcji społecznej, gospodarczej i edukacyjnej oraz estetyki miejscowości do 2023r.													RPO	
Przedsięwzięcie 2.2.1. - Infrastruktura usług integracji społecznej oraz aktywizacji zawodowej na obszarze LGD N.A.R.E.W.	Liczba wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej.	2 szt.	100%	511 262,87	0 szt.	100%	0	0 szt.	100%	0	2 szt.	511 262,87	RPO	Realizacja LSR
	liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	2 szt.	100%		0 szt.	100%		0 szt.	100%		2 szt.			
Przedsięwzięcie 2.2.2. - Poprawa estetyki miejscowości obszaru LGD N.A.R.E.W.	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów	2,67 ha	100%	4 128 985,85	0 ha	100%	0	0 ha	100%	0	2,67 ha	4 128 985,85	RPO	Realizacja LSR
	Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na zrewitalizowanych obszarach	1 szt.	100%		0 szt.	100%		0 szt.	100%		1 szt.			

Razem cel szczegółowy 2.2.				4 640 248,72			0			0			4 640 248,72		
Wskaźniki rezultatu 2.2.	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	0 m2	0%		9 700 m2	100%		0 m2	100%		9 700 m2			RPO	Realizacja LSR
Razem cel ogólny 2				7 810 248,72			130 000			0			7 940 248,72		
CEL OGÓLNY nr 3 - Wzmocnienie współpracy i aktywności lokalnej na rzecz rozwoju LGD N.A.R.E.W. do 2023r.	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			RAZEM 2016-2023		Program	Poddziałanie/	
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN			
Cel szczegółowy 3.1. - Społeczność LGD N.A.R.E.W. liderem współpracy i animacji lokalnej do 2023r.														PROW	
Przedsięwzięcie 3.1.1. - Inicjatywy wzmacniające kapitał społeczny LGD N.A.R.E.W.	Liczba wspartych inicjatyw wzmacniających kapitał społeczny obszaru	0 szt.	0%	0	6 szt.	100%	300 000	0 szt.	100%	0,00	6 szt.	300 000	PROW	Realizacja LSR	
	Liczba szkoleń	0 szt.	0%		2 szt.	100%		0 Szt.	100%		2 szt.				
Przedsięwzięcie 3.1.2. - Działania animacyjne LGD N.A.R.E.W. na rzecz rozwoju obszaru	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD	16 osobodni	36%	1 089 286	19 osobodni	78%	1 307 143	10 osobodni	100%	653 571	45 osobodni	3 050 000	PROW	Aktywizacja i koszty	
	Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD	51 osobodni	41%		51 osobodni	82%		22 osobodni	100%		124 osobodni				

	Liczba spotkań /wydarzeń adresowanych do mieszkańców	33 szt.	43%		33 szt.	86%		11 szt.	100%		77 szt.			
	Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa	70 osoby	28%		180 osoby	100%		0 osoby	100%		250 osoby			
Razem cel szczegółowy 3.1.				1 089 286			1 607 143			653 571		3 350 000		
Cel szczegółowy 3.2. - Wyrównywanie szans grup defaworyzowanych w społecznościach lokalnych LGD N.A.R.E.W. na lokalnym rynku pracy do 2023r.												RPO		
Przedsięwzięcie 3.2.1. - Projekty aktywności lokalnej społeczności LGD N.A.R.E.W.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	60 osoby	33%	360 000	90 osoby	83%	540 000	30 osoby	100%	180 000	180 osoby	1 080 000	RPO	Realizacja LSR
	Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	4 osoby	33%		6 osoby	83%		2 osoby	100%		12 osoby			
Przedsięwzięcie 3.2.2. - Infrastruktura społeczna na rzecz aktywizacji i reintegracji społeczno-zawodowej LGD N.A.R.E.W.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	0 osoby	0%	0	198 osoby	75%	3 125 880	66 osoby	100%	1 041 960	264 osoby	4 167 840	RPO	Realizacja LSR
	Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie.	0 osoby	0%		24 osoby	75%		8 osoby	100%		32 osoby			
Razem cel szczegółowy 3.2.				360 000			3 665 880			1 221 960		5 247 840		

Wskaźniki rezultatu 3.2.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu.	0 osoby	0%		72 osoby	75%		24 osoby	100%		96 osoby	RPO	Realizacja LSR
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu.	24 osoby	33%		36 osoby	83%		12 osoby	100%		72 osoby		
	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu.	0 szt.	0%		2 szt.	100%		0 szt.	100%		2 szt.		
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek).	21 osoby	13%		101 osoby	78%		34 osoby	100%		156 osoby		
Cel szczegółowy 3.3. - Wsparcie inicjatyw edukacyjnych oraz rozwój kwalifikacji i aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. do 2023r.												RPO	

Przedsięwzięcie 3.3.1. - Wsparcie edukacji dzieci w małych szkołach na terenie LGD N.A.R.E.W.	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie	0 osoby	0%	0	180 osoby	100%	1 185 806	0 osoby	100%	0	180 osoby	1 185 806	RPO	Realizacja LSR
	Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe zostały doposażone w programie	0 szt.	0%		6 szt.	100%		0 szt.	100%		6 szt.			
	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	0 szt.	0%		6 szt.	100%		0 szt.	100%		6 szt.			
	Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie	0 osoby	0%		3 osoby	100%		0 osoby	100%		3 osoby			
	Liczba nauczycieli objętych wsparciem z zakresu TIK w programie	0 osoby	0%		6 osoby	100%		0 osoby	100%		6 osoby			

Przedsięwzięcie 3.3.2. - Zapewnienie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej na terenie LGD N.A.R.E.W.	Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	0 osoby	0%	0	195 osoby	100%	327 300	0 osoby	100%	0	195 osoby	327 300	RPO	Realizacja LSR
	Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie	0 szt.	0%		7 szt.	100%		0 szt.	100%		7 szt.			
	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie	0 osoby	0%	0	195 osoby	100%		0 osoby	100%	0	195 osoby			
Przedsięwzięcie 3.3.3- Wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców LGD N.A.R.E.W. pozostających poza rynkiem pracy	Liczba osób o niskich kwalifikacjach objętych wsparciem w programie	2 osoby	50%	500 000	2 osoby	100%	500 000	0 osoby		0	4 osoby	1 000 000	RPO	Realizacja LSR
	Liczba osób w wieku 50 lat i więcej objętych wsparciem w programie	2 osoby	50%		2 osoby	100%		0 osoby	4 osoby					

	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie	10 osoby	50%		10 osoby	100%		0 osoby	100%		20 osoby			
Razem cel szczegółowy 3.3.				500000			2013106			0		2 513 106		
Wskaźniki rezultatu 3.3.	Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu	0 osoby	0%		180 osoby	100%		0 osoby	100%		180 osoby			
	Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują wyposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych	0 szt.	0%		6 szt.	100%		0 szt.	100%		6 szt.			
	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wykorzystujących sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	0 szt.	0%		6 szt.	100%		0 szt.	100%		6 szt.			
	Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu	0 osoby	0%		16 osoby	100%		0 osoby	100%		16 osoby			
													RPO	Realizacja LSR

Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej.	10 szt.	50%		10 szt.	100%	0 szt.	100%	20 szt.			
			1 949 286		7 286 129		1 875 531		11 110 946		
			14 622 367		10 596 129		1 875 531		27 094 027		
	Razem planowane wsparcie na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy w ramach poddziałania Realizacja LSR PROW								% budżetu poddziałania Realizacja LSR PROW		
Razem cel ogólny 3								4 500 000		50,00%	
Razem LSR											

4. Budżet LSR LGD N.A.R.E.W. oraz Plan Finansowy

Zakres wsparcia	Wsparcie finansowe (PLN)				Razem EFSI
	PROW	RPO		Fundusz wiodący	
		EFS	EFRR		
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	9 000 000,00	7 760 946,00	7 103 081,00		23 864 027,00
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	180 000,00				180 000,00
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)	2 450 000,00			PROW	2 450 000,00
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)	600 000,00			PROW	600 000,00
Razem	12 230 000,00	7 760 946,00	7 103 081,00		27 094 027,00

Źródło: Opracowanie własne

PLAN FINANSOWY W ZAKRESIE PODZIAŁANIA 19.2 PROW 2014-2020

	Wkład EFRROW	Budżet państwa	Wkład własny będący wkładem krajowych środków publicznych	RAZEM
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	3 645 999	2 084 001		5 730 000
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	2 080 701		1 189 299	3 270 000
Razem	5 726 700	2 084 001	1 189 299	9 000 000

Źródło: Opracowanie własne

5. Plan Komunikacji w LGD N.A.R.E.W.

Główne cele Planu komunikacji

CEL1: INFORMOWANIE I MOTYWOWANIE DO WSPÓLNEJ REALIZACJI LSR N.A.R.E.W.

CEL 2: WSPARCIE POTENCJALNYCH BENEFICJENTÓW LSR N.A.R.E.W.

CEL 3: AKTYWNOŚĆ LGD NA RZECZ SKUTECZNEJ REALIZACJI LSR

Opis działań komunikacyjnych/grup docelowych/środków przekazu/wskaźników i efektów

CEL	Termin	Potrzeby komunikacyjne grup docelowych/defaworyzowanych Działanie komunikacyjne	Adresaci działania komunikacyjnego (grupy docelowe, w tym defaworyzowane)	Środki przekazu (sposoby dotarcia do grup)	Zakładane wskaźniki realizacji działań komunikacyjnych (wskaźniki produktu)	Zakładane efekty działań komunikacyjnych (wskaźniki rezultatu)
1	2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023	<p>Potrzeby komunikacyjne:</p> <ul style="list-style-type: none"> • brak wiedzy nt. możliwości wsparcia inicjatyw / operacji / projektów; • niewystarczający dostęp do wiedzy o „sukcesach” i dobrych praktykach zrealizowanych projektów; • brak umiejętności i pomysłu na projekt; <p>Działanie komunikacyjne: Kampania informacyjna nt. głównych założeń i efektów LSR na lata 2014-2020 oraz planowanych konkursów</p>	<p>społeczność lokalna LGD, w tym: członkowie LGD, lokalni liderzy, przedsiębiorcy, NGO, grupy defaworyzowane: bezrobotna młodzież (do 35 r.ż.), kobiety na obszarach wiejskich i tzw. „domownicy” w małych gospodarstwach rolnych osoby starsze (po 50 r.ż.), osoby niepełnosprawne, osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • konferencja otwierająca i podsumowująca • ogłoszenia na stronie www Stowarzyszenia N.A.R.E.W. • ogłoszenia w siedzibach instytucji publicznych • ogłoszenia w mediach społecznościowych • spotkania/wydarzenia adresowane do mieszkańców • punkt informacyjno-konsultacyjny w biurze LGD dla potencjalnych wnioskodawców • ankieta satysfakcji uczestnika spotkania • kontakt z pracownikiem LGD online na stronie internetowej / kontakt telefoniczny / mailowy 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba konferencji – 2 szt. • liczba opublikowanych ogłoszeń w mediach społecznościowych i w siedzibach instytucji – 10 szt. • liczba wejść na stronę www Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – 3000 wejść • liczba spotkań /wydarzeń adresowanych do mieszkańców – 77 szt. liczba ankiet satysfakcji – 800szt. • liczba kontaktów za pomocą środków elektronicznych wnioskodawców z pracownikami LGD – 150 szt. • liczba przekazanych informacji do PIFE – 10 szt. 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba osób poinformowanych o głównych założeniach LSR na lata 2014-2020 i jej efektach – 180 osób • liczba osób uczestniczących w spotkaniach /wydarzeniach adresowanych do mieszkańców -1000 osób • liczba osób zadowolonych ze spotkań/wydarzeń przeprowadzonych przez LGD – 500 osób

			<ul style="list-style-type: none"> • potencjalni wnioskodawcy • potencjalni uczestnicy projektów 	<ul style="list-style-type: none"> • przekazanie informacji do regionalnego Punktu Informacji o Funduszach Europejskich 		
1	2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023	<p>Potrzeby komunikacyjne:</p> <ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający dostęp do wiedzy o „sukcesach” i dobrych praktykach zrealizowanych projektów • brak umiejętności i pomysłu na projekt <p>Działanie komunikacyjne: Kampania motywacyjna na rzecz zwiększenia uczestnictwa w realizacji LSR/lub wzrostu poparcia dla LSR</p>	<ul style="list-style-type: none"> • potencjalni wnioskodawcy • potencjalni uczestnicy projektów 	<ul style="list-style-type: none"> • akcje motywacyjne (np. spotkania dot. prezentacji dobrych praktyk, spotkania nawiązujące partnerstwa projektowe, wyjazdy studyjne, warsztaty tematyczne, itp.) • ankieta satysfakcji uczestnika spotkania 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba akcji motywacyjnych – 20 szt. • liczba ankiet satysfakcji – 300 szt. 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba osób uczestniczących w akcjach motywacyjnych – 300 osób • liczba osób zadowolonych z udziału w akcjach motywacyjnych zorganizowanych przez LGD – 250 osób
1	2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023	<p>Potrzeby komunikacyjne: mały dostęp do wiedzy o funkcjonowaniu LGD i założeniach LSR</p> <p>Działanie komunikacyjne: Kampania promocyjna założeń Lokalnej Strategii Rozwoju</p>	<ul style="list-style-type: none"> • społeczność lokalna LGD, w tym: członkowie LGD, lokalni liderzy, przedsiębiorcy, ngo, grupy de faworyzowane: bezrobotna młodzież (do 35 r.ż.), , kobiety na obszarach wiejskich i tzw. „domownicy” w małych gospodarstwach rolnych osoby starsze (po 50 r.ż.), osoby niepełnosprawne, osoby zagrożone ubóstwem i 	<ul style="list-style-type: none"> • komunikaty na stronie www Stowarzyszenia N.A.R.E.W. i na portalu społecznościowym • materiały promocyjne • broszury / foldery • akcje promocyjne (np. konkursy tematyczne, targi, wyjazdy studyjne, prezentacja promocyjna Stowarzyszenia podczas wydarzeń na obszarze LGD, itp.) 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba wejść na stronę www Stowarzyszenia N.A.R.E.W. – 3 000 wejść • liczba materiałów promocyjnych – 15 kpl. • liczba broszur / folderów – 5 tytułów publikacji • liczba akcji promocyjnych – 51 szt. 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba osób, które uzyskały informację o LSR – 21 500 osób • liczba uczestników akcji promocyjnych – 31 255 osób

			wykluczeniem społecznym. <ul style="list-style-type: none"> • potencjalni wnioskodawcy • potencjalni uczestnicy projektów 			
2	2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023	Potrzeby komunikacyjne: brak umiejętności i pomysłu na projekt Działanie komunikacyjne: Kampania szkoleniowa nt. zasad i wyboru operacji przez LGD, przygotowywania wniosków w związku z ogłoszonymi konkursami	potencjalni wnioskodawcy, w tym w szczególności uprawnieni do wnioskowania w konkursie	<ul style="list-style-type: none"> • szkolenia / warsztaty dla potencjalnych wnioskodawców • ankieta satysfakcji uczestnika szkolenia 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba szkoleń / warsztatów dla wnioskodawców – 10 szt. • liczba ankiet satysfakcji – 100 szt. 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba osób uczestniczących w szkoleniach dla wnioskodawców - 100 osób • liczba osób zadowolonych ze szkoleń przeprowadzonych przez LGD -80 osób
2	2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023	Potrzeby komunikacyjne: brak umiejętności i pomysłu na projekt; Działanie komunikacyjne: Profesjonalne wsparcie wnioskodawców	<ul style="list-style-type: none"> • potencjalni wnioskodawcy, w tym w szczególności uprawnieni do wnioskowania w konkursie • pracownicy biura • członkowie organów LGD 	<ul style="list-style-type: none"> • doradztwo indywidualne udzielane w biurze LGD • doradztwo udzielone przez pracownika LGD online na stronie internetowej / doradztwo telefoniczne / mailowe • ankieta satysfakcji uczestnika doradztwa • szkolenia / warsztaty podnoszące umiejętności pracowników i członków organów 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa – 150 podmiotów • liczba osobodni szkoleń dla pracowników biura – 45 osobodni • liczba osobodni szkoleń dla członków organów LGD – 124 osobodni 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba podmiotów którym udzielono indywidualnego doradztwa i które zawarły umowy o przyznanie pomocy– 100 podmiotów • liczba podmiotów zadowolonych z udzielanego doradztwa przez LGD – 150 podmiotów
3	2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023	Potrzeby komunikacyjne: <ul style="list-style-type: none"> • potrzeba podnoszenia jakości świadczonych usług przez LGD • dostosowania/aktualizacji zapisów LSR do potrzeb społeczności lokalnej 	<ul style="list-style-type: none"> • społeczność lokalna LGD, w tym: członkowie LGD, lokalni liderzy, przedsiębiorcy, NGO, grupy de faworyzowane: 	<ul style="list-style-type: none"> • wywiady, formularze na stronie www, ankiety papierowe i elektroniczne • raport ewaluacyjny dot. realizacji LSR 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba ankiet – 50 szt. • liczba raportów dot. realizacji LSR – 4 szt. 	<ul style="list-style-type: none"> • liczba przedstawionych rekomendacji – 10 szt. • liczba osób, które zapoznały się z wynikami badań – 1 500 osób

		<p>Działanie komunikacyjne: Badania i analizy na rzecz efektywniejszej realizacji LSR w danym roku pod kątem ewentualnych zmian</p>	<p>bezrobotna młodzież (do 35 r.ż.), , kobiety na obszarach wiejskich i tzw. „domownicy” w małych gospodarstwach rolnych osoby starsze (po 50 r.ż.), osoby niepełnosprawne, osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym w zakresie aktualizacji LSR</p> <ul style="list-style-type: none"> • wnioskodawcy • uczestnicy projektów 			
--	--	--	--	--	--	--

Planowane działania komunikacyjne w przypadku problemów z realizacją Lokalnej Strategii Rozwoju / niskim poparciem społecznym dla działań realizowanych przez LGD N.A.R.E.W.

W opisanych powyżej przypadkach LGD N.A.R.E.W. przewiduje szczegółowe zidentyfikowanie podłoża problemów związanego z realizacją LSR w ramach pracy wykonywanej przez Kierownika biura w porozumieniu z Zarządem. Przede wszystkim przeanalizowana zostanie efektywność prowadzonych działań komunikacyjnych oraz dostosowanych środków przekazu w stosunku do zidentyfikowanych grup docelowych Strategii, na podstawie wyników monitoringu, ewaluacji oraz wniosków zbieranych podczas prowadzonych działań komunikacyjnych. Następnie poddane zostaną one szczegółowej analizie i weryfikacji. Po ich ocenie Kierownik Biura wraz z pracownikami Biura oraz ewentualnie po zaczerpieniu konsultacji wśród członków LGD N.A.R.E.W., przedstawi propozycje działań naprawczych / korygujących zapisy Planu Komunikacji, celem ich najbardziej adekwatnego dostosowania do potrzeb efektywnego wdrażania LSR i budowania poparcia społecznego dla realizowanych działań przez LGD N.A.R.E.W..

Analiza efektywności działań komunikacyjnych i zastosowanych środków przekazu w LGD N.A.R.E.W.

Analiza efektywności działań komunikacyjnych oraz zastosowanych środków przekazu odbywać się będzie poprzez okresowe (nie rzadziej niż raz w roku) monitorowanie osiągnięcia wskaźników realizacji działań komunikacyjnych oraz ewaluację efektów realizacji w procedurze ewaluacji on-going i ex-post. Monitoring oparty będzie o zbierane na bieżąco statystyki wejść na stronę, listy obecności, liczby złożonych projektów, ilości osób którym udzielono doradztwa itd., stosownie do charakteru danego wskaźnika. Ponadto zgodnie z przewidzianą procedurą oceny działań

animacyjnych i doradczych – ewaluacja dotyczyć będzie oceny trafności dobranych działań komunikacyjnych i środków przekazu w stosunku do grup docelowych oraz założonych efektów (rezultatów) Planu Komunikacji. Ewaluacja będzie miała charakter śródkresowy i końcowy.

Korygowanie i aktualizacja Planu Komunikacji w oparciu o wnioski zebrane podczas działań komunikacyjnych

Na stronie LGD N.A.R.E.W. uruchomiona zostanie zakładka umożliwiająca zbieranie wniosków i opinii dotyczących realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju oraz działań komunikacyjnych. Raport z monitoringu oraz z ewaluacji poddawany będzie publicznemu oglądowi – poprzez opublikowanie go na stronie LGD N.A.R.E.W.. Wnioski i opinie wpływające z otoczenia zewnętrznego LGD, dotyczące korygowania Planu będą analizowane przez Zarząd i w przypadku zasadności i racjonalności proponowanych ulepszeń, popartych wynikami ewaluacji i monitoringu, niezwłocznie będą wprowadzane do Planu komunikacji.

Budżet działań komunikacyjnych w LGD N.A.R.E.W.

Całkowity budżet działań komunikacyjnych obejmuje koszty dla działania *Aktywizacja* (600 000 zł) oraz koszty dla działania *Koszty bieżące* (2 450 000 zł). W okresie 2016-2023 budżet związany z działaniami komunikacyjnymi wynosić będzie 3 050 000 zł. W podziale rocznym budżet planu komunikacji przedstawia się następująco:

Tabela 31. Budżet działań komunikacyjnych

Rok realizacji LSR N.A.R.E.W.	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	RAZEM
Kwota wsparcia na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji	217 859	435 714	435 714	435 714	435 714	435 714	435 714	217 857	3 050 000

Źródło: Opracowanie własne.

6. Tabele dodatkowe

DANE O KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY I WSPARCIA (OGÓŁEM)

LP.	Gmina	OSOBY I RODZINY, KTÓRYM PRYZNANO ŚWIADCZENIE																				
		Liczba osób			W tym: osoby długotrwale korzystające			Wiek 0-17			Wiek produkcyjny *			Wiek poprodukcyjny **			Liczba rodzin			Liczba osób w rodzinach		
		Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014
		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013	
1	Choroszcz	433	663	545	89	81	105	192	295	271	179	245	185	62	123	89	410	402	412	1063	1 136	938
2	Łapy	1993	2 175	2 156	1 319	1438	1 449	654	759	742	1238	1 303	1305	101	113	109	1398	1494	1483	3214	3 335	3 252
3	Poświętne	480	465	367	318	313	268	314	313	226	138	124	114	28	28	27	262	265	195	1021	970	676
4	Suraż	166	137	126	97	79	73	129	106	98	33	27	24	4	4	4	93	102	98	332	360	339
5	Turośl Kościelna	475	484	464	312	315	315	268	236	243	180	221	193	27	27	28	220	247	240	708	781	769
6	Tykocin	427	586	486	343	560	396	211	284	235	199	285	236	17	17	15	267	249	247	1012	799	792
7	Zawady	188	199	202	109	131	141	115	120	115	63	75	79	10	4	8	96	104	101	350	382	365
8	Wyszki	536	513	449	345	340	395	283	288	276	229	202	145	24	23	28	304	259	238	1076	1 007	884
9	Krypno	254	248	229	145	184	142	133	139	129	116	104	96	5	5	4	110	102	94	465	448	374
10	Kobylin-Borzymy	104	118	134	27	28	27	52	57	62	45	50	59	7	11	13	59	65	72	223	240	250
11	Sokoły	222	234	212	150	130	120	101	107	110	108	119	94	13	8	8	104	114	89	365	414	316
	Razem	5278	5 822	5 370	3 254	3 599	3 431	2452	2 704	2 507	2528	2 755	2530	298	363	333	3323	3403	3269	9 829	9 872	8 955

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z ROPS Białystok: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w 2014r.

DANE O KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY I WSPARCIA (KOBIETY, MĘŻCZYŹNI)

LP	Gmina	W tym KOBIETY															W tym MĘŻCZYŹNI														
		Ogółem			W tym: osoby długotrwale korzystające			Wiek 0-17			Wiek 18-59			Wiek 60 lat i więcej			Ogółem			W tym: osoby długotrwale korzystające			Wiek 0-17			Wiek 18-64			Wiek 65 lat i więcej		
		Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014
		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013	
1	Choroszcz	168	283	231	29	21	34	94	140	131	48	88	62	26	55	38	265	380	314	60	60	71	98	155	140	131	157	123	36	68	51
2	Łapy	1020	1 047	1 034	722	757	753	342	366	360	600	596	592	78	85	82	973	1 128	1 122	597	681	696	312	393	382	638	707	713	23	28	27
3	Poświętne	263	260	207	174	169	152	156	160	116	89	80	74	18	20	17	217	205	160	144	144	116	158	153	110	49	44	40	10	8	10
4	Suraż	92	75	69	54	47	45	66	54	50	24	19	17	2	2	2	74	62	57	43	32	28	63	52	48	9	8	7	2	2	2
5	Turośl Kościelna	380	387	394	249	267	252	198	180	185	160	186	189	22	21	20	95	97	70	63	48	63	70	56	58	20	35	4	5	6	8
6	Tykocin	212	322	283	198	301	261	103	161	135	99	151	139	10	10	9	215	264	203	145	259	135	108	123	100	100	134	97	7	7	6
7	Zawady	99	114	123	59	74	80	56	66	65	37	45	53	6	3	5	89	85	79	50	57	61	59	54	50	26	30	26	4	1	3
8	Wyszki	307	294	238	212	180	209	166	163	133	123	117	88	18	14	17	229	219	211	133	160	186	117	125	143	106	85	57	6	9	11
9	Krypno	122	119	109	77	87	69	65	62	65	55	55	43	2	2	1	132	129	120	68	97	73	68	77	64	61	49	53	3	3	3

10	Kobylin-Borzymy	63	74	85	15	18	14	28	30	37	30	35	40	5	9	8	41	44	49	12	10	13	24	27	25	15	15	19	2	2	5
11	Sokoły	118	127	112	86	89	81	53	55	58	57	67	49	8	5	5	104	107	100	64	41	39	48	52	52	51	52	45	5	3	3
Razem		2 844	3 102	2 885	1 875	2 010	1 950	1 327	1 437	1 335	1 322	1 439	1 346	195	226	204	2 434	2 720	2 485	1 379	1 589	1 481	1 125	1 267	1 172	1 206	1 316	1 184	103	137	129

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z ROPS Białystok: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w 2014r.

POWODY UDZIELENIA POMOCY I WSPARCIA

		UBÓSTWO						BEZROBOCIE						NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ						POTRZEBA OCHRONY MACIERZYŃSTWA			W TYM: WIELODZIE- TNOŚĆ		
		Liczba rodzin			Liczba osób w rodzinach			Liczba rodzin			Liczba osób w rodzinach			Liczba rodzin			Liczba rodzin								
		Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014
		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013	
1	Choroszcz	187	185	156	435	425	328	170	197	178	469	512	452	152	157	153	320	345	317	20	17	18	12	10	10
2	Łapy	619	909	1124	1420	1869	2322	1 048	1147	1135	2293	2431	2360	210	230	242	464	485	482	231	239	243	128	136	160
3	Poświętne	93	104	98	340	372	311	58	68	61	187	217	172	25	24	26	95	86	71	54	53	37	51	51	36
4	Suraż	62	49	38	249	194	158	37	38	38	94	94	95	5	8	8	17	24	29	3	7	5	3	7	5
5	Turośl Kościelna	168	198	201	547	639	660	113	133	113	335	390	341	42	46	53	115	116	133	11	20	17	7	11	9
6	Tykocin	142	160	165	509	546	547	75	98	98	211	265	271	50	59	61	145	159	166	40	41	42	8	10	8
7	Zawady	79	81	86	300	305	335	34	37	29	118	111	94	18	18	20	46	61	56	22	28	34	14	20	28
8	Wyszki	193	144	169	799	557	647	50	72	73	155	221	224	53	67	70	150	199	204	119	100	92	104	87	75
9	Krypno	82	79	91	337	337	364	48	48	51	145	170	155	35	34	33	155	164	139	41	41	41	41	41	41
10	Kobylin-Borzmy	36	34	49	156	150	210	16	18	22	49	51	63	19	20	17	74	66	59	15	18	23	15	18	23
11	Sokoły	89	94	76	300	325	259	52	55	43	170	189	141	31	36	30	94	110	84	24	25	3	24	25	0
Razem		1750	2037	2253	5392	5719	6141	1701	1911	1841	4226	4651	4368	640	699	713	1675	1815	1740	580	589	555	407	416	395

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z ROPS Białystok: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w 2014r.

GMINA - ZADANIA OPS ORAZ MOPS, MOPR

Lp	Gmina	ŚWIADCZENIA PIENIĘŻNE Z POMOCY SPOŁECZNEJ : Zasiłek okresowy z tytułu niepełnosprawności									ŚWIADCZENIA PIENIĘŻNE Z POMOCY SPOŁECZNEJ : W tym: ZASIŁEK CELOWY PRYZNANY W RAMACH PROGRAMU WIELOLETNIEGO "POMOC PAŃSTWA W ZAKRESIE DOŻYWIANIA"									INDYWIDUALNY PROGRAM ZATRUDNIENIA SOCJALNEGO (Centrum Integracji Społecznej)		
		Liczba osób			Liczba świadczeń			Kwota świadczeń w zł			Liczba osób			Liczba świadczeń			Kwota świadczeń w zł.			Liczba osób		
		Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014	Lata poprzednie		2014
		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013		2012	2013	
1	Choroszcz	2	10	10	6	27	32	972	5 289	6 265	167	155	154	167	155	371	83 300	82 480	100 629	0	0	0
2	Łapy	23	26	16	120	163	100	22375	35 357	18050	950	454	318	4451	2 396	1 578	553 733	342969	221 510	20	52	34
3	Poświętne	8	3	5	45	12	25	16288	4 090	6 874	72	78	77	348	413	418	57 087	70 200	55 300	0	0	0
4	Suraż	3	5	5	22	24	49	8 012	12 838	29800	54	58	44	417	385	172	43 700	40 260	19 433	0	0	0
5	Turośl Kościelna	3	4	6	10	22	23	858	5 428	3 701	186	142	177	729	517	410	77 692	62 410	65 638	0	0	0
6	Tykocin	7	12	10	31	73	66	9 332	26 791	21163	367	275	186	1337	1 066	614	92 147	104235	99 552	0	0	0
7	Zawady	0	0	0	0	0	0	0	0	0	24	28	29	54	66	72	18 450	19 150	20 550	0	0	0
8	Wyszki	7	9	4	29	38	28	9 009	12 879	4 621	68	61	43	345	272	196	64 620	51 540	38 380	0	0	0
9	Krypno	11	7	10	35	54	49	13960	32 334	29507	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	Kobylin- Borzymy	3	4	4	6	13	17	2 162	5 961	6 768	16	18	20	60	63	65	18 270	20 430	21 780	0	0	0
11	Sokoły	2	4	3	11	12	19	9 403	4 886	4 913	74	65	75	138	130	138	14 400	13 200	16 600	0	0	0
Razem		69	84	73	315	438	408	92371	145853	131662	1978	1334	1123	8046	5 463	4 034	1023399	806874	659 372	20	52	34

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z ROPS Białystok: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w 2014r.

